

VAASAN YLIOPISTO
Filosofinen tiedekunta

Tarleena Lehtiniemi
Referaatti todisteena päihderiippuvuudesta
Alkoholistin läheisen tehtävänä sairauden kieltämisen murtaminen

Nykysuomen pro gradu –tutkielma
Vaasa 2010

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimustavoitteet	6
1.2 Tutkimusaineisto	6
1.3 Tutkimusmenetelmät ja työn rakenne	7
1.4 Kertomukset alkoholismista tutkimuskohteena	9
1.5 Minnesota-hoidon ideologia	11
2 REFEROINTI KIELENKÄYTÖN ILMIÖNÄ	14
2.1 Puheen ja ajatuksen referointi	14
2.1.1 Suora ja epäsuora esitys	16
2.1.2 Vapaa suora esitys	18
2.1.3 Näkökulmien limittyminen	19
2.1.4 Johtolauseet ja referaatin pronominit	19
2.2 Referoinnin tutkimuksen näkökulmia	21
3 REFERAATTI INSTITUUTION PALVELUKSESSA	24
3.1 Keskustelunanalyttinen vuorovaikutuksen tutkimus	24
3.2 Kerronnan valta institutionaalisessa kontekstissa	26
3.3 Kerrontajakson rakentuminen	28
3.4 Valituskertomukset	31
3.5 Referointi valittamisen keinona	32
4 AJATUSREFERAATTI KERTOO LÄHEISEN TUNTEISTA	36
4.1 Ajatusreferaatti kertomuksen huippukohtana	36
4.1.1 Sääli juovaa alkoholista kohtaan	36
4.1.2 Ärtymys alkoholistin käytökseen	40
4.2 Ajatusreferaatti kertomuksen taustana	42
4.2.1 Toive raittiista elämästä	42

4.2.2 Elämä alkoholismin varjossa	46
5 LÄHEISEN REFEROITU PUHE ENNAKOI EPÄLUOTETTAVUUTTA	51
5.1 Pyyntö tai neuvo, jota alkoholisti ei noudattanut	51
5.2 Kysymys, johon alkoholisti vastasi valheella	53
6 YHDESSÄ HAVAITTU PÄIHDERIIPPUUUS	57
6.1 Referointi osoittaa, että moni on havainnut päihderiippuvuuden	57
6.1.1 Muiden valituksia alkoholistin käytöksestä	57
6.1.2 Muiden arvioita alkoholistin päihderiippuvuudesta	61
6.2 Referointi läheisten välisen solidaarisuuden osoituksena	64
6.2.1 Samastuminen aiemmin puhuneen läheisen kokemukseen	65
6.2.2 Me ollaan puhuttu – Läheisten keskusteluja alkoholistista	67
7 ALKOHOLISTIN REFERAATTI OSOITTA A PÄIHDERIIPPUUUDEN	70
7.1 Selittelemine n ja kieltäminen	70
7.2 Lupausten rikkominen	73
7.3 Läheisten syyttäminen	76
7.4 Uhkaileminen	78
7.5 Itsesääli	81
8 LOPUKSI	83
8.1 Tulokset	83
8.2 Pohdinta	85
LÄHTEET	88
LIITTEET	
Liite 1. Kutsu läheisviikonloppuun	93
Liite 2. Ohje kohtaamiseen valmistautuvalle läheiselle	94

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta****Tekijä:**

Tarleena Lehtiniemi

Pro gradu -tutkielma: Referaatti todisteena päihderiippuvuudesta
Alkoholistin läheisen tehtävänä sairauden kieltämisen
murtaminen**Tutkinto:**

Filosofian maisteri

Oppiaine:

Nyky-suomi

Valmistumisvuosi:

2010

Työn ohjaaja:

Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Tässä tutkielmassa tarkastellaan, kuinka alkoholistin läheinen käyttää referointia kerroksen keinona, kun hän kertoo päihderiippuvuudesta toipuvalle alkoholistille, mitä hän on nähnyt tämän tekevän alkoholin vaikutuksen alaisena. Läheinen kertoo kertomuksensa alkoholistille tätä hoitavan hoitolaitoksen, Minnesota-hoidon, pyynnöstä. Läheisen kertomuksen tarkoitus on todistaa alkoholisti päihderiippuvaiseksi ja murtaa päihderiippuvuuteen liittyvä sairauden kieltäminen. Tutkielmassa analysoidaan, kuinka referointia käyttämällä osoitetaan alkoholisti päihderiippuvaiseksi, ja miten se tehdään eri henkilöitä referoimalla.

Aineistona ovat kolmen alkoholistin kahdeksan läheisen kertomukset, jotka on videoitu yhden Minnesota-hoidon läheisviikonlopun aikana syksyllä 2008. Kokemuksistaan kertovat kaksi äitiä, isä, tytär, kolme siskoa ja ystävä. Aineisto on pituudeltaan 88 minuuttia.

Tutkimusongelmaa lähestytään erityisesti referoinnin tutkimuksen ja institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen näkökulmasta. Tutkielma asettuu myös osaksi kertomisen tutkimusta. Läheisen kertomukset ovat yhdentyypisiä kertomuksia, valituskertomuksia, joita lähestytään tarkastelemalla referointia valittamisen keinona.

Kertomuksensa aikana läheiset referoivat ajatuksiaan ja puhettaan, muita alkoholistin läheisiä, ystäviä ja tuttavien sekä alkoholistia. Jokainen näistä referaattiryhmistä suorittaa Minnesota-hoidon antamaa tehtävää omalla tavallaan. Referoimalla ajatuksiaan läheinen kertoo, miten alkoholistin juominen vaikutti häneen. Muita edellä mainittuja referoinnin tapoja käyttämällä läheinen osoittaa alkoholistin käyttäytymistapojen olevan oireita päihderiippuvuudesta.

AVAINSANAT: Referointi, institutionaalinen vuorovaikutus, valituskertomus, alkoholistien läheiset

1 JOHDANTO

Lapuaalla sijaitsevassa alkoholistien hoitolaitoksessa, Minnesota-hoidossa, järjestetään viikoittain läheisviikonloppu, johon jokaisen hoidossa olevan alkoholistin läheiset voivat vuorollaan osallistua. Eräänä läheisviikonloppuna syyskuussa 2006 päihdeterapeutti Simo Seppelin lausui minulle suurin piirtein seuraavat sanat:

No niin Tarleena. Auttaaksesi veljeäsi ja itseäsi, kerro miltä sinusta on tuntunut veljen juominen.

Istuimme veljeni kanssa kasvotusten ihmisringin keskellä ja kerroin hänelle elämästäni alkoholistin läheisenä (Kuva 1): millaista on ollut elää hänen lähellään, kun hän on juonut, ja minkälaisia tunteita se on minussa herättänyt. Veljeni tehtävä oli kuunnella kertomukseni sanomatta sanaakaan ja katsoa minua silmiin. Ringissä istuivat kaikki hoidossa olevat alkoholistit sekä heidän läheisensä. Minun kertomukseni jälkeen veljeni joutui kuuntelemaan myös muiden läheistensä kertomukset. Jokainen alkoholisti, jonka läheiset oli tuona viikonloppuna kutsuttu paikalle, istui vuorollaan piirin keskelle ja kuunteli läheistensä kertomukset.

Kuva 1. Alkoholisti ja läheinen kohtaavat ihmisringin keskellä (Olli Lehtiniemi 2009)

1.1 Tutkimustavoitteet

Tässä tutkielmassa analysoin referointia kerronnan keinona kertomuksissa, joissa alkoholistin läheinen kertoo alkoholistille, mitä läheinen on nähnyt alkoholistin tekevän, kun tämä joi, ja miten se on vaikuttanut läheiseen. Läheinen on saanut Minnesota-hoidolta ohjeen, jonka avulla hän voi muistella elämäänsä alkoholistin kanssa (ks. liite 2). Läheisen kertomus auttaa alkoholistia ymmärtämään, kuinka hän käyttäytyi ja miten se vaikutti hänen läheisiinsä. Tutkin, kuinka referoinnin avulla kuvataan alkoholistin käyttäytymistä ja yritetään murtaa alkoholismiin liittyvä sairauden kieltäminen.

Alkoholistin läheinen suorittaa tällä tavoin Minnesota-hoidon antamaa tehtävää, jonka tarkoituksena on saada alkoholisti ymmärtämään juomisensa seuraukset. Keskustelunanalyysin termein läheisen kertomuksella on *institutionaalinen tehtävä*. Keskustelunanalyysissä kieli käsitetään toiminnan välineeksi, eli kielen avulla halutaan saada jotain aikaiseksi (Drew & Heritage 1992: 17). Tämän ajatuksen pohjalta liitän referoinnin tutkimukseni myös läheisen saamaan ohjeeseen (ks. liite 2). Ohjeessa läheiselle annetaan esimerkkejä siitä, minkälaisista tapahtumista läheinen voi kertoa. Tutkin, kuvataanko referoinnilla esimerkkien kaltaisia tilanteita, kuten *hengenvaarallisia tilanteita* tai *puolustelua*.

Aineistossani esiintyy runsaasti referointia. Läheiset referoivat kertomuksissaan alkoholistia, itseään, omia ajatuksiaan ja muita alkoholistin juomista seuranneita. Selvitän, miksi läheiset referoivat useita eri henkilöitä ja kuinka eri henkilöiden referaattien tehtävät eroavat toisistaan.

1.2 Tutkimusaineisto

Aineistonani ovat kolmen alkoholistin ja kahdeksan läheisen kohtaamiset, jotka olen videoinut yhden Minnesota-hoidon läheisviikonlopun aikana syksyllä 2008. Kokemuksestaan kertovat kaksi äitiä, isä, tytär, kolme siskoa ja ystävä. Aineisto on pituudeltaan 88 minuuttia. En valikoinut aineistoani etukäteen, sillä tutkimuksen kannalta ei ole kes-

keistä, millainen suhde läheisellä on alkoholistiin, koska en vertaile, eroavatko äidin tai isän kertomukset esimerkiksi alkoholistin ystävän kertomuksesta. Aineistoni on monipuolinen, sillä alkoholistien ja läheisten ikä vaihteli nuorista aikuisista keski-ikäisiin. Läheiset olivat seuranneet alkoholistin elämää eripituisia aikoja muutamasta vuodesta vuosikausiin.

Olen litteroinut aineistoni karkeasti, koska en kokenut yksityiskohtaista litterointia tarkoituksenmukaiseksi, sillä tutkin referointia vuorovaikutuksessa kertomuksen kanssa ja referaateissa esiintyviä suuria yksiköitä, kuten sanavalintoja. Olen merkinnyt referaatin kertomuksissa lainausmerkeillä, kuten kirjoitetussa kielessä on tapana. Referoidessaan alkoholistia läheinen muuttaa usein äänensävyään. Äänensävyn muutokset olen merkinnyt @-merkein. Kertomuksissa esiintyvien alkoholistien ja läheisten nimet sekä tapahtumapaikat on muutettu. Kerron otteen alussa, kuka läheinen kertomusta kertoo (esim. alkoholistin äiti), mutta käytän jokaisessa kertomuksessa esiintyvistä henkilöistä eri nimiä tunnistamisen vaikeuttamiseksi. Tämän vuoksi otteissa ei esiinny samannimisiä henkilöitä.

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi videoinnin, vaikka tiesin, että se saattaa aiheuttaa haluttomuutta osallistua tutkimukseen. Pohdin myös, oliko kameran läsnäolo haitallinen läheisen ja alkoholistin toipumisen kannalta, jos kameran läsnä ollessa suojeltiin omia tai alkoholistin kasvoja. Kohtaamisen jälkeen terapeutti kysyi läheisiltä, vaikuttiko kameran läsnäolo heidän kerrontaansa. Kukaan ei myöntänyt, ja eräs läheinen kertoi, että kameran tai muiden ihmisten paikallaoloa ei muistanut kohtaamisen aikana.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja työn rakenne

Kvalitatiivinen tutkielmani asettuu institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ja referoinnin tutkimuksen leikkauspisteeseen. En keskity tutkielmassani referoinnin kielipillisiin keinoihin, vaan tutkin referointia osana vuorovaikutusta. Koska kertominen tapahtuu instituutiossa ja instituution antamien ohjeiden puitteissa, sovellan tutkielmassani institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ajatuksia. Tarkastelen aineistoani

myös kertomisen tutkimuksen näkökulmasta. Läheisen kertomukset ovat yhdyntyyppiä kertomuksia, valituskertomuksia, joita lähestyn tarkastelemalla referointia valittamisen keinona.

Analysoin jokaisen referaattiryhmän omassa luvussaan, sillä läheisen puheen ja ajatuksen referaatteja, alkoholistin referaatteja ja muiden alkoholistin juomista seuranneiden referaatteja käytetään eri tavoin. Aineistoa analysoidessani tutkin erityisesti referaatin sisältöä. Referaatin sisältöä ja sanomaa tarkastellessani kiinnitän huomiota siihen, mistä kielen aineksista referaatti on muodostettu, ja millä tavalla nämä ainekset osoittavat alkoholistin päihderiippuvaiseksi. Tarkastelen referaattia myös osana kertomusta, jossa se esiintyy, koska en näe referaattia kertomuksesta irrallisena kerronnan keinona. Kertomus ja referaatti toimivat vuorovaikutuksessa keskenään, sillä referaattia edeltävät ja seuraavat juonilauseet luovat puitteet tapahtumien ja referaatin ymmärtämiselle.

Lisäksi tarkastelen sitä, kuinka referaatin avulla osoitetaan alkoholistin käytös Minnesota-hoidon antamassa ohjeessa kuvattujen oireiden mukaiseksi (ks. liite 2). Läheisten kertomukset kertovat alkoholistin huonosta käytöksestä, joten koko aineistossani näitä kuvauksia on paljon. Erotan kuitenkin referaatin teeman ja kertomuksen teeman toisistaan ja tutkin, miten kertomuksessa juuri referaattia käytetään kuvaamassa päihderiippuvuutta.

Tämä tutkielma koostuu kahdesta teorialuvusta ja neljästä analyysiluvusta. Luvussa 2 esittelen puheen ja ajatuksen referointitekniikoita keskustelussa puuttumatta kirjoitetun tekstin referointiin. Esittelen, kuinka puheen ja ajatuksen referointia on käsitelty fennisisessä kieliopissa ja luon katsauksen eri referoinnin tutkimuksen näkökulmiin. Luvussa 3 esitän, kuinka instituutiossa tapahtuva vuorovaikutus ja *ideologia* vaikuttavat vuorovaikutustilanteeseen. Kolmannessa luvussa havainnollistan myös, kuinka kerrontajaksot rakentuvat ja luon tarkemman katsauksen yhteen kertomustyyppiin, *valituskertomukseen*, ja referointiin valittamisen keinona.

Luvut 4–7 ovat analyysilukuja. Luvussa 4 osoitan, kuinka läheisen ajatusreferaatti kertoo läheisen tunteista, ja kuinka se voi toimia kertomuksen huippukohtana tai taustana.

Luvussa 5 analysoin läheisen referoitua puhetta ja tutkin, kuinka läheisen referaatit enakoivat alkoholistin epäluotettavuutta. Luvussa 6 analysoin alkoholistin läheisten ja tuttujen referointia, jolla osoitetaan alkoholiongelman yhteiseksi havaituksi. Nämä referaatit ovat läheisen korviin kantautunutta tietoa alkoholistin käytöksestä ja muiden esittämiä arvioita alkoholistin tilasta. Kuudennessa luvussa analysoin myös, kuinka referaatin avulla liittoudutaan alkoholistia vastaan ja osoitetaan päihderiippuvuus yhdessä muiden läheisten kanssa havaituiksi. Luku 7 päättää analyysin alkoholistin referointiin. Osoitan tässä luvussa, että alkoholistin referoinnista voi päätellä, kuinka alkoholi on vaikuttanut alkoholistin käyttäytymiseen ja persoonaan. Seitsemännessä luvussa osoitan, että kertomuksen vastaanottaja voi tehdä johtopäätöksiä päihderiippuvuudesta alkoholistin puheen referaateista. Alkoholistin käytös osoitetaan tuomittavaksi sanavalintojen lisäksi myös muilla keinoin. Osoitan, että on tärkeää referoida mitä sanottiin, mutta yhtä merkityksellistä on, miten alkoholisti sanansa sanoi.

Luvussa 8 teen yhteenvedon havainnoistani ja esitän loppupäätelmät. Pohdin myös havaintojeni yhteiskunnallista merkitystä ja läheisten kertomusten jatkotutkimusmahdollisuuksia.

1.4 Kertomukset alkoholismista tutkimuskohteena

Alkoholistien läheisten kokemuksia on tärkeää tutkia, koska useat joutuvat elämään alkoholistiperheessä ja kärsimään alkoholistin juomisen seurauksista. Vuonna 2008 alkoholikuolemaan menehtyi 2184 ihmistä. Alkoholista johtuvat taudit ja alkoholimyrkytys olivat työikäisten miesten ja naisten yleisin kuolinsyy. Alkoholikuolemat kasvoivat vuodesta 2007 8,6 % (YLE 2009a.) Kahdessakymmenessä vuodessa alkoholisairauksien ja alkoholimyrkytyksien aiheuttamat kuolemat ovat kaksinkertaistuneet (YLE 2009b).

Alkoholistin päihteidenkäyttö on häpeällistä ja leimaa usein koko perheen (Hänninen 2004: 105). Vilma Hänninen (Emt: 111) on havainnut, että alkoholiongelma on yhteiskunnassamme paheksuttava, vaikka alkoholikulttuuri ja -politiikka ovatkin alkoholi-myönteisiä. Tommy Hellsten (2003: 43) puolestaan toteaa, että suomalaisen alkoholi-

kulttuuriin suhtaudutaan sekä leikkiä laskien että moralisoiden. Kulttuurissamme humalassa olo on sankaruutta, miehuuden merkki ja toisaalta taas halveksuttavaa ja merkki elämän epäonnistumisesta

Alkoholismia sairautena on tutkittu paljon, mutta alkoholistin läheisten kertomuksista ei tiettävästi ole aiemmin tehty tämäntyyppistä tutkimusta. Tutkielmani tärkeimpiä innoittajia ovat olleen keskustelunanalyttiset tutkimukset alkoholiterapiasta. Alkoholistien kertomuksista ovat tehneet keskustelunanalyttista tutkimusta esimerkiksi Ilkka Arminen (1994, 1998) ja Mia Halonen (2002), joka on tutkinut kertomista terapian välineenä Myllyhoidon ryhmäterapiassa. Halonen on tutkinut alkoholistien kertomuksia päihteiden käytön kehityksestä ja sitä, millä keinoin terapeutit yrittävät saada alkoholistin tunnistamaan alkoholiriippuvuuden merkkejä omasta kertomuksestaan (Halonen 2002: 20).

Arminen (1994: 3) on puolestaan tutkinut Anonyymien Alkoholistien suullisia elämäntarinoita. Arminen tutkimus kohdistuu niihin kerronnan keinoihin, joiden avulla alkoholistit rakentavat elämäntarinoitaan. Arminen (1998: 11) on tutkinut myös Anonyymien Alkoholistien palaverieita. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu niitä kerronnan keinoja, joiden avulla alkoholiongelma rakennetaan puheenvuoroissa ryhmäläisten yhteinen ongelma.

Alkoholiongelmien hoitotutkimusta on tehty paljon (Jaatinen 1996: 44). Sosiologian näkökulmasta toipumista Minnesota-mallin hoitoyhteisössä on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Susanna Santala (2008). Santala (2008: 68) on tutkinut Lapuan Minnesota-hoidon asiakkaiden kokemuksia päihdekuntoutuksesta. Santalan tuloksien mukaan Minnesota-hoidon asiakkaiden tärkeimmäksi toipumista tukevaksi hoitomenetelmäksi nousi läheisviikonloppu. Myös Maritta Itäpuisto (2005) on tutkinut alkoholismin vaikutuksia sosiologian näkökulmasta. Väitöskirjassaan Itäpuisto on tarkastellut alkoholisti-perheessä eläneiden lasten lapsuudenkokemuksia ja kuvauksia selviytymisestä ja toiminnasta perheessä, jossa toisella tai molemmilla vanhemmilla on alkoholiongelma.

Satu Apo (2001: 139, 142) on puolestaan tutkinut suomalaista alkoholikulttuuria perinneteksteistä, jotka sisältävät myös lauluja juomarin ja hänen läheistensä kertomuksista

juomisen aiheuttamista ongelmista. Perinneteksteissä alkoholiongelmien kuvauksella valistetaan yhteisön jäseniä puhumalla ja laulamalla sekä yksittäisistä tapauksista että yleistämällä väitteitä. Kirjallisuuden kentällä alkoholismia läheisten kertomana on tutkinut Jaana Kantola (2003: 11–12), joka on tutkinut alkoholistin läheisenä elämistä alkoholistien vaimojen Märta Tikkasen ja Tuula-Liina Variksen kirjoittamista teksteistä. Nämä naiset ovat kirjoittaneet kirjailijamiehistään Henrik Tikkasesta ja Paavo Saarikoskesta.

1.5 Minnesota-hoidon ideologia

Minnesota-hoidolla on oma hoitoideologiansa, joka sisältää käsityksen siitä, mitä alkoholismi on, ja miten sitä tulee hoitaa. Esittelen lyhyesti Minnesota-hoidon ajatuksia alkoholismista, alkoholistin läheisen asemasta sekä läheisviikonlopun tarkoituksesta ja kulusta.

Minnesota-hoidossa hoidetaan alkoholismia sairautena. Alkoholismi on parantumaton, perinnöllinen ja hoitamattomana kuolemaan johtava sairaus, jonka oireena on kontrollikyvyn menetys. Juominen on alkoholistista silloin, kun alkoholistin kanssa elävät ihmiset kokevat sen haittaavan heidän elämäänsä. (Minnesota-hoito 2010a.) Ongelmallista ei ole se, kuinka paljon tai miten usein alkoholia käytetään, vaan päihteen vaikutus alkoholistiin. Minnesota-hoidon ajattelun mukaan alkoholismi ei ole seurausta muista ongelmista. (Emt: 2010c.) Ei ole kenenkään syy, että alkoholisti juo, eikä alkoholisti ei ole syyllinen sairauteensa, mutta alkoholisti on vastuussa toipumisestaan. Alkoholisti ei voi koskaan parantua riippuvuudestaan, vaan hoidon tavoitteena on täysraittius. (Emt: 2010a.)

Alkoholisti on usein riippuvainen myös keskushermostoa lamaannuttavista lääkkeistä, joten Minnesota-hoidossa puhutaan mieluummin *päihderiippuvuudesta* kuin alkoholismista. Minnesota-hoito ei hyväksy lääkkeiden käyttöä alkoholismin hoidossa. (Minnesota-hoito 2010a.) Alkoholisti ei pääse irti päihteistä, jos häntä hoidetaan esimerkiksi rauhoittavilla aineilla tai unilääkkeillä (Söderling 1995: 176). Alkoholistit käyttävät

mm. keskushermostoon vaikuttavia bentsodiatsepiineja alkoholia korvaavana päihteenä tai vähentääkseen krapulaoireita (Emt: 129). Pienikin määrä keskushermostoon vaikuttavaa lääkettä on alkoholistille päihdettä, jolla on samanlainen vaikutus mieleen ja tunteisiin kuin alkoholilla (Minnesota-hoito 2010a).

Alkoholismi on perhesairaus, koska myös alkoholistin läheiset altistuvat alkoholismin vaikutuksille (Söderling 1995: 170). Alkoholismin seuraukset näkyvät läheisten käytöksessä siten, että he omaksuvat tiedostamattaan rooleja, jotka auttavat heitä jaksamaan elämää alkoholistin kanssa. Kun läheiset sopeutuvat elämään alkoholistin kanssa, esimerkiksi pitämällä yllä kulisseeja, alkoholistin juominen helpottuu. (Minnesota-hoito 2010b.)

Läheisviikonlopun tarkoitus on auttaa sekä toipuvaa alkoholistia että hänen juomisestaan kärsineitä läheisiä. Hoidossa ollessaan alkoholisti piirtää sukuun ihmisistä, joiden kanssa hän on elänyt ja joihin hänen juomisensa on vaikuttanut. Terapeutti kutsuu sukuun perusteella paikalle alkoholistin läheisiä (ks. liite 1). Läheisviikonloppu alkaa perjantai-iltana, jolloin läheisille kerrotaan alkoholismista sairautena sekä Minnesota-hoidon toimintavoista. Läheisviikonlopun tavoitteena on saada läheinen ymmärtämään oma toimintatapansa ja sen seuraukset, sekä vapauttaa läheinen riippuvuudestaan toisen sairauten. (Minnesota-hoito 2010a, 2010b.) Vapautuakseen riippuvuudestaan toisen sairauten läheisen täytyy ymmärtää, että hän ei ole syyllinen kemialliseen riippuvuuteen, ja ettei hän voi kontrolloida tai parantaa alkoholistia (Söderling 1995: 170).

Lauantaina perheterapeutti kertoo läheisille elämästään alkoholistiperheessä ja omasta toipumiskokemuksestaan. Ilta päättyy alkoholistin ja läheisen *kohtaamiseen*, kun läheinen kertoo alkoholistille, minkälaista elämä alkoholistin kanssa on ollut. Läheisen ei tarvitse kaunistella tapahtumia, sillä mitä enemmän kerronta satuttaa toipuvaa alkoholistia, sitä paremmin alkoholisti ymmärtää juomisensa seuraukset ja näkee riippuvuutensa koko kuvan. (Minnesota-hoito 2010b.) Vernon E. Johnson (1973: 51) toteaa, että kohtaamisessa alkoholistin läheisen tulisi kuvailla alkoholistille yksityiskohtaisesti esimerkkien avulla, kuinka alkoholisti käyttäytyi ja tällä tavoin murtaa alkoholistin kieltäminen.

Kun jokainen läheinen on kertonut kokemuksistaan alkoholistille, läheiset poistuvat paikalta. Alkoholistit jäävät terapeutin kanssa kertaamaan läheistensä kertomuksia. Alkoholistit ja terapeutti työstävät läheisten kertomuksia vertaamalla niitä alkoholistin aiemmin kertomaan elämäntarinaansa. Kertomukset poikkeavat usein alkoholistin elämäntarinasta, mutta tämä ei välttämättä johdu salailusta, vaan siitä, ettei alkoholisti kykene näkemään juomistaan ja sen seurauksia. (Minnesota-hoito 2010b.)

Sunnuntaina läheiset pohtivat yhdessä perheterapeutin kanssa, miltä kertomuksen kertominen tuntui. Maanantaina alkoholisti ja läheinen kohtaavat uudelleen, jolloin alkoholisti kertoo läheisilleen, miltä hänestä on tuntunut sairastaa alkoholismia ja miltä hänestä tuntui kuulla kunkin läheisensä kertomus. Alkoholisti myös kertoo läheisilleen, mitä hän aikoo tehdä toipuakseen ja pysyäksen raittiina. Läheiset puolestaan kertovat alkoholistille, minkälaisia odotuksia heillä on alkoholistin suhteen, ja kuinka he aikovat työstää toipumistaan. (Minnesota-hoito 2010b.)

Lisäksi alkoholisti ja läheiset kertovat, miksi he ovat toisilleen tärkeitä, ja mitä piirteitä he toisissaan arvostavat. Läheisviikonloppu on raskas sekä alkoholistille että hänen läheisilleen. Tästä huolimatta läheisiä ohjeistetaan purkamaan kaikki tuska kerralla. Alkoholistin toipumisen kannalta on vahingollista, jos raitista alkoholista myöhemmin syyllistetään ja muistutetaan hänen käyttäytymisestään aikana, jolloin hän joi. (Minnesota-hoito 2010b.)

2 REFEROINTI KIELENKÄYTÖN ILMIÖNÄ

Lähestyn referointia vuorovaikutustutkimuksen näkökulmasta mutta huomioin silti myös referaatin rakenteen, koska myös rakenne voi kertoa jotain referaatin tehtävästä. Aloitan luvun 2.1 luonnehtimalla puheen ja ajatuksen referointitekniikoita keskustelussa puuttumatta kirjoitetun tekstin referointiin. Esittelen, kuinka puheen ja ajatuksen referointia on käsitelty fennistisessä kieliopissa. Käsittelen referoinnin lajeja: suoraa ja epäsuoraa esitystä sekä vapaata suoraa esitystä. Tarkasteluni kohteena ovat myös referoijan ja referoidun näkökulmien limittyminen, johtolauseet sekä referaatin pronominit. Havainnollistan referointitekniikoita esimerkeillä, jotka ovat alkoholistien läheisten kertomuksista.

Luvussa 2.2 esittelen referoinnintutkimuksen keskeisiä ajatuksia: Referointia ei nähdä pelkästään kielellisen ilmauksen toistona, vaan moniäänisyytenä ja intertekstuaalisuuden muotona (ks. esim. Kalliokoski 2005: 10). Erwing Goffmanin 1980-luvulla kehittelemät ajatukset kertojan asennonvaihtoista ovat olleet yksi referoinnintutkimuksen kulmakivistä (ks. Goffman 1981), mutta juuri nyt referoinnintutkimus elää uutta aikaa, mikä tarkoittaa siirtymistä todellisten vuorovaikutustilanteiden tutkimiseen (Kuiri 2006: 637).

2.1 Puheen ja ajatuksen referointi

Referaatti on kielellinen esitys, joka kertoo jotain toisesta kielellisestä esityksestä (Kuiri 1984: 1). Ison suomen kieliopin (2004: 1399) määritelmän mukaan referointi on vuorovaikutuksen väline, jolla tarkoitetaan puheen, kirjoituksen ja ajatuksen lainaamista itseltä tai toiselta siten, että referaatista voidaan erottaa, mikä osa on lainattua ja mikä omaa. Puhe tai teksti, joka ei sisällä referointia, on *välitöntä puhetta* (Ikola 1992: 178).

Referaatissa on *johtolause* ja *referaattiosa* eli *repliikkiosa*. Johtolause sisältää kommunikaatioverbin ja maininnan alkuperäisestä esittäjästä. Esimerkissä (1) johtolauseetta

seuraa repliikki, jonka ajaksi puhuja on muuttanut äänensävyään. Äänensävyn muutos alkaa ja loppuu @-merkillä. (ISK 2004: 1399, 1414.):

- (1) Sinä sanoit, että @en minä halua raittiiksi, minä haluan kohtuukäyttäjäksi@.

Esimerkissä (1) johtoilmaus merkitsee referoidun pronominilla *sinä* ja tempuksen imperfektimuodon *sanoit*. Repliikkiosassa persoonapronomini on vaihtunut *minä*-muotoon ja aikamuoto presenssiin. Tällä tavoin referoijan ja referoitavan äänet ovat erotettavissa toisistaan. (Lappalainen 2005: 152.)

Johtolauseen ja referaattiosan erottaminen ei ole helppoa silloin, kun puhuja referoi itseään. Persoonamuoto ei muutu, eikä puhuja merkitse puhettaan prosodisin vihjein, sillä oman lainauksen prosodian muunteleminen ei palvele referoinnin tarkoitusta, koska nykyinen ja alkuperäinen puhuja ovat sama henkilö. Prosodia vihjaa kuuntelijalle, että referaatti on peräisin alkuperäiseltä puhujalta (ISK 2004: 1401).

Kielitieteessä ajatuksen referoinnin on katsottu kuuluvan osaksi referointia. Markku Haakana (2005: 127–128) ja useat muut tutkijat (ks. esim. Kuiri 1984) ovat pohtineet, ovatko ajatuksen ja puheen referointi yhtäläisiä referointitekniikoita. Kaija Kuirin (1984: 45–46) mielestä ajatuksen referointia voi tarkastella sekä syntaktisesti että semanttisesti. Jos referointia tarkastellaan ainoastaan syntaktisena ilmiönä – kuten referaattin tutkimuksessa on ollut tapana – puheen ja ajatuksen referointi eivät eroa toisistaan. Ajatuksen ja puheen referoinnin voi erottaa toisistaan johtolauseen verbin tai lausuman laajemman kontekstin avulla.

ISK:n (2004: 1422–1423) mukaan puhe esitetään ajatusreferaatissa ikään kuin se olisi verbaalista ja myös kuviteltua puhetta voidaan referoida. Ajatusreferaatissa kertoja referoi omia ajatuksiaan. Ajatusreferaatti ei eroa puheen rakenteista eikä aikamuodoista. Puheen ja ajatuksen referointitekniikoiden samankaltaisuus näkyy esimerkeissä (2 ja 3):

- (2) *Minä sanoin*, että kyllä määhän varmaan tiedän, että mulla oli kukkarossa sen ja sen verran.
- (3) *Minä aattelin* vaan, että joo, enköhän minä oo sun vaippoja jo tarpeeksi pienenä kuivatellu.

ISK:n (2004: 1423) mukaan ajatuksen referoinnissa on kyse pikemminkin tapahtumahetkellä vallinneiden tunteiden kuin ajatusten välittämisestä. Siksi ajatusreferaatit sisältävät tunnetta kuvaavia elementtejä, kuten interjektioita. Reaktion laukaisee jokin edellä sanottu tai tapahtunut, kuten esimerkissä (4):

- (4) *Minä aattelin* vaan, että joo enköhän minä oo sun vaippoja jo tarpeeksi pienenä kuivatellu, että tarviiko minun vielä ison miehen lakanoina pesä ja vaatteita.

ISK:n (2004: 1423) mukaan kertoja voi referoida vain omia ajatuksiaan. Osmo Ikola (1992: 178) mainitsee, että myös toisen henkilön ajatuksia voidaan referoida. Ikola ei täsmennä, tarkoittaako hän toisen ajatuksen referoinnin mahdollisuutta puhutuissa teksteissä vai pelkästään kirjallisuudessa. Haakanan (2005: 127) mukaan toisen ajatusten referoiminen on hankalaa, koska meillä ei ole pääsyä kuin omiin ajatuksiimme, vaikka samaistuminen toisen ajatuksiin on periaatteessa mahdollista. Ajatusten referoinnin tutkiminen on yleisempää kaunokirjallisuudessa. Myös Kuiri (1984: 47) toteaa, että voimme saada tietoa toisen ajatuksista ainoastaan siten, että meille on kerrottu näistä ajatuksista.

2.1.1 Suora ja epäsuora esitys

Referointi on totuttu jakamaan kahteen pääluokkaan: *suoraan ja epäsuoraan esitykseen* (Kuiri 1984: 1). Referaatit jaetaan suoraan ja epäsuoraan esitykseen sen perusteella, mikä on puhujan suhde sanottavaan (ISK 2004: 1401).

Kertoja käyttää suoraa esitystä silloin, kun referaatti on esitetty mahdollisimman tarkasti sellaisena kuin alkuperäinen puhuja on sen esittänyt. Puhutussa kielessä suora esitys on

usein esitetty äänensävyä muuntamalla. (ISK 2004: 1401.) Jos johtolauseessa on imperfekti, suoran esityksen aikamuodoksi tulee preesens (Ikola 1964: 134). Suora esitys voi välittää alkuperäisen puheen tai ajatuksen muotoja, kuten imperatiivimuodot, puhuttelut ja partikkelit. Suora esitys voi sisältää myös affektiivisia piirteitä, kuten toistoa tai murteellisuuksia. Tällaisia piirteitä ei ole epäsuorassa esityksessä. Kun ajattelua referoidaan suoraan, kyseessä on usein katkelma, mutta myös lauseet ovat mahdollisia. (ISK 2004: 1401.)

Kun suora esitys ilmaisee aiemmin sanotun tai ajatellun mukaillen alkuperäistä puhujaa, epäsuora esitys muokkaa sanottua ja integroi sen syntaktisesti johtoilmaukseen (ISK 2004: 1401). Kuirin (1984: 3) mukaan toistettavana on tällöin vain sisältö, jonka puhuja omin sanoin tulkitsee. Epäsuora esitys voi olla hyvin erilainen kuin alkuperäinen esitys, koska referoija voi korostaa tärkeinä pitämiään puolia ja jättää jotain pois alkuperäisestä esityksestä. Jos epäsuoran esityksen johtolauseen aikamuoto on imperfekti, tulee myös repliikkiosaan tavallisesti imperfekti (Ikola 1964: 134).

ISK:n (2004: 1401–1402) mukaan on yleistä, että epäsuora esitys on objektina johtolauseen verbille. Silloin objektina on finiittinen *että*-, *miten*- tai *kuinka* -lause tai alisteinen kysymyslause. Referaatti voi olla subjektina, jos johtolauseen verbi merkitsee viestin vastaanottamista ja on intransitiivinen. Esimerkissä (5) epäsuorassa esityksessä on johtolauseen objektina *kuinka*-lause, joka kuitenkin alkaa alistuskonjunktioilla *että*.

- (5) Muistan, ku äiti ja isä puhu sinusta ja ne on puhunu, *että kuinka* sairas sinä oot ollu.

Referaatti voidaan siis toistaa eri tarkkuudella. Referoija voi toistaa referaatin sanatar-kasti tai kertoa viestimisestä ilman sisällön kuvailua. Referaattityypit voidaan sijoittaa abstraktiusjatkumolle, joka etenee tekstin sanatarkasta toistosta abstraktimpiin ilmauk-siin. (Kuiiri 1984: 23.) Suora esitys edustaa täten abstraktiusjatkumon toista päätä. Esi-merkin (5) kaltaisessa alisteisessa lauseessa referaatti ei ole enää konkreettinen esitys muodosta, joten se edustaa epäsuoraa esitystä. Epäsuora esitys on abstraktiusasteella

ensimmäinen, joka ei toista enää tekstin muotoa. Epäsuorasta esityksestä siirrytään kohti abstraktimpia ilmaisun muotoja, jotka toistavat sisällön eri tavoin. (Kuiri 1984: 24.)

ISK:n (2004: 1402) mukaan tekstiin alisteista lausetta tiukemmin sisällytettyjä rakenteita ovat referatiivirakenne (6), permissiivirakenne (7) sekä tarkoittamismuotti (8). Näistä yleisin on referatiivirakenne. Seuraavat esimerkit ovat keksittyjä:

- (6) Sinä myönsit saaneesi tuomion rattijuopumuksesta.
- (7) Lääkäri oli antanut sinun mennä kotiin selviämään.
- (8) Asiantuntijat ovat määritelleet sinut alkoholistiksi.

Kuiri (1984: 25) toteaa, että ”referaattiosana olevan rakenteen lausemaisuuuden aste korreloi selvästi kyseisen referoinnin keinon abstraktiusasteen kanssa: mitä vähemmän lausemaisuuutta referaattiosassa on tallella, sitä abstraktisempi referoinnin keino on kyseessä”.

2.1.2 Vapaa suora esitys

Vapaa suora esitys esittää repliikin ilman puhumista tai ajattelua ilmaisevaa verbiä eli selvää johtoilmausta. Vapaata suoraa esitystä voi edeltää esimerkiksi referoitavan henkilön toiminnan kuvaus. Toiminnan keskeltä vapaa suora esitys erotetaan prosodisesti. (ISK 2004: 1403–1404.) Esimerkissä (9) vapaata suoraa esitystä edeltää kertojan kuvaus tilanteesta. Repliikkiosan puhuja on merkinnyt äänensävyyn muutoksella:

- (9) Minä meen kahtomaan, mitä vaivaa sillä on muuta ku, että on ollu kapakassa tappelemassa. On kylkiluut murtunu, naama on pikkusen hakatun näkönen ja *@ei mittään muuta ollu ku tuo ovi vähän tuosta pikkusen ka tuota en ollu edes humalassa@.*

Tällaisia johtolauseettomia referaatteja kutsutaan *nollasitaateiksi*. Johtolauseen puuttuessa referoijan täytyy tuoda esiin, kenelle ääni milloinkin kuuluu. (ISK 2004: 1422.) Esimerkissä (10) ensimmäisessä referaatissa on johtolause *minä sanoin*, mutta jälkimmäisessä referaatissa ääni on prosodially osoitettu kuuluvaksi alkoholistille:

- (10) Kerran tulit humalassa kotiin ja *minä sanoin*, että missä auto.
@Se on tuota, se on tuota. En minä tiä missä se on@.

Ero kahden puhujan välille tehdään siten, että vain toiseen viitataan johtolauseella. Johtolauseettomassa referaatissa käytetään prosodisia vihjeitä (ISK 2004: 1422).

2.1.3 Näkökulmien limittyminen

Referoija voi valita tarkkuuden, millä hän esittää referaatin: alkuperäisen tekstin voi toistaa, tai sitä voi muokata (Kuiiri 1984: 23). ISK:n (2004: 1412) mukaan kertojan ja referoidun äänet voivat limittyä yhteen, jolloin on vaikea erottaa, mitkä sanavalinnat ovat peräisin alkuperäiseltä esittäjältä ja mitkä ovat kertojan omia sanavalintoja.

Näkökulmat voivat limittyä sekä syntaktisesti että leksikaalisesti. Referaatti voi olla syntaktisesti tyypillinen, jolloin se sisältää johtolauseen ja *että*-lauseen tai referatiivirakenteen. Referaatti vaikuttaa olevan peräisin referoidulta, mutta jokin sanastoseikka, deiktisen elementin vaihdos tai esimerkiksi konditionaali referaattiosassa voi paljastaa referaattiin limitetyn kertojan näkökulman.

2.1.4 Johtolauseet ja referaatin pronominit

Johtoilmaukset aloittavat usein referaatin ja kertovat, kenelle ääni annetaan tai kenen ajatuksia referoidaan. Johtoilmauksesta voi aistia, mikä on alkuperäisen puhujan suhde sanottavaansa tai kertojan suhtautuminen alkuperäiseen puhujaan. Nämä suhtautumiset tulevat ilmi johtolauseen verbistä. Johtolauseen verbi voi olla semanttisesti latautunut (*karjua, sopertaa*), jolloin siitä voidaan aistia jotain kertomuksen kannalta merkittävää.

Johtolauseen verbi voi olla myös semanttisesti epäspesifi (*sanoa, kertoa*). (Kalliokoski 2005: 26–27.)

Yleisin verbityyppi johtolauseissa ovat kommunikaatioverbit, kuten *sanoa, kertoa, ilmoittaa, ehdottaa, myöntää*. Johtolause ilmaisee subjektin, joka on alkuperäisen tekstin esittäjä, ja johtolauseesta voi käydä ilmi alkuperäisen tekstin vastaanottaja (*Minä sanoin sinulle, että*). Kommunikaatioverbien lisäksi johtoilmauksissa voi esiintyä intransitiivi-verbijä (*raivota, irvistää*), joiden viestinnällinen merkitys on vähäinen. (ISK 2004: 1414.) Johtolause voi sijaita kolmessa eri paikassa: referaatin edellä johtolauseena, referaatin jäljessä *jälkijohtolauseena* tai referaatin keskellä *välijohtolauseena*. (Emt: 1417.)

Että-lause ja alisteinen kysymyslause voivat sijaita ainoastaan johtolauseen jäljessä. Referaatti on tällöin johtolauseen verbin objekti. Johtolauseen sijaitessa referaatin jäljessä referaatti ei ole sille alisteinen. Tällaista johtolauseita nimitetään jälkijohtolauseiksi. Jälkijohtolause sijaitsee suoran esityksen jäljessä. (ISK 2004: 1417.)

ISK:n (2004: 1417, 1405) mukaan johtolauseen objektina olevasta *että*-lauseesta tunnistaa epäsuoran esityksen, mikä on yleistä kirjoitetussa kielessä. Puhutussa kielessä *että*-konjunktio voi kuvata myös kysymys- ja käskylauseiden referointia tai se voi olla lausetta lyhyemmän lausuman edellä referoinnin merkinä. Tällöin kyseessä on suora esitys. Susanne Shore (2005: 68–69) tarkentaa *että*-konjunktin olevan referoinnissa kehystämisen merkki, jolloin se ei ilmaise alisteisuutta. Toisin sanoen *että*-konjunktio ei voi erottaa, onko kyseessä suora vai epäsuora esitys. Puhutussa koodissa *että*-konjunktio voi esiintyä sekä suorassa esityksessä että epäsuorassa esityksessä.

Johtolauseen verbi *sanoa* on merkitykseltään neutraali ja väljä (ISK: 2004: 1414). Kuurin (1984: 167) mukaan juuri *sanoa*-verbin laajuus ja neutraalius mahdollistavat sen käytön eri johtoilmauksissa ja erilaisissa konteksteissa. Haakana (2005: 122, 124–126) on tarkastellut erilaisia johtoilmauksia ja niiden luomaa vaikutelmaa. Haakanan analysoimissa valituskertomuksissa yleisin johto ilmaus sisältää verbin *sanoa*. Haakanan aineistossa referaattiosat olivat affektiivisia, mutta johtoilmaukset sisälsivät neutraaleja

verbejä. Johtoilmauksen neutraalius selittyy siten, että affektiivisuus tulee esiin referaateissa, eikä sitä tarvitse tuoda esiin johtoilmauksen verbin kautta.

Johtolause kertoo, kenelle ääni referaatissa annetaan (Kalliokoski 2005: 26). Puhekielessä pronomineja *se* ja *ne* käytetään kertomuksissa viittaamassa ihmiseen. Pronominit *hän* ja *he* esiintyvät tyypillisesti referaatissa, ja ne viittaavat johtolauseen puheaktipronominiin, mutta myös pronomini *se* on mahdollinen. Pronominia, joka viittaa johtolauseen puheaktipronominiin, kutsutaan *logoforiseksi pronominiksi*. (ISK 2004: 1408–1409.) Esimerkissä (11) johtolauseessa mainitaan Pietari, jonka puhetta tullaan referoidaan. Ennen referaattiosaa Pietariin viitataan pronominilla *se*, kun tarkennetaan, koska Pietari on kyseiset sanat sanonut. Johtolauseessa mainittuun henkilöön voidaan ennen referaattia ja sen jälkeen viitata pronomineilla *se* ja *ne* (ISK 2004: 1408). Referaattiosassa logoforinen pronomini on *hän*:

- (11) Tuo *Pietarikin*, niinku *se* pikkusena sano aina, että ku Matteus on *hänen* paras kaveri.

Johtolauseen ja referaattiosan pronominit ovat joko alkuperäisen puhetilanteen mukaisia tai ne on muutettu vastaamaan meneillään olevaa puhetilannetta. Pronominien muutokset eivät ole automaattisia, vaan ne ovat kertojan valittavissa. Jos näkökulma ei vaihdu, kuten silloin, kun puhuja referoi itseään, ei pronomineissa tapahdu muutoksia. (ISK 2004: 1406–1407.)

2.2 Referoinnin tutkimuksen näkökulmia

Referointi on moniäänisyyttä, usean näkökulman yhteenliittymistä samassa tekstissä. Usein kyse ei ole pelkästä referoinnista, vaan moniäänisyydessä kaksi eri kontekstia ja näkökulmaa aktivoituu kielellisten valintojen kautta. Puheen referointi on kielenkäytön ominaisuus ja intertekstuaalisuuden muoto. (Kalliokoski 2005: 10, 34.)

Deborah Tannenin (1989: 101, 133) ajattelun mukaisesti termi referointi on jopa harhaanjohtava, sillä referointia ei tule ajatella pelkästään puheen toistamisena. Referoitu puhe ja referoitu konteksti ovat vuorovaikutuksessa, sillä kertoja rakentaa kontekstin uudelleen luomalla dialogin. Kertomuksesta tulee näytelmä, jota kertomuksen vastaanottajat voivat tulkita ja arvottaa. Tannen toteaa, että referoinnissa ei ole kyse vain kertojan toistamasta referaatista, jonka kuuntelija vastaanottaa, vaan kuuntelija tulkitsee referoitua puhetta aktiivisesti, mikä luo osallistumista vuorovaikutukseen.

Referointi kirjoitetussa ja puhutussa tekstissä on saanut huomiota kielitieteen, kirjallisuuskritiikin, sosiologian ja filosofian kentillä. Referoinnin tutkiminen on perinteisesti pohjautunut suoran ja epäsuoran esityksen syntaktisten ja semanttisten piirteiden erittelyyn. Referointia on tarkasteltu osana osallistujien rooleja ja osallistumiskehystä. (Holt 1996: 221.) Narratologit puolestaan kuvaavat kerronnan vaihtuvia näkökulmia *fokalisoinnin* käsitteellä. Fokalisoinnilla tarkoitetaan sen määrittelyä, kuka kertomuksessa puhuu ja näkee. (Rimmon-Kenan 1999: 92–93.) Elizabeth Holt (Emt: 221) pitää tällaisen referoinnin tutkimuksen puutteena sitä, että referointia ei ole tarkasteltu osana todellista vuorovaikutusta, vaan esimerkit ovat olleet keksittyjä tai katkelmia novelleista.

Kritiikissään Holt (1996: 221) viittaa mm. Goffmaniin (1981: 129, 146), joka otti käyttöön käsitteen *osallistujaviitekehys (footing)*. Osallistujaviitekehys on yläkäsite keskustelun osallistujille ja sosiaaliselle tilanteelle, jossa keskustelu tapahtuu. Keskusteluissa Goffman (Emt: 128) kiinnittää huomion osallistujien roolien muutoksiin, joista Goffman käyttää termiä *asennonvaihto (changes of footing)*. Kertomispuolella asennonvaihto tapahtuu esimerkiksi silloin, kun siirrytään raportoimaan jonkun mielipiteitä tai lausahduksia (Emt: 151).

Puhujan käsitteen tilalle Goffman (1981: 144–145) ehdottaa käsitettä *esittämismuotti (production format)*. Goffman jakaa esittämismuotin kolmeen osaan: Lausuman ääneen tuottaja on *esittäjä (animator)*. Esittäjän tehtävä on tuottaa lausuma ääneen. Esittäjän sanojen takana voi olla joku muu *tekijä (author)*. Tekijä on valinnut asenteet, joita puheella ilmaistaan ja sanat, joihin nämä asenteet on kirjoitettu. Ajatuksien ja arvojen *toimeksiantaja (principal)* on se, jonka asemaa lausutut sanat tukevat. Toimeksiantaja on

sitoutunut siihen, mitä sanotaan. Auli Hakulinen (1990: 10–11) kuvaa asennonvaihtoja eli muutoksia esittämismuotissa hatun vaihtamiseksi. Kertojalla on käytössään useita hattuja, joita hän vaihtelee sen mukaan, mistä näkökulmasta ja kenelle hän kertomuksensa esittää.

Charles Goodwin (2007: 17) toteaa, että Goffmanin malli on oivallinen väline, kun tarkastellaan, minkälaisia puhujia referaateissa esiintyy. Goodwin (Emt: 28) kuitenkin kritisoi Goffmanin tapaa lähestyä vuorovaikutusta siitä, että malli on riittämätön analysoitaessa varsinaista vuorovaikutustilannetta. Goffman (1981) tarkastelee puhujaa ja kuuntelijaa erillisinä ilmiöinä korostaen puhujan roolin monimuotoisuutta ja jättäen kuuntelijalle passiivisen roolin (Holt 2007: 50). Tämän vuoksi mallin avulla on mahdotonta tutkia, kuinka vuorovaikutus rakentuu osallistujien yhteistyönä (Goodwin 2007: 45).

Ongelmallisen näkemyksen puhujan passiivisuudesta voi havaita myös aineistossani: Kun läheinen referoi alkoholista, alkoholistin ääni ei ole vain hahmo, jota kertomuksessa referoidaan, vaan alkoholisti on myös kertomuksen vastaanottaja, johon kertoja kohdistaa katseensa. Kun videonauhaa tarkastellaan, voidaan huomata, että jotkut kertomukset saavat alkoholistin herkistymään ja purskahtamaan itkuun, mikä taas mahdollisesti vaikuttaa kertojaan.

Kuiri (2006: 637) toteaa, että referoinnin tutkijat ovat siirtyneet referoinnin kieliopillisten keinojen tutkimuksesta tutkimaan referointia vuorovaikutuksen osana. Uuteen aikaan on johtanut suoran ja epäsuoran esityksen tiukan jaottelun välttäminen. Referointia ei myöskään ajatella enää pelkkänä toistona, vaan referaatti edustaa eri näkökulmaa kuin alkuperäinen kielellinen esitys. Referoinnin tutkimus on menossa yhä enemmän kohti vuorovaikutuksen tutkimusta, mutta Kuiri kuitenkin korostaa, että referaatin rakenteiden tutkimusta ei ole hylätty kokonaan, vaikka mielenkiinto onkin nyt kohdistunut referoinnin käyttöön.

3 REFERAATTI INSTITUUTION PALVELUKSESSA

Alkoholistin läheinen kertoo kertomuksensa alkoholistille palvelukseen Minnesota-hoidon ideologiaa. Eri kerronnan keinojen esiintyminen kertomuksissa ei ole sattumaa, sillä kertoja valikoi sellaiset kerronnan keinot, jotka palvelevat kertojan pyrkimyksiä (Halonen 2005: 280). Oletan, että kertomuksissa runsaasti esiintyvä referointi on val-lankäytön keino, joka on valjastettu instituution tarkoituksiin.

Luvussa 3.1 esittelen keskustelunanalyysin ja institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen ajatuksia vuorovaikutuksen olemuksesta. Luvussa 3.2 luonnehdin, kuinka institutionaalinen konteksti vaikuttaa osallistujien käyttämään kieleen. Analyysini kohteena ovat kertomukset, joissa esiintyy referointia, joten luonnehdin myös kertomuksen rakentumista luvussa 3.3. Läheisiä on ohjeistettu kertomaan juovan alkoholistin kanssa elämisestä vain ikäviä asioita. Tällaiset kertomukset ovat *valituskertomuksia*, joiden piirteitä esittelen luvussa 3.4. On havaittu, että referointi on yksi yleisimmistä valitus-kertomuksessa käytettävistä kerronnan keinoista (Haakana 2005: 117). Luvussa 3.5 ku-vaan, kuinka puheen ja ajatuksen referointia käytetään valittamisen keinona.

3.1 Keskustelunanalyttinen vuorovaikutuksen tutkimus

Tässä tutkielmassa referoinnintutkimusta ohjaavat keskustelunanalyysin ja erityisesti sen institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimusperinteen periaatteet. Keskustelunana-lyysissä kieli käsitetään toiminnan välineeksi. Kieltä ja toimintaa ei voida erottaa toisis-taan. Keskustelunanalyysi tutkii, mihin puheenvuoroilla pyritään ja mitä niillä saavute-taan. (Drew & Heritage 1992: 17.) Harvey Sacksin luennot vuosilta 1964–1972 ovat pohjana keskustelunanalyysin metodeille ja näkemyksille. Keskustelunanalyysi on osa etnometodologista tutkimusta, jolle on ominaista monitieteellisyys ja tieteiden välisyys: sillä on kosketuksia mm. lingvistiikkaan, sosiaalipsykologiaan, antropologiaan ja kogni-tiotieteeseen. Sacksin päätös ryhtyä tutkimaan nauhoitettua puhetta johti siihen, että hän ymmärsi vuorovaikutuksen olevan yksityiskohtaisesti jäsentynyttä toimintaa. Keskuste-

lunanalyytikot tutkivat autenttisia, todellisessa vuorovaikutuksessa syntyneitä aineistoja, koska analyysi halutaan pitää puhtaasti aineistolähtöisenä. (Heritage 1996: 228–233.)

Arkikeskustelu on vuorovaikutuksen ensisijainen muoto. Institutionaalisia keskusteluja, kuten terapiakeskusteluja, tarkastellaan poikkeuksin arkikeskusteluista, niiden keinoista ja toimintatavoista. (Drew & Heritage 1992: 19.) Arkikeskustelussa keskustelijoiden käytössä on enemmän vaihtoehtoja ja laajempi kirjo keskustelun keinoja kuin institutionaalisessa keskustelussa (Heritage 1996: 235). Institutionaalinen vuorovaikutus voi tapahtua instituutiossa, kuten koulussa, sairaalassa tai oikeussalissa. Institutionaalinen vuorovaikutus ei ole kuitenkaan sidottu tapahtumapaikkaan, vaan se on vuorovaikutuksen muoto, jossa institutionaaliset tai ammatilliset identiteetit puhutaan esiin. Institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa vähintään yksi osallistuja suorittaa institutionaalista tehtävää. (Drew & Heritage 1992: 3–4.)

Institutionaaliselle vuorovaikutukselle on tyypillistä myös vuorovaikutuksen epäsymmetrisyys. Epäsymmetria tulee esiin vuorojen epätasaisen jakautumisen lisäksi ammattilaisen ja maallikon rooleissa. Osapuolilla on erilainen pääsy käsiteltävään tietoon. (Drew & Heritage 1992: 47–49.) Paul Drew (1991: 22) toteaa, että institutionaalsiin vuorovaikutustilanteisiin sisältyy lähes aina osapuolien tiedollista epäsymmetriaa, jonka voi havaita kielen yksityiskohdista.

Institutionaalinen konteksti vaikuttaa vuorovaikutustilanteeseen, mutta pelkkä kontekstin määrittely ei riitä, vaan täytyy tutkia, kuinka osallistujien vuorovaikutus muotoutuu kontekstista käsin (Arminen 2005: 17). Institutionaalisessa vuorovaikutuksen tutkimuksessa perusidea on selvittää, miten erilaiset toimintamallit ja roolit puhutaan esiin (Heritage 1996: 290). Anssi Peräkylä, Kari Eskola ja Marja-Leena Sorjonen (2001: 19) kuitenkin muistuttavat, että keskustelunanalyytisessä tutkimuksessa tutkittavia ilmiöitä ei tarkastella vuorovaikutuksen osallistujien mielentilojen tai aikomusten kannalta, vaan tutkimus keskittyy siihen, miten osapuolet tekevät itsensä ymmärrettäviksi eri vuorovaikutuskeinoja käyttämällä.

Luvussa 1.5 esittelin Minnesota-hoidon hoito- ja vuorovaikutusideologiaa, koska Minnesota-hoito asettaa instituutiona yksityiskohtaiset säännöt alkoholistin ja läheisen väliselle vuorovaikutukselle. Peräkylä ja Vehviläinen (1999: 329, 331) pohtivat, mikä on vuorovaikutustutkimuksen suhde vuorovaikutusideologiaan, ja toteavat, että empiirisesä vuorovaikutustutkimuksessa ei voi sivuttaa ammatillisia vuorovaikutusideologioita, sillä vuorovaikutusideologiat muodostavat vuorovaikutustutkimuksen analyttisen välineistön. Vuorovaikutusideologiat selittävät vuorovaikutuksen käytäntöjä, kun taas empiirinen tutkimus kuvaa vuorovaikutusta (1999: 340). Keskustelunanalyttinen tutkimus täydentää ja konkretisoi vuorovaikutusideologian antamaa kuvaa sosiaalisesta vuorovaikutuksesta (Emt: 330, 340).

.

3.2 Kerronnan valta institutionaalisessa kontekstissa

Kerromme havainnoistamme ja kokemuksistamme erilaisin kertomuksin. Kertomuksessa henkilökohtainen kokemus ja tunteet saavat kertojan toimesta kielellisen muodon. Kertojan tunteet hahmottuvat kielellisissä valinnoissa, kuten sanavalinnoissa, prosodiasa ja lauseen rakentumisessa. Erilaisia kielellisiä valintoja käyttämällä kertoja voi kertoa tunteistaan kertomuksen henkilöitä ja heidän ratkaisujaan kohtaan. (Kalliokoski 1996: 10.)

Kertojan objektiivinen havainnointi on mahdotonta, sillä kertoja valitsee kertoessaan näkökulman tiedostaen tai tiedostamattaan. Kielellisiä valintoja ohjaa henkilökohtaisen valinnan lisäksi *ideologia*, joka koostuu kertojan sosiokulttuurisista arvoista, uskomuksista ja sitoutumisesta sosiaaliseen yhteisöön. (Kalliokoski 1996: 13–14.) Vuorovaikutustutkimuksessa tulee ottaa huomioon myös *vuorovaikutusideologia*, joka tarkoittaa teorioita sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Eri ihmistyön ammatteihin kuuluu ammatillista tietotaitoa tavoista toimia ammatin piiriin kuuluvassa vuorovaikutuksessa. Malleja välitetään ammattia koskevissa teksteissä, ohjeissa, neuvoissa ja koulutuksessa. Vuorovaikutusideologiat voidaan jakaa pitkälle jäsentyneisiin ja vähemmän jäsentyneisiin vuorovaikutusideologioihin. Pitkälle jäsentynyt vuorovaikutusideologia on yksityiskohtaisesti ohjeistettu tapahtuma, jonka ideologia on teoreettisesti perusteltu. Ideologia,

joka on vähemmän jäsenelty, ei sisällä yksityiskohtaisia ohjeita ja on luonteeltaan vapaampi. (Peräkylä & Vehviläinen 1999: 329–330.)

Anssi Peräkylän (1996: 89) mukaan puheessa ja vuorovaikutuksessa esiintyy kahdenlaista valtaa: valtaa, joka rajoittaa toimintaa, sekä osapuolten tiedolliseen epäsymmetriaan liittyvää valtaa. Toiminta on rajoitettua silloin, kun vuorovaikutuksen toinen osapuoli saa toisen osapuolen toimimaan tavalla, jolla hän ei olisi toiminut ilman ensimmäisen vaikutusta asiaan. Tietämykseen liittyvä valta näkyy siinä, kuinka puhujat ja kuulijat ottavat huomioon toistensa tietämyksen käsiteltävään asiaan. Liisa Tainio (1997: 302) uskoo, että tietämyksen eroja korostetaan silloin, kun osallistujien välistä solidaarisuutta ei haluta tuoda esiin.

Yleiskuvaa institutionaalisen vuorovaikutuksen vallasta ei kuitenkaan voi antaa (Peräkylä 1996: 95). Peräkylä (Emt: 95, 99) toteaa, että ”valta, jota voidaan keskusteluanalyttisesti tutkia, toteutuu aina yksittäisten toimintojen kautta erityisissä tilanteissa.” Yksittäisten toimintojen kautta tuotetulla vallalla on yhteys laajempiin institutionaalisiin prosesseihin.

Onko kertojalla valtaa institutionaalisisessa kontekstissa? Nähdäkseni institutionaalisisissa keskusteluissa kertojan valta on rajoitettua. Alkoholistien läheiset toimivat Minnesotahoidon ideologian ja vuorovaikutusideologian mukaisesti. Alkoholistin ja läheisen kohtaamisessa on kysymys pitkälle jäsenyneestä vuorovaikutusideologiasta, mikä näkyy myös läheisen käyttämässä kielessä. Läheiselle on myös valmiiksi valittu näkökulma. Toisaalta kertojallakin on valtaa, sillä läheinen valitsee kerronnan keinot, joiden avulla hän pyrkii kohti instituution asettamaa päämäärää.

Entä onko näillä ideologisesti värityneillä kertomuksilla valtaa kertoa alkoholismista sosiaalisena ongelmana? Pirkko Nuolijärvi (2002: 14, 17) toteaa, että kielentutkijan ei tarvitse sulkea silmiään yhteiskunnalta, vaikka hän tutkiikin kieltä. Kielenkäyttöä analysoimalla saadaan tietoa yksilöitä ja yhteiskuntaa koskevista asioista sekä institutionaalisisesta vuorovaikutuksesta. Nuolijärvi (2002: 19) uskoo, että kielen ja yhteiskunnan suhteessa on kysymys tapaustutkimuksen varovaisesta suhteuttamisesta yleistyksiin.

3.3 Kerrontajakson rakentuminen

Kertomuksilla on oma rakenteensa, vaikka ne ovatkin erilaisia. Erityisesti puhuttujen kertomusten rakenteita on tutkittu erilaisten kertomusjäsenysten avulla. Rakenteensa lisäksi kertomukset houkuttelevat tutkimaan niitä keinoja, joilla kertomuksen vastaanottaja saadaan tulkitsemaan kertomusta kertojan haluamalla tavalla. Kertoja voi ohjata vastaanottajaa esimerkiksi samaistumaan kertomukseen, paheksumaan sitä tai nauramaan sille. (Haakana 2005: 114.)

Keskustelunanalytikoille puhe on sosiaalisen toiminnan väline, joten tutkimuksen kohteena on osallistujien puheen vuorovaikutuksellisuus ja sen rakentuminen osallistujien yhteistyönä (Drew & Heritage 1992: 16). Keskustelunanalyttikko Harvey Sacks (1979: 337) jaottelee kertomisen kolmeen sekvenssiin: *johdantosekvenssiin*, *kerrontasekvenssiin* ja *vastaanottosekvenssiin*. Johdantosekvenssissä kertojaksi aikova ilmaisee halukkuutensa ryhtyä kertojaksi ja tekee tilaa kerronnalle (Emt: 340). Kerrontasekvenssi koostuu useista rakenneyksiköistä, joiden aikana puhuja orientoituu kertojaksi, eikä hänen tarvitse huolehtia puheen vuorottelujärjestelmästä (Emt: 344). Vastaanottosekvenssi täyttyy, kun kertomuksen vastaanottaja voi ryhtyä arvioimaan kertomusta. Tällöin kertomus on loppunut, ja voidaan palata normaaliin vuorottelujärjestelmään. (Emt: 347–352.)

Sacksin sekvenssijako on monologia tutkittaessa ongelmallinen, koska tällöin tutkimuksen kohteena on ainoastaan kerrontasekvenssi. Keskustelunanalyttikot eivät ole päässeet yhteisymmärrykseen siitä, voidaanko monologeja analysoida keskustelunanalyysin tekniikoilla, sillä monologi ei ole keskustelua. Armisen mielestä tämä ei ole ongelma, koska myös monologi on vuorovaikutusta. Monologit ovat yhtä lailla suunnattuja vastaanottajalle, ja niistä voidaan analysoida, mitä puheenvuoroilla tehdään ja mihin niillä pyritään. (Arminen 2005: 117–118.) Kaikki keskustelunanalyysin peruskäsitteet eivät sovi monologiin analysoimiseen, koska monologissa puhuja joutuu rakentamaan kertomuksen ymmärrettävyyden yksinään eikä yhteistyössä vastaanottajan kanssa, kuten arkikeskusteluissa. Keskustelunanalyysin ja institutionaalisen vuorovaikutuksen ajatuk-

set vuorovaikutuksen olemuksesta antavat kuitenkin lähtökohdan monologiin tutkimiselle. (Arminen 1998: 39–40.)

Kertomuksen sisäistä rakennetta, kerrontasekvenssiä, kuvatessaan keskusteluanalyysitköt viittaavat usein William Laboviin (Routarinne 2003: 55). Labov (1972: 354) tutki nauhoitettuja kertomuksia ja huomasi, että kertomuksen rakennetta voidaan jäsentää kertomusmallin avulla. Labov (1972: 360–363) jakaa kertomuksen rakenteen kuuteen osaan: *abstraktiin, orientaatioon, juoniosaan, evaluaatioon, ratkaisuun ja koodaan*, joista jokaisella on tehtävänsä viedä kertomusta eteenpäin. Kertomuksen juonirakennetta on puolestaan tutkinut Vladimir Propp, joka on analysoinut venäläisiä kansansatuja ja havainnut niissä 31 erilaista juonirakennetta (Lieberman 1984: 12). Kertomusten henkilöiden tapa toimia kuvataan kuuluvaksi johonkin seitsemästä eri roolista, jotka ovat *konna, lahjoittaja, auttaja, etsitty ja hänen isänsä, lähettäjä, sankari ja väärä sankari* (Rimmon-Kenan 1999: 46).

Havainnollistan Labovin ja Proppin ajatuksia seuraavalla esimerkillä (12), joka on erään alkoholistin isän kertomuksesta. Kertomuksesta voi havaita, että isä kuvaa alkoholistin ”konnaksi”, joka käyttäytyy huonosti (r. 7–9) ja pettää lupauksensa (r. 6–7). Isä ei esitä omaa käyttäytymistään huonossa valossa, vaan kuvaa itseään hyväntahtoisena auttajana (r. 2–5):

(12) Alkoholistin isä.

Abstrakti:	1 Naiset ei lähteny sinun mukkaan, jostakin syystä.
Orientaatio/ Juoniosa:	2 Minä sanoin sulle kymmeniä kertoja, että sinä valittet 3 tyttöystävän. Lopeta juominen. Seuraavan puolen 4 vuoden aikana saat kymmenen rumimpia heittää he- 5 levettiin Sinä löyät semmosen naisen kuin haluat.
Ratkaisu:	6@Joo joo minä oon@.
Juoniosa:	7 Seuraavana päivänä täys känni päällä ja tytöt valitti, 8 että se käy käsiks heihin kapakassa, kun ei lähe muk- 9 kaan ni käy käsiks, että mikä sinä oot olevinas.

Labovin abstrakti (r. 1) on kertojan keino tiivistää kertomuksen tarkoitus muutamalla lauseella ennen kertomuksen aloittamista. Orientaatiossa (r. 2) kertoja tuo ilmi kerto-

muksen ajan, paikan, siihen liittyvät henkilöt ja heidän osallisuutensa kertomukseen. Orientaatio auttaa vastaanottajaa ymmärtämään kertomuksen lähtökohdat. (Labov 1972: 363–364.)

Juonilauseet (r. 2–5, 7–9) sijoittuvat juoniosaan. Juoniosan juonilauseita ovat ainoastaan itsenäiset päälauseet. Itsenäiset päälauseet ovat sidoksissa tapahtumien järjestykseen. Jos juonilauseiden järjestystä muuttaa, merkitys muuttuu. (Labov 1972: 360.) Labovin (1972: 363, 366) mukaan ehto kertomuksen olemassaololle on, että se sisältää vähintään kaksi juonilauseita, jotka ovat temporaalisesti järjestyneet. Elinor Ochs ja Lisa Capps (1996: 24) kuitenkin toteavat, että kertomus ei usein etene kronologisesti todellisten tapahtumien kanssa, vaan kertoja voi kronologian avulla yhdistää erillisiä tapahtumia kertomukseksi sekä liikkua kertomuksen lineaarisella akselilla.

Esimerkissä (12) ei esiinny koodaa. Kooda on kertojan yhteenveto, jolla kertoja viestittää, että kertomus on loppunut. Kooda voi sisältää huomautuksia tai kuvata, kuinka tapahtumat ovat vaikuttaneet kertojaan. Kooda helpottaa siirtymistä takaisin hetkeen ennen kertomuksen aloittamista. (Labov 1972: 365–366.) Satujen lopussa esiintyy usein koodaksi luokiteltava *sen pituinen se*. Abstrakti, orientaatio, juoniosa, evaluaatio, ratkaisu ja kooda voivat olla missä tahansa järjestyksessä, vaikka esimerkiksi orientaatio painottuu kertomuksen alkuun ja evaluaatio kertomuksen loppuun. (Labov 1972: 360–363.)

Sacks (1979: 341) puhuu kertomisen oikeuttamisesta eli siitä, miksi kertomus on kertomisen arvoinen, kun taas Labovin (1972: 366–369) kertomusmallissa evaluaatio perustelee tämän. Evaluaatio on juoniosan lisäksi kertomuksen tärkein elementti, jolla kertoja osoittaa, miksi kertomus on kertomisen arvoinen. Evaluaatio ei aina esiinny vain tietyissä kertomuksen kohdissa, vaan koko kertomus voi sisältää evaluaatiota. Evaluaatio muodostaa kertomukseen ikään kuin toisen rakenteen, jonka painopiste on *evaluaatiojaksoissa*, mutta joka voi esiintyä myös monissa muodoissa läpi kertomuksen. Isän kertomuksessa evaluaatio esiintyy läpi kertomuksen mm. referoinnin kautta (r. 2–4, 5, 6–7). Labovin (1972: 366) mukaan referointia käytetään evaluaation keinona. Sanotun ja ajatellun referointi osoittaa kertomuksen huipentuman. Armisen (1994: 68) mukaan

lainaukset eivät ole neutraaleja, vaan ne vääjäämättä arvottavat lainattua puhetta. Kerrontatilanteessa kertoja valitsee tavat käyttää omaa ja toisten ääniä. Kertoja valitsee äänensävyt ja sanat, jotka saattavat olla lähes ne, joita alun perin käytettiin. (Haakana 2005: 120.)

Anni Vilkko (1997: 107) toteaa, että Labovin kertomusmallin hyöty monimuotoisia kertomuksia analysoitaessa on ensisijaisesti se, että kokonainen kertomus voidaan jakaa yksiköihin, joilla on kerronnallinen tehtävä. Vilkko (Emt: 170) näkee kertomusmallin jäykkyytensä vuoksi viitteellisenä analyysivälineenä. Sara Routarinne (2003: 60) puolestaan toteaa, että Labovin kertomusmallin ongelmakohta on juonilauseiden välttämättömyys kertomuksen olemassaololle. Juonilauseiden määritelmän ongelman voi havaita myös alkoholistin isän kertomuksesta: juonta eivät kuljeta ainoastaan itsenäiset päälauseet vaan myös sivulauseet. Toinen havaitsemani kertomusmallin ongelma on osien limittyminen. Aina ei ole helppoa erottaa osia itsenäisiksi kokonaisuuksiksi. Esimerkiksi alkoholistin isän kertomuksesta (12) orientaatiota ja juoniosaa (r. 2–4) on hankala erottaa toisistaan, sillä myös juonilause tuo ilmi, ketkä keskusteluun osallistuivat, ja kertoo kertomuksen olosuhteista.

Auli Hakulisen (1990: 4) mielestä mm. Labov luokittelee kertomuksen tuotokseksi. Tällainen ajattelu esineellistää kielen ja irrottaa kielen kertojasta ja kerrontatilanteesta. Enää kertomuksen tutkimus ei keskity kertomukseen vain tuotoksena, vaan kertomistilanteen nähdään vaikuttavan kertomuksen rakenteeseen ja kielellisiin ratkaisuihin.

3.4 Valituskertomukset

Valituskertomukset (complaint stories) ovat kertomuksia, joissa kertoja valittaa jonkun tai joidenkuiden käytöksestä. Valittaja esittää itsensä ja käytöksensä viattomana, kun taas valituksen kohteena olevan henkilön käytös esitetään moraalisesti arveluttavana. Kertoja ja valituksen kohteena oleva henkilö ovat kertomuksen päähenkilöt. Henkilöt, joille valituskertomus kerrotaan, eivät ole olleet läsnä silloin, kun tapahtumat ovat tapahtuneet. (Günthner 1997a: 180, 183.) Valituskertomukset muistuttavat tyypiltään al-

koholistin ja läheisen kohtaamista, mutta poissaolevan henkilön käytöksestä valittaminen toteutuu semanttisella tasolla, sillä läheisen kertomus koskee juovan alkoholistin, eikä paikalla olevan raittiin alkoholistin käytöstä.

Drew (1998: 304–306) kuvaa valitusjaksoja selkeärajaisiksi jaksoiksi, jotka alkavat yleensä aiheen esittelyllä tai ilmoituksella. Kun valitusjakso on päättynyt, kertoja tekee usein yhteenvedon. Haakanan (2005: 116) mukaan valituskertomuksissa tutkimuksen kohteena on kertojan puhe, joka kritisoi valituksen kohteena olevan toimintaa. Tällainen aineisto sisältää paljon affektiivisen ja dramatisoivan puheen keinoja. Kielitieteellisessä valituskertomuksien tutkimuksessa tarkastellaan niitä kielellisiä keinoja, joilla valituksen kohteesta rakennetaan tyhmä, huonosti käyttäytyvä, itsekäs jne. Kertomuksessa tapahtumia arvioidaan sen perusteella, minkälaisia tapahtumia pidetään yleisesti hyväksyttävänä (Ochs & Capps 1996: 30).

Kalliokosken (1996: 12) mukaan kokeneet kertojat eläytyvät kertomukseen erityisesti silloin, kun kyseessä on omakohtainen mieleenpainuva kokemus. On kertomuksia, jotka ovat erityisen affektiivisia, sillä kertojan tunteet vaikuttavat kielenkäyttöön. Haakana (2005: 121) uskoo, että dramaattisella kerronnalla on terapeuttinen vaikutus kertojaan. Kertomalla valituskertomus kevennetään mieltä, ”päästetään valituksenalaisten tilanteiden synnyttämiä höyryjä aivan fyysisestikin ulos”. Ochs ja Capps (1996: 21, 29) uskovat, että kertominen auttaa kertojaa ja kertomuksen vastaanottajaa ymmärtämään itseään. Vaikka kertominen ei toisikaan ongelmaan ratkaisua, kertomisella on terapeuttinen vaikutus.

3.5 Referointi valittamisen keinona

Kertoja voi käyttää eri keinoja kritisoidessaan valituksen kohteena olevan käytöstä. On havaittu, että referointi on yksi yleisimmistä valituskertomuksissa käytettävistä kerronnan keinoista. (Haakana 2005: 117.) Valituskertomuksissa referointi on usein suoraa esitystä (Emt: 119).

Valituskertomus etenee kertomuksen osallistujien sanojen ja ajatusten referointina. Suora esitys dramatisoi, elävöittää ja toimii todistusaineistona tapahtumista. Dramatisointi, evaluaatio ja todistelu ovat suoran esityksen tehtävät valituskertomuksissa. (Haakana 2005: 119–121.)

Kertoja voi referoida dialogin, jonka kertoja ja valituksen kohteena oleva ovat käyneet. Referointiin liitetään usein prosodiaa, jota käytetään kuvaamaan puhetyyliä. Prosodisia piirteitä voidaan liioitella, kun kuvataan osallistujien tunteita. (Günthner 1997a: 211–212.) *Sanoa* on yleisin verbi suoran esityksen johtoilmauksessa. Tämä johtuu siitä, että prosodia kertoo, kuinka alkuperäinen lausuma sanottiin. (Holt 1996: 224.) Kun kertoja esittää referaatin kuiskaten, on tarpeetonta kertoa alkuperäisen kertojan kuiskanneen

Renata Galatolo (2007: 207, 219) kuvaa suoran esityksen olevan erityisen todistusvoimainen esimerkiksi oikeussalissa. Kun todistaja käyttää suoraa esitystä, hän osoittaa kuulleensa (vastapuolen sanovan) täsmälleen nämä sanat. Yksityiskohtien tunteminen tarkoittaa, että kertoja on itse kokenut tapahtumat. Suoran esityksen avulla kertoja voi syyttää toista henkilöä epäsuorasti käyttämällä referointia. Anita Pomerantz (1984: 607) toteaa, että todisteiden esittäminen kuuluu yleensä institutionaalisiin keskusteluihin, kuten oikeudenkäynteihin. Jos asian todenperäisyys on kyseenalainen, todistaja perustelee kantansa viittaamalla henkilökohtaiseen kokemukseensa tai muiden sanomisiin.

Susanne Günthner (1997b: 250, 267) osoittaa, että kertoja voi käyttää myös epäsuoraa esitystä, kun hän haluaa tuoda kertomukseen affektiivisuutta. Epäsuoralla esityksellä voidaan yhtä lailla tuoda ilmi, *mitä* sanottiin, ja ennen kaikkea, *miten* se sanottiin. Holt (1996: 230) puolestaan uskoo, että suora esitys tuo kertomukseen objektiivisuutta, jota epäsuora esitys ei voi tarjota pelkästään selittämällä ja kertaamalla, mitä alkuperäinen puhuja sanoi. Suorassa esityksessä referoidun sanat puhuvat referoidun puolesta ja kertovat jotain myös nykyisen puhujan asenteesta.

Günthner (1997a: 199–200) toteaa, että kertomus ei voi koskaan olla täysin objektiivinen. On totuttu ajattelemaan, että suora esitys edustaa alkuperäistä puhujaa paremmin kuin epäsuora esitys, koska suorassa esityksessä referaatin sisältö on peräisin alkuperäi-

seltä puhujalta. Günthner kuitenkin korostaa, että suora esitys sisältää aina myös kertojan asenteita, mutta ne ovat piilotettuina esimerkiksi prosodisin keinoin. Günthner kutsuu tällaista kertojan ja referoidun äänien sekoittumista *äänien kerrostumiseksi* (*layering of voices*). Günthner (1997b: 269) onkin samoilla linjoilla Valentin Volosinovin (1990: 139) ajatuksen kanssa, että referoitu puhe on: ”Puhe puheessa, lausuma lausumassa, mutta samalla se on myös puhetta koskevaa puhetta, lausumaa koskeva lausuma.”

Kuten luvussa 3.3 mainitsin, Labovin (1972: 366) mukaan referointia käytetään evaluatiivien keinona. Referointi osoittaa kertomuksen huipentuman. Haakana (2005: 119) uskoo Labovin tavoin, että suora esitys on yhdenlaista kertomuksen ja tapahtumien evaluointia, tapahtumien epäsuoraa arviointia. Labovin (1972: 366–372) mukaan evaluatio voi olla ulkoista tai upotettua. *Ulkoisen evaluatio* tapahtuu, kun kertoja pysäyttää kertomuksen ja arvioi tapahtumia. Kertoja voi astua ikään kuin ulos kertomuksesta ja arvioida tapahtumia. Ulkoisen evaluatiivien yksinkertaisimmassa muodossa kertoja referoi itseään ja tunteitaan, kuten esimerkissä (13):

(13) Silloin minä olin huolissani juomisestasi.

Labovin (1972: 372) mukaan *upotettu evaluatio* sijoittuu kerronnan sisälle, eikä tapahtumien kulku kerronnassa pysähdy yhtä selvästi kuin ulkoisessa evaluatiivissa. Kertoja voi referoida jotakuta tai referoida itseään ja tunteita, joita tunsivat tapahtumien aikana:

(14) Silloin minä sanoin itselleni, että en jaksa enää ryypätä.

Haakana (2005: 127–132) yhtyy Laboviin siinä, että puheen ja ajatuksen referointi ovat kertojan sisäisen (upotetun) evaluatiivien keinoja. Haakanan mukaan ajatusreferaatiivien ovat kertojan ajatusten referaateja, jotka on merkitty *ajatella*-verbillä ja imperfektimuodolla. Ajatusreferaatiivien ovat ajatuksia, joita kertojalla oli kertomuksen maailmassa. Ajatuksen referointi on evaluatiivista ja liittyy valituskertomuksissa usein valituksen kohteen sanomisiin tai tekemisiin.

Ajatusreferaatti kertoo ajatuksia, joita kertojalla oli, mutta näitä ajatuksia ei koskaan sanottu ääneen. Ajatusreferaatti sijaitsee usein valituksen kohteena olevan henkilön referaatin jäljessä. Kertomuksen vastaanottaja pääsee seuraamaan paitsi sitä, mitä sanottiin, myös kertojan ajatuksia. Ajatusten kertaaminen on kertojan keino evaluoida kertomuksen tapahtumia ja kutsua kertomuksen kuuntelija arvioimaan tapahtumia hänen kanssaan. (Haakana 2007: 150–151, 153.)

Haakana (2007: 160, 172) on havainnut, että ajatusreferaattit esitetään imperfektissä (*ajattelin, että*). Selvin ajatusreferaatin johtoverbi on *ajatella*, joka yleensä esiintyy muodossa *aatella*. Aina kertomuksesta ei käy ilmi, referoiko kertoja sanojaan vai ajatuksiaan. Haakana (Emt: 156–157) on havainnut, että referoitua puhetta saatetaan käyttää useita kertoja yhden kertomuksen aikana, mutta ajatusta referoidaan yleensä vain kerran. Valituskertomuksissa ajatusreferaatti palvelee suoraa, kriittistä evaluaatiota, kun taas referoitu puhe evaluoi epäsuorasti (Emt: 160, 168).

Haakana (2007: 153, 167) esittää tärkeän kysymyksen: miksi kertoja kertoo ajatuksista, joita hänellä oli kertomuksen maailmassa, mutta joita hän ei sanonut ääneen? Haakana uskoo, että kertomuksen maailmassa kertoja kritisoi valituksen kohteena olevaa henkilöä vain ajatuksissaan, koska halusi itse käyttäytyä kohteliaasti. Tällä tavoin kertoja esittää itsensä järkeväksi henkilönä, joka ei halua riidellä.

4 AJATUSREFERAATTI KERTOO LÄHEISEN TUNTEISTA

Tässä luvussa analysoin ajatusreferaatin käyttöä läheisten kertomuksissa. Olen laskenut ajatusreferaateiksi ne referaatit, joiden johtolauseessa esiintyy *ajatella*-verbi ja jotka on imperfektillä tai perfektillä merkitty kuuluviksi kertomuksen maailmaan (*mä aattelin, että*).

Kertomuksissa läheiset käyttävät ajatusreferaattia kahdella tavalla: Ajatusreferaattia käytetään tunnereaktiona ainutlaatuisen tapahtumaan, jolloin ajatusreferaatti toimii kertomuksen huippukohtana. Toinen tapa käyttää ajatusreferaattia on tuoda sillä kertomukseen taustatietoa (ks. Halonen 2005: 281, 285). Kuinka huippukohtana oleva ajatusreferaatti eroaa kertomuksen taustatietona toimivasta ajatusreferaatista? Kun ajatusreferaatti on kertomuksen huippukohta, se kuvaa alkoholistin käyttäytymisen herättämiä tunteita ja vastaa kysymykseen ”Mitä silloin ajattelin?” ja arvioi menneitä tapahtumia. Taustana toimiva ajatusreferaatti puolestaan kuvaa usein mielessä olleita ajatuksia ja vastaa kysymykseen ”Miksi ajattelin usein näin?”. Taustana toimiva ajatusreferaatti suuntaa kertomuksen vastaanottajan huomion tuleviin tapahtumiin.

4.1 Ajatusreferaatti kertomuksen huippukohtana

Kertomukset, joissa ajatusreferaatti toimii kertomuksen huippukohtana, noudattavat kerronnallisesti samankaltaista kaavaa. Kertomuksen alussa alkoholistin käytös kuvataan toistuvana, minkä jälkeen läheinen siirtyy kuvaamaan yksittäistä tapausta. Ajatusreferaatilla kuvataan tunteita, joita alkoholistin käytös herätti, mutta ajatusreferaatissa myös pohditaan ja puolustellaan läheisen omaa käytöstä. Tällaisissa kertomuksissa ajatusreferaatti toimii kertomuksen huippukohtana ja tiivistää kertomuksen tarkoituksen.

4.1.1 Sääli juovaa alkoholista kohtaan

Sääliä kuvaavissa kertomuksissa alkoholistin käytös kuvataan tuomittavana, mutta läheinen kertoo tunteneensa alkoholistia kohtaan myös hieman sääliä, minkä hän ilmaisee ajatusreferaatissaan.

Esimerkissä (15) alkoholistin äiti kuvaa alkoholistin persoonallisuuden muutosta. Alkoholistin käytös vaikutti myös äidin käytökseen siten, että äiti ei enää uskaltanut lähestyä alkoholistia. Ajatusreferaatissa äiti kuvaa tunteneensa sääliä alkoholistia kohtaan, koska tiesi alkoholistin olevan yksinäinen ja onneton, vaikka alkoholisti ei halunnutkaan häntä lähelleen:

(15) Alkoholistin äiti.

1 Veeti loppuajasta mulla tuli semmonen olo, että en mä enää ees tunne
2 sua. Mä en tiiä, kuka sää oot. Ku en mä uskaltanu puhua sulle mittään
3 ja sä olit joskus aina niin kiriä, että musta tuntu, että mä en voi tulla
4 sammaan pöytäänkään sun kanssa ees syömään sun kans. Mä en uskal-
5 tanu kysyä, mitä sulle kuuluu, enkä mä uskaltanu sanoa sulle mittään.
6 Mää en uskaltanu enää ees halata, vaikka mä oisin halunnukki halata
7 sua. Ja mä tiesin, että sä olit niin saatanan yksinäinen, mutta ku ei sua
8 uskaltanu lähestyä, ku sää vaan pidit mut ulukopuolella.
9 *Ja mä aattelin aina, kun sää siellä piharakennuksessa sää ite halusit*
10 *sinne mennä ja sää siellä nukkuit ja mä aattelin aina, että Veeti tuolla*
11 *yksinään nukkuu* ja mun kävi niin sääliksi ja emmä silti mä en
12 voinu sanua sanua sulle, että tuu sisälle, ku mä en tienny mitä sää oisit
13 sanonu, sää oisit ruvennu mulle huutaan tai äriseen, että enkä tule sin-
14 ne.

Äiti aloittaa ajatusreferaatin (r. 9) *Ja mä aattelin aina, kun sää siellä piharakennuksessa*, mutta ajatusreferaatin kuvaama ajatus keskeytyy, kun äiti tekee *parenteettisen lisäyksen: sää ite halusit sinne mennä*. Parenteesi on sivuhuomautus, joka keskeyttää juonen etenemisen, kunnes parenteesi on päätetty (ISK: 1019). Parenteesi kertoo taustatietoa ja selittää. Parenteesi on myös kertojan asennonvaihto. (Routarinne 2003: 70, 75.)

Routarinne (2003: 90–91) on havainnut, että parenteesia käytetään vastaanottajan tulkinnan ohjaamiseen, jolloin parenteesi evaluoii tilannetta. Äiti käyttää kontrastoivaa pronominia *ite* täydentämässä persoonapronominia *sää*. Pronomini *itse* täydentää toisen lauseenjäsenen tulkintaa, jolloin se myös kontrastoi tulkinnan muita vaihtoehtoja (ISK: 2004: 746). Predikaattina on *haluta*-verbi, joka ilmaisee alkoholistin vapaata tahtoa.

Esimerkissä (15) parenteesin tarkoitus on kuvata, että alkoholisti halusi viettää yönsä piharakennuksessa, eikä äiti ollut laittanut alkoholista nukkumaan sinne. Alkoholisti usein vetäytyy ja eristäytyy läheistensä seurasta. Alkoholismi voi vaikuttaa myös siten, että alkoholistista tulee välinpitämätön, passiivinen ja tylsistynyt. (Söderling 1995: 166–167.)

Äiti aloittaa ajatusreferaatin uudestaan (r. 10–11) ja kuvaa ajatelleensa alkoholista nukkumassa yksin piharakennuksessa. Jo ajatusreferaatin sisältämät sanat *siellä piharakennuksessa, tuolla yksinään nukkuu* implikoivat äidin sääliä. Vahvistaakseen ajatusreferaatin tulkintaa äiti liittyy ajatusreferaattiin *ja*-konjunktioilla suoran evaluaation tunnetilastaan *mun kävi niin sääliksi* (r. 11).

Esimerkissä (15) ajatusreferaatti kuvaa läheisen tuntemaa sääliä, mutta se ei ole kritiikkiä alkoholistin käytöstä kohtaan toisin kuin ärtymystä kuvaavat ajatusreferaattit, vaikkakin alkoholistin käytös kuvataan ajatusreferaatissa *välinpitämättömäksi* (ks. liite 2). Kritiikki alkoholista kohtaan luodaan kertomuksen taustassa ennen ajatusreferaattia sekä äidin ja alkoholistin kuvitellussa dialogissa ajatusreferaatin jälkeen (r. 12–14). Haakana (2007: 160, 168) uskoo, että ajatusreferaatti evaluoi suoremmin kuin referoitu puhe. On totta, että ajatusreferaatti esittää läheisen ajatuksen konkreettisesti, mutta toisaalta myös ajatusreferaatista kertomuksen vastaanottaja joutuu tekemään omat päätelmänsä siitä, mitä läheinen haluaa ajatusreferaattillaan sanoa. Aineistoni ajatusreferaattit eivät aina evaluoi suoremmin kuin referoitu puhe. Drew (1998: 296) on tutkinut kertomuksia, joissa jonkun käytöstä arvioidaan negatiiviseen sävyyn, ja havainnut, että käytöksen moraalinen arvioiminen voi olla selkeiden valitusjaksojen lisäksi myös peiteltyä. Tällöin kertoja kuvaa itsensä syyttömänä vallitseviin oloihin.

Läheinen säälii alkoholista ja auttaa alkoholistin pulasta, vaikka jatkuva auttaminen alkaa kyllästyttää. *Mahdollistaja* on henkilö, joka hyvyttään auttaa alkoholista, mutta samalla mahdollistaa alkoholistin juomiseen. Kun läheinen ratkoo alkoholistin ongelmia, alkoholistin ei tarvitse kohdata juomisensa seurauksia. (Söderling 1995: 158.) Esimerkissä (16) alkoholistin isä perustelee ajatusreferaatissaan, miksi auttoi alkoholista maksamalla tämän sähkölaskun:

(16) Alkoholistin isä.

1 Sullä ois kämppä menny monta kertaa alta. Sinun sähkölaskut ois voinu
 2 mennä ---- Jossakin papereissa luki, että tietyissä tilanteissa soita isälle.
 3 Seinäjoen Energiasta soitettiin, että ”Täällä Seinäjoen Energiasta päi-
 4 vää, että Timolla on maksamatta puolenvuoden sähkölaskut. Maksatko
 5 sinä, vai pannaanko pojalta sähkö poikki?”
 6 *Minä aattelin, että no ei sitä voi kotiinkaan laskea, jossa ei oo sähköä.*
 7 Minä maksoin.

Isä ei kertomuksessaan käy dialogia sähköyhtiön edustajan kanssa referoimalla puhetaan, vaan ajatusreferaatti (r. 6) ja sitä seuraava ratkaisu (r. 7) toimivat vastauksena sähköyhtiön laskuttajan kysymykseen. Isän kertomuksesta voi havaita, kuinka isä vaihtaa asentoa kertomuksen aikana. Sähköyhtiön laskuttajan referaatti, isän ajatusreferaatti sekä kertomuksen ratkaisu sijaitsevat lähekkäin, mutta ne kaikki on esitetty eri asennoista. Eri asennoista esitetyt kuvaukset käyvät silti dialogia keskenään.

Isä siirtyy asennonvaihdolla raportoimaan ajatuksia, joita alkoholistin *taloudelliset vaikeudet* (ks. liite 2) herättivät. Isä käyttää ajatusreferaattia (r. 6): *Minä aattelin, että no ei sitä voi kotiinkaan laskea, jossa ei oo sähköä.* Isä ei heti ilmoita maksavansa laskua vaan pohtii asiaa ajatusreferaatissaan. Referaattiosa alkaa dialogipartikkelilla *no*. Dialogipartikkelia *no* käytetään silloin, kun edellinen vuoro sisältää uutta tietoa. Dialogipartikkeli toimii vuoropuhelun osana, eikä sitä ole mahdollista kuvata ilman kontekstin huomioimista. (ISK 2004: 773–774.) Kirsi Vuorenmaa (1997: 48) on havainnut, että partikkeli *no* voi ilmaista epävarmuutta vastausvuoron alussa. Tällöin vastaukseen liittyy myös muita epävarmuuden ilmaisimia.

Kieltolause *ei sitä voi kotiinkaan laskea, jossa ei oo sähköä* nostaa ajatusreferaatin referaattiosasta fokukseen sanan *kotiinkaan* (*jossa ei ole sähköä*). Inklusiivinen fokuspartikkeli *-kaan* ilmaisee, että fokusoitu ei ole asiointilan ainoa vaihtoehto (ISK 2004: 803–804). Mikään ei velvoita isää maksamaan laskua, mutta isä ilmaisee verbin kieltomuodolla, että hänen mielestään alkoholistin päästäminen sähköttömään taloon ei ole sopivaa. Isällä ei mielestään ole muita vaihtoehtoja kuin maksaa lasku. Ratkaisuna isä käyttää lyhyttä lausetta *Minä maksoin* (r. 7).

Hänninen (2004: 106–108) on tutkinut alkoholistien läheisten elämäntarinoita ja havainnut, että läheiset kokevat ristiriitaisia tunteita. Kaikesta huolimatta läheiset tuntevat huolta ja velvollisuudentuntoa, jos päihteidenkäyttö tuottaa käyttäjälleen kärsimystä. Myös ajatusreferaatista on havaittavissa omaisen tuntema ristiriita. Isä ei halua maksaa laskua, mutta hänen omatuntonsa ei salli päästää alkoholista kotiin, jossa ei ole sähköä. Sääli alkoholista kohtaan sai isän mahdollistamaan juomisen.

4.1.2 Ärtymys alkoholistin käytökseen

Läheistä ärsyttää alkoholistin itsekeskeinen käytös. Alkoholisti ei ota läheisiään huomioon, eikä kunnioita heitä, heidän kotiaan tai omaisuuttaan. Hänninen (2004: 105) on havainnut, että alkoholistien läheiset kuvaavat tuntevansa kiukkua, raivoa ja katkeruutta alkoholista kohtaan. Aineistossani ärtymystä kuvaavat kertomukset etenevät siten, että aluksi kuvataan, kuinka alkoholisti käyttäytyi. Kertomuksen huippukohtana toimiva ajatusreferaatti sijaitsee kertomuksen loppupuolella, ja ajatusreferaatissa läheinen kertoo, minkälaisia ajatuksia alkoholistin käytös herätti. Esimerkissä (17) äiti kertoo ärtymyksestään siihen, että alkoholisti ei kantanut vastuuta tekemisistään. Äidin täytyi huolehtia alkoholistin asioista, kun alkoholisti joi. Ajatusreferaatissa äiti pohtii ironisesti, kuinka pitkälle aikuisuuteen äidinvastuu ulottuu:

(17) Alkoholistin äiti.

1 Ja sitte sai pelätä aina sitä, että tai minun piti oottaa, että sinä nukahat,
 2 koska minä pelkäsin, kun sinä aloit laittaa ruokaa, että sinä poltat talon,
 3 sinä jätät levyn päälle. Se ei ollut ainut kerta, kun se jäi. Se jäi monta
 4 kertaa, siellä aina palo jotaki. Kattiloita oli poltettu pohjaan, ku me ei
 5 oltu kotona. Ruuat oli palanu pohjaan, kauhia sotku ja siellä kuset hou-
 6 sussa aamulla makasit etkä sen vertaa hävenny, että oisit vieny lakanat ja
 7 housus pesuun, vaan sinä lyttäsit ne vaan sinne nurkkaan,
 8 @et siitähän löytyy, samapa tuo@.
 9 *Minä aattelin vaan, että joo enköhän minä oo sun vaippoja jo tarpeeks*
 10 *pienenä kuivatellu, että tarviiko minun vielä ison miehen lakanaita pes-*
 11 *tä ja vaatteita.*

Ajatusreferaatti (r. 9) sijaitsee alkoholistin referaatin jäljessä. Äiti esittää alkoholistin suhtautumisen likaisten housujen sijaintiin kuvauksella *siitähän löytyy, samapa tuo*

(r. 8). Äidin ajatusreferaatin (r. 9) referaattiosa alkaa dialogipartikkelilla *joo*. Partikkeli *joo* ilmaisee vastaanottajan kuulolla oloa (ISK 2004: 773). Marja-Leena Sorjonen (1999: 175–178) on havainnut, että dialogipartikkeli *joo* implikoi yleensä samanmielisyyttä. Referaattiosassa *joo* merkitsee alkoholistin referaatin vastaanotetuksi, mutta kun tarkastelee *joo*-partikkelin jälkeistä osaa, voi huomata, että referaatti ei implikoi samanmielisyyttä alkoholistin kanssa.

Äiti esittää ajatusreferaatissaan toteamuksen *enköhän minä oo sun vaippoja jo tarpeeks pienenä kuivatellu* (r. 9). Äidin *enköhän*-lause on ironinen, mutta myönteisesti suuntautuva. Tällainen lause ei useinkaan ole kysymys, vaan se hakee vastaanottajan samanmielisyyttä ja toimii myös vastauksena edelliseen vuoroon (ISK 2004: 1603). Äiti liittää *enköhän*-lauseeseen *että*-konjunktiolla varsinaisen kysyvän lauseen *tarviiko minun vielä ison miehen lakanoita pestä ja vaatteita*. Äidin ajatusreferaatista voi havaita ironisen sävyn. Ironinen viittaus syntyy mm. silloin, kun jokin ilmaus on epäuskottava teksti- tai tilannekontekstissaan (Rahtu 1991: 122). Ajatusreferaatissa äiti esittää kysymyksen, jonka vastaus on itsestäänselvyys. Tällä tavoin äiti kutsuu alkoholista arvioimaan kanssaan samoin sitä, että liiasta ryyppäämisestä koituvat vahingot tulisi ymmärtää hoitaa itse.

Äidin ajatusreferaatti on suora kannanotto alkoholistin *vastuuntunnottomuuteen* (ks. liite 2). Kertomuksen alusta asti kuuntelija voi havaita kertojan kritiikin alkoholista kohtaan siitä, miten alkoholistin toiminta kuvataan. Ajatusreferaatti viimeistelee valituksen suoralla kritiikillä.

Ärtymystä kuvaavista ajatusreferaateista tulee ilmi, että alkoholistin käytös koetaan epäreiluna. Esimerkissä (18) alkoholistin isä kuvaa, kuinka hän on alkoholistin sairastaessa auttanut alkoholista ja viettänyt aikaa alkoholistin luona. Ajatusreferaatilla isä kuvaa, miltä hänestä tuntui, kun alkoholisti parannuttuaan alkoi juoda:

(18) Alkoholistin isä.

1 Sillon sairauen aikana minä ajoin 35–40 000 kilometriä kol-
2 messa kuukauessa. Tein työtä ja ajoin yötä myöten sairaalasta kotiin

3 sitä väliä, ja sen jälkeen, kun sinä aloit ryyppäämään, *minä aattelin, että*
 4 *helvetti tämän takiako minä pelastin sinun henkesi? Uhrasin itteni ter-*
 5 *veyen. Tämän takiako? Että minua, sinä kusetat minua jatkuvasti.*

Ajatusreferaatti (r. 3–5) on isän itselleen esittämä kysymys aikana, jolloin alkoholisti joi. Isä käyttää ajatusreferaatin referaattiosassa (r. 4–5) draaman keinoja. Referaattiosan alkaessa isä voimistaa äänensä huutavaksi ja korostaa ärtymystään käyttämällä kirosanaa *helvetti*. Kysymyksessään isä kuvaa olevansa syy siihen, että alkoholisti on elossa. Isä on ollut sankari, joka uhrautui ja pelasti.

Isä toistaa kysymyksen *Tämän takiako?* Ja alkaa tarkentaa kysymystä *että minua*, mutta tekeekin korjauksen ja kuvaa metaforisella ilmauksella alkoholistia epäreiluksi *kusettajaksi*. Metaforien käyttäminen on yleistä valituskertomuksissa kertojan tunteiden kuvaamiseen (Günthner 1997a: 212). Sana *kusettaa* tarkoittaa kuvainnollisesti petkuttamista, jymäyttämistä, jallittamista, sortamista ja simputtamista (Kielitoimiston sanakirja 2006: 658). Ajatusreferaatti ottaa kantaa alkoholistin *valehtelemiseen* ja *epärehellisyyteen* (ks. liite 2). Isä on aiemmin kertonut, että alkoholisti on mm. varastanut häneltä ja valehdellut hänelle. Uhrattuaan terveytensä ja pelastettuaan alkoholistin isä odotti alkoholistin käyttäytyvän häntä kohtaan kunnioittavammin.

4.2 Ajatusreferaatti kertomuksen taustana

Luvussa 4.1 osoitin, että ajatusreferaatti toimii kertomuksen huippukohtana silloin, kun se on tunnereaktio alkoholistin käytökseen. Tässä luvussa kuvaan ajatusreferaatteja, jotka eivät ole tunnereaktioita konkreettiseen kertomuksessa kuvailtuun tapahtumaan, vaan pikemminkin usein mielessä olleita ajatuksia. Tällaisissa kertomuksissa ajatusreferaatti ei ole kertomuksen huippukohta, vaan se tuo kertomukseen taustatietoa. Kertomuksen huippukohta sijaitsee kertomuksen loppupuolella. Huippukohtana toimii alkoholistin kuvitellun tai todellisen toiminnan kuvaus.

4.2.1 Toive raittiista elämästä

Ajatusreferaatit kuvaavat toiveita raitistumisesta ja raittiista elämästä. Läheinen yrittää auttaa alkoholista lopettamaan juomisen, mutta alkoholisti romahduttaa toiveet raitistumisestaan. Ajatusreferaattia edeltää usein kuvaus aiemmista ikävistä tapahtumista, kuten sairauskohtauksista tai lapsuudenkokemuksista, joiden olisi pitänyt vaikuttaa alkoholistiin siten, että hän lopettaisi juomisen, tai ei olisi sitä koskaan aloittanutkaan. Kaikki tämän ryhmän ajatusreferaatit kuvaavat toiveita, jotka kertomuksen edetessä kuvataan *rikotuiksi toiveiksi* (ks. liite 2). Esimerkissä (19) äiti kuvaa ajatusreferaateilla toiveitaan siitä, että hänen lapsistaan ei tulisi alkoholisteja:

(19) Alkoholistin äiti.

1 Ja ne kerrat, ku sää oot polliisiautolla ku sut on tuotu pihhaan,
 2 miten voi miten mää oon hävenny sitä. Voi miten mua hävettää, ku mää
 3 oon aatellu, että ei mun poika, ei mun poika voi olla tuommonen.
 4 Ja ku sä ite tiät, Lauri, sää oot pikkupoikana sää elit siinä ni *mää aina*
 5 *ajattelin, ei ne rupia juomaan. Ku ne tietää, ne on nähäny sen helevetin*
 6 *ja mä aina ajattelin, että ei mun lapsista tuu semmosia* ja ja mä aattelin,
 7 että ku mä oon päässy siitä yhestä helevetistä ni Lauri sinä sitten rupe-
 8 sit juomaan ja mä aattelin, että mä oon taas täsä samassa.

Ennen ajatusreferaattia äiti puhuttelee alkoholista (r. 4) ja vetoaa tämän lapsuudenkokemukseen. Ajatusreferaatissa (r. 4–5) äiti kertoo, että hän uskoi tällaisen lapsuudenkokemuksen vaikuttavan Lauriin ja Laurin sisaruksiin siten, että heistä ei tulisi alkoholisteja *ni mää aina ajattelin, ei ne rupia juomaan*. Ajatusreferaatissa (r. 4–5) äiti korostaa asian varmuutta ja ajatuksen toistuvuutta liioittelevalla kvanttoriadverbilla *aina*. ISK:n (2004: 1623) mukaan liioittelun avulla ei pyritä kuvaamaan tapahtumia kirjaimellisesti, vaan kvanttorin vahvistimen sisältävät ilmaukset edustavat liioittelua, joka on sallittua affektiivisessä kielenkäytössä. Kvanttoriadverbeja ja niiden määrän ja ajan ilmauksia ovat mm. *kaikki, koko, koko ajan, aina, ikinä*, ja ne sijaitsevat adverbiaalain tai nominin määritteenä.

Äiti tarkentaa ajatusreferaattia *ku*-konjunktiolla (r. 5) ja lisää, miksi ei uskonut lastensa alkavan juoda. Äiti kertoo, että hänen lapsensa ovat pieninä nähneet, mitä alkoholismi

on. Alkoholismia ja sen seurauksia kuvataan metaforisesti *helvetiksi*, jonka nähtyään lasten olisi pitänyt pysyä erossa viinasta.

Toisessa kursivoidussa ajatusreferaatissa (r. 6) äiti toistaa jälleen *aina* ajatelleensa, ettei hänen lapsistaan tule alkoholisteja: *mä aina ajattelin, että ei mun lapsista tuu semmosia*. Ajatusreferaatti on merkitykseltään samankaltainen kuin edellinen ajatusreferaatti (r. 4–5) *mä aina ajattelin, että ei ne rupia juomaan*. Ajatusreferaattien sisältö eroaa vain siten, että edellisessä ajatusreferaatissa viitataan alkoholisteihin ihmisryhmänä *semmosia* ja jälkimmäisissä alkoholistien ongelmaan, juomiseen. Miksi rivin 6 ajatusreferaatti toistaa rivien 4–5 ajatusreferaatin? Selitystä voi hakea ilmiöstä, jota Mirka Rauniomaa (2008: 2) nimittää *elvyttäväksi toistoksi*. Käsitteellä viitataan tilanteisiin, joissa puhuja palaa aiempaan puheeseen ja ottaa sen uudelleen käsiteltäväksi, koska puhujan mielestä lausumaa ei ole käsitelty riittävästi. Toisto toimii esimerkiksi kannanottona, jolloin kyse ei ole pelkästä toistamisesta, vaan se saa aikaan sosiaalisen toiminnon. Rauniomaa (Emt: 5) toteaa, että toiston kaltaiset lyhyet vuorovaikutushetket voivat tuntua mitättömiltä, mutta lähemmin tarkasteltuina ne saavat kokoaan suuremman merkityksen.

Kursivoidut ajatusreferaatit (r. 4–5) toimivat kertomuksen taustana. Kertomuksessa on kolme aikatasoa: kertomishetki; aika, jolloin alkoholisti joi sekä aika ennen alkoholismia puhkeamista. Nämä ajatusreferaatit sijoittuvat viimeksi mainitulle ajanjaksolle, ja ne toimivat taustana kertomuksen huippukohdalle, jona toimii kuvaus Laurin alkoholi-soitumisesta ja äidin pettymyksestä.

Esimerkistä (19) saattoi havaita, kuinka toiveita kuvataan sijoittamalla ne ajallisesti eri kertomuksen tasoille kuin varsinaisen juomisen kuvaus luoden kertomukselle taustaa. Esimerkissä (20) ajatusreferaatti, joka kuvaa toivetta paremmasta, sijoittuu aikaan, jolloin alkoholisti joi, ja toimii taustana kertomuksen tapahtumille. Kertomuksen huippukohtana kuvataan alkoholistin paniikkikohtausta, jonka alkoholisti sai käytettyään alkoholia ja lääkkeitä tietoisesti väärin:

(20) Alkoholistin äiti.

1 Ja nyt viimeksi tässä kesällä, kun sää taas sait sen sairaskohtauksen ja
 2 vietiin Tampereelle, *niin sillon mää taas aattelin, että no nyt poika, nyt*
 3 *se varmaan huomaa, että taas on hengenlähtö lähellä ja nyt tästä lähe-*
 4 *tään eteenpäin.* Niin eikä mitään. Sait semmosia mitähän ne nyt sem-
 5 mosia lääkkeitä, joissa lukee, että alkoholin nauttiminen kielletty tai ei
 6 suotavaa ainakaan ja luit oikeen tarkasti sen tekstin ja niinpä sinä vaan
 7 sitte otit niitä lääkkeitä ja mökillä sitten viinaa taas siihen ja hirviä koh-
 8 taus sairaskohtaus tuli, että isä oli jo helikopteria tilaamassa sinne ja
 9 mutta minä minä niinku melkeen arvasin, että se oli aikalailla semmosta
 10 niinku näyttelyä ja osanoton halua, että se oli niinku semmonen paniik-
 11 kihäiriökohtaus ja minä sanoin Erkille, että eläkä mittään tilaa, että se
 12 on vaan tuommosta paniikkihäiriötä ja niinpä se meni sitte ohi, sää
 13 aloit hengittellemään ihan normaalisti.

Kertomus alkaa orientaatiolla (r. 1), jossa kerrotaan alkoholistin sairauskohtauksesta. Sairauskohtaus ei aiheutunut tällöin alkoholista, vaan eräästä alkoholistin sairaudesta, jota alkoholisti sairastaa alkoholismin lisäksi. Ajatusreferaatin johtolause (*silloin mää taas aattelin*) kytkeytyy orientaatioon konjunktiolla *niin* (r. 2) ja liittää ajatusreferaatin ajallisesti sairauskohtauksen välittömään läheisyyteen proadverbilla *silloin*. Ajatusreferaatin johtolauseessa adverbilla *taas* implikoi, että äidillä on ollut mielessä seuraavanlaisia ajatuksia aiemminkin.

Äiti toistaa referaattiosassa temporaalista adverbilla *nyt* (*nyt poika, nyt se huomaa, nyt tästä lähetään eteenpäin*), joka korostaa äidin uskoa siihen, että *nyt* on muutoksen aika. Äiti uskoo, että alkoholisti *varmaan* ymmärtää tilanteen vakavuuden. Partikkeli *varmaan(kin)* esittää puhujan kuvaileman asian puhujan oletukseksi, ja tämä oletus perustuu usein päättelyyn (ISK 2004: 1523).

Äiti uskoo, että vain alkoholisti voi vaikuttaa muutokseen huomaamalla, kuinka lähellä kuolemaa hän jälleen kävi. Äiti käyttää muutoksesta puhuessaan passiivimuotoista verbiä *lähetään eteenpäin* (r. 3–4). Verbitaivutuksessa monikon ensimmäisen persoonan *mme*-päätte (*lähdemme eteenpäin*) korvautuu puhekielessä passiivilla (ISK 2004: 1221). Vain alkoholisti voi saada aikaan muutoksen. Monikollinen verbivalinta kuitenkin osoittaa, että äiti on valmis olemaan tukena muutoksessa kohti parempaa.

Hänninen (2004: 107) toteaa, että läheisen yleisin selviytymiskeino on toiminta alkoholi-ongelman poistamiseksi. Myöskään Hännisen tutkimissa elämäntarinoissa läheisten yritysten ei kuvata tuottavan tulosta. Ajatusreferaatit kuvaavat läheisen toivetta, mutta kertomuksen muissa osissa läheinen osoittaa, että toive ei toteutunut. Äidin kertomuksessa toiveen toteutumattomuudesta kerrotaan välittömästi ajatusreferaatin jälkeen (r. 4). Juonilauseet kertovat, mitä tapahtui, ja esimerkissä (20) kuvaus paniikkikohtauksesta toimii kertomuksen huippukohtana.

4.2.2 Elämä alkoholismin varjossa

Ajatusreferaateissa läheiset kuvaavat pohtineensa, miten heidän tulisi käyttäytyä. Tällaiset kertomukset kuvaavat elämää alkoholismin varjossa, sillä alkoholismi vaikuttaa läheisen käyttäytymiseen ja läheisen tekemiin ratkaisuihin. Läheisen käytöstä pohtivat ajatusreferaatit toimivat kertomuksen taustana. Ajatusreferaatin jälkeen kerrotaan, mitä tapahtui tai olisi voinut tapahtua. Esimerkissä (21) äidin kertomuksen teema on pelko alkoholistin itsemurhasta ja tämän pelon kanssa eläminen. Ajattelemalla asiaa järkevästi äiti yritti päästä irti pelosta:

(21) Alkoholistin äiti.

1 Ja aina ne toiveet kaikki. Ne oli nii hirveitä aikoja siellä Uudessakaar-
2 lebyyssäkin, voi hyvä jumala, ku mää aina pelekäsin, mää aina pelekä-
3 sin, sitä että ne soittaa sieltä tai polliisi tullee kotia ja sanoo, että sulle on
4 tapahtunu jotaki. Mä oon eläny sen pelon kanssa niin kauan. Ja sittenkö
5 *mää välillä yritin irrottaa ihteni siitä pelosta ja ajatella, että en mää voi*
6 *sua hengissä pitää* ja mää aina vähäksi aikaa onnistuin muutamaksi
7 päiväksi, mutta sitte se taas tuli se sama peleko. Jos se Luukas mennee
8 sekasin ja se tekkee itelleen jotaki. Ja mää vihasin ihtessäni sitä, että mää
9 en päässy siitä pelosta irti, että mää en pystyny järkeileen asioita niin.

Juonilauseessa (r. 5) ennen ajatusreferaattia (r. 5–6) äiti kertoo yrityksistään *välillä* lopettaa pelkääminen. Pelosta irrottautuminen ja ajatteleminen rinnastetaan *ja*-konjunktioilla erillisiksi toiminnoiksi, vaikka ajatusreferaatissa esitetty ajattelutapa on äidin keino irrottautua pelosta.

Ajatusreferaatin johtolauseen sanavalinta *yrityn ajatella* (r. 5) kuvaa järkeilyn *yritykseksi*, jonka epäonnistuminen on sanavalinnan vuoksi oletettavaa. Referaattiosan (r. 5–6) kieltolauseessa äiti kuvaa itsensä voimattomaksi toimijaksi, joka ei pysty pitämään alkoholista hengissä. Kertomuksessa ei kerrota tietystä *hengenvaarallisesta tilanteesta* (ks. liite 2) eli alkoholistin itsemurhasta, mutta ajatusreferaatilla luodaan viittauksia tällaisen tilanteen mahdollisuuteen, jonka edessä äiti on voimaton. Kertomuksen huippukohtana toimii yrityksen epäonnistuminen (r. 7) ja tästä johtuva pelon jatkuminen (r. 7–9).

Esimerkissä (22) äiti kertoo, kuinka alkoholismi vaikutti hänen elämänlaatuunsa. Äiti joutui pitämään kulisseeja yllä, eikä voinut päästää kavereita viikonloppuna vierailulle. Ajatusreferaatti pohjustaa, miksi äiti ei koskaan kutsunut vieraita:

(22) Alkoholistin äiti.

1 Eikä mua mua ei oo kiinnostanu pitkiin aikoihin mikkään ei mua mua ei
2 kiinnosta. Mun kaveritkin on kysyny, että millon voi tulla kyllään. En-
3 hän mää oo Tuukka voinu päästää niitä meille viikonloppunakkaa meille
4 kyllään viikonlopuksi, *jos mää oon aatellu, että sää oot siellä Pietarsaa-*
5 *ressa*. Mitä jos sä oisit lähteny kannäämään? Sää oisit tullu siinä kun-
6 nossa, Tuukka! Se ois ollu hirviä häpeä, sää tuut sinne äyväämään ja sili-
7 mät suurina päässä sekasin heilumaan sinne. Se oli niin hirviä häpiä ja se
8 on ollu, mitä mä oon kantanu.

Ajatusreferaatti (r. 4–5) kiinnittyy juonilauseeseen poikkeuksellisesti adverbialikonjunktioilla *jos (mä oon aatellu)*. Ajatusreferaatin johtolause on perfektissä, mikä johtuu siitä, että ajatusreferaattia edeltävä juonilause (r. 2–4) on myös perfektissä. Perfektin aikamääre on epämääräinen (ISK 2004: 1461). Juonilauseissa ja ajatusreferaatissa luodaan kuva tilanteen toistuvuudesta perfektin avulla: *kaveritkin on kysyny, en oo voinu päästää niitä, jos oon aatellu*.

Juonilause kertoo, mitä äiti ei voi tehdä, ja ajatusreferaatti selittää syyn tähän. Ajatusreferaatin referaattiosasta tulee ilmi, että pelkkä alkoholistin paikallaolo on syy olla kutsumatta ketään. Ajatusreferaatista voi tehdä johtopäätöksen, että kun alkoholisti ei ole kotona, vieraita voi kutsua. *Jos* alkoholisti on kotona, voi syntyä *piinallinen tilanne* (ks.

liite 2). Ajatusreferaatti valottaa äidin käyttäytymisen syitä ja pohjustaa tulevaa kerrontaa. Kertomuksen huippukohta esitetään ajatusreferaatin jälkeen kertomalla, mitä hävetävää voi tapahtua, jos paikalla on vieraita ja alkoholisti on kotona. Läheiset pitävät kullisseja yllä, sillä se on heidän selviytymiskeinonsa. Tällä tavoin he hallitsevat päihdeidenkäytön tuottamaa häpeää. (Hänninen 2004: 106–107.)

Kun ajatusreferaatti esiintyy kertomuksen taustana, ajatusreferaatissa kerrotaan, mitä on usein ajateltu, kuten edellä esitellyissä esimerkeissä (5, 6, 7 ja 8). Esimerkissä (23) ajatusreferaatissa kuvataan, mitä äiti ajatteli tietyssä tilanteessa, mutta ajatusreferaatti toimii poikkeuksellisesti kertomuksen taustana. Ajatusreferaatissa äiti kuvaa, miksi toimii parhaaksi katsomallaan tavalla eräänä yönä. Kertomuksen huippukohtana toimii kertomuksen lopetus, joka päättyy äidin rukoiluun.

Äiti on aiemmin kertonut, että alkoholisti oli masentunut ja yritti useasti itsemurhaa. Kertomuksessa esiintyvä Kimmo on alkoholistin veli, jonka jaksamisesta äiti on huolissaan:

(23) Alkoholistin äiti.

1 Ja sitte mun on säälistäny tuo Kimmokin, ko se on aina aina se mä mä en
 2 oo jaksanu senkään kans, vaikka mun on pitäny jaksaa, kun silläkin on
 3 välillä ollu niin paha olla. Mun ois pitäny senkin kans jaksaa, mutta kun
 4 en mä oo jaksanu, kun mun kaikki voimat on menny sun kans. Siihen
 5 sinun olemiseen ja sinun ongelmiin ja ne yöt, mitkä mä valavoin, kun
 6 sul oli vaikiaa. Niin nytenkin ennen tänne sää tulit ni niin se yö sillonko
 7 en mä ees muista mikä yö se oli, mut mä, ku sää nukkuuit siinä meidän
 8 olohuoneessa ja mä sitten siellä tupakeittiössä, ku mä en uskaltanu jät-
 9 tää sua yksinkö, *ku mä aattelin, että sää lähet yöllä johonki ja sää lähet*
 10 *vaan käveleen johonki, etkä sää tuu enää takasi, että sää meet niin se-*
 11 *kasin, että sää teet itelles jotakin.* Niin mä sen takia panin sinne oloh
 12 tai sinne tupakeittiön sohovalle nukkuun, *kun mä aattelin, että mun*
 13 *pittää vahtia, ettet sää lähe mihinkään.* Enkä mä nukahtanu ennenkö
 14 sää olit nukahtanu. Mä pidin huolen sen, että mä pysyin herreillä niin
 15 kauanko ko sää vielä valavoit. Ja mä makasin siinä sohovalla ja mä
 16 rukkoilin Jumalaa, että anna sille uni, kun mä en jaksaa enää.

Ajatusreferaattia edeltää juonilause (r. 7–9) *ku sää nukkuuit siinä meidän olohuoneessa ja mää sitten siellä tupakeittiössä, ku mää en uskaltanu jättää sua yksinkö, johon ajatusreferaatti kiinnittyy ku-alistuskonjunktioilla (r. 9). Ajatusreferaatti mä aattelin, että kiinnittyy juonilauseeseen selittäen, miksi äiti vahti alkoholista.*

Referaattiosassa (r. 9) äiti ilmaisee preesensin yksikön 2. muodolla mahdollisuutta ei-toivottuihin tapahtumiin, jotka etenevät äidin ajatuksissa kronologisesti: *sää lähet yöllä johonkin, etkä sää tuu ennää takasi, lähet vaan kävelemään johonki, meet niin sekasin että teet itelles jotakin*. Tilannetta tarkastellaan yleensä puhehetken näkökulmasta (ISK 2004: 1468). Ajatusreferaatin imperfektimuoto *ajattelin, että* sitoo tapahtumat kertomuksen maailmaan ja ohjaa kertomuksen vastaanottajaa tulkitsemaan, että referaattiosassa esitetyt tapahtumat ovat ajateltuja pelkoja, eivätkä todellisia tapahtumia.

Myös referaattiosan verbivalinnat ja tapahtumien ajankohdan kuvaus ilmaisevat referaatin sisällön kuvitelmakeksi, sillä äiti käyttää referaattiosan verbeissä preesensia ja määrittää ajankohdan yöksi. Käytettäessä verbin preesensmuotoa ja tulevaan ajankohtaan viittaavaa adverbialia syntyy futuurinen vaikutus (ISK 2004: 1468). Referaattiosassa toimijaksi kuvataan aina *sää* eli alkoholista (r. 9, 10, 11). Äiti esiintyy vain ajattelijana, koska tällaisten tapahtumien tapahtuessa äiti olisi nukkumassa eikä tietäisi tapahtumista.

Kuvitelmat äidin pelosta sijaitsevat erillisissä lauseissa, ja tapahtumiin liittyvä pelko kasvaa virkkeen loppua kohti. Aluksi äiti ilmaisee, että on mahdollista, että äidin nukkuessa alkoholista voi lähteä *johonki*, jolloin äiti ei tiedä, missä alkoholista on. On mahdollista, että alkoholista *ei tuu ennää takasi*, koska hän voi mennä alkoholista ja lääkkeitä sekaisin. Viimeinen sivulause *että sää teet itelles jotakin* kuvaa tulosta, joka voi seurata, jos äiti ei vahdi alkoholista ja alkoholista pääsee lähtemään. Alkoholismin edessä masentuneisuus kasvaa, mikä johtaa itsemurhayrityksiin tai itsemurhaan (Söderling 1995: 155).

Pelkoa kuvattuaan äiti vie kertomusta eteenpäin juonilauseella (r. 11–12) *Niin mää sen takia panin sinne oloh tai sinne tupakeittiön sohvalle nukkuun*, mutta palaa vielä ajatusreferaattilla kertaamaan, miksi toimi näin: *kun mää aattelin, että mun pittää vahtia, ettet*

sää lähe mihinkään. Miksi äiti käyttää ajatusreferaatissa sanavalintaa *mun pittää vahtia ettet sää lähe mihinkään*, vaikka pelkkä lähteminen ei vahingoita alkoholista? Ensimmäisessä ajatusreferaatissa äiti yhdistää lähtemisen pelkoon siitä, että alkoholisti tekee itselleen jotain. Tämän vuoksi lähtemisellä on ajatusreferaatissa laajempi merkitys.

Äiti kertoo ajatusreferaattien avulla alkoholistille, että hän joutuu elämään pelossa, kun alkoholisti juo, koska tällöin alkoholisti on vaaraksi itselleen. Ajatusreferaatti toimii kertomuksessa kuvaamassa pelkoa *hengenvaarallisesta tilanteesta* (ks. liite 2). Pelko puolestaan selittää, miksi äiti käyttäytyi parhaaksi katsomallaan tavalla.

5 LÄHEISEN REFEROINTU PUHE ENNAKOI EPÄLUOTETTAVUUTTA

Tässä luvussa tarkastelen läheisen puheen referointia ja sen tehtävää osana kertomusta. Läheisen puheen referaatin merkityksiä on mahdotonta analysoida ottamatta huomioon koko kertomuksen rakennetta, sillä kontekstistaan irrotettu referaatti ei kerro sen institutionaalista tehtävää (esim. *minä sanoin, että missä auto*).

Osoitan, että läheinen referoi puhettaan osoittaessaan alkoholistin olevan epäluotettava silloin, kun tämä juo. Läheinen referoi itseään ja kertoo, mitä hän alkoholistilta pyysi tai miten hän tätä neuvoi. Toinen tapa osoittaa alkoholistin epäluotettavuus on referoida kysymys, jonka läheinen esitti alkoholistille. Läheisen referaatti on usein osa referoitua dialogia läheisen ja alkoholistin välillä, sillä myös alkoholistin vastaus referoidaan.

Luvussa 4.2 osoitin, että läheisen ajatusreferaatti toimii kertomuksen taustana. Myös läheisen puheen referaatit toimivat taustana kertomuksen huippukohdalle. Huippukohdana kertomuksissa on kuvaus siitä, kuinka alkoholistin epäluotettavuus tulee ilmi. Kertomuksen juonen edetessä läheinen osoittaa, että alkoholisti ei noudattanut läheisen pyyntöjä ja neuvoja ja valehteli vastatessaan läheisen esittämään kysymykseen.

5.1 Pyyntö tai neuvo, jota alkoholisti ei noudattanut

Kun alkoholistin käytös koetaan ongelmalliseksi, läheinen pyrkii parantamaan sitä neuvomalla alkoholistia ja pyytämällä tätä tekemään tai olemaan tekemättä joitain asioita. Läheinen pyrkii neuvoilla ja pyynnöillä parantamaan sekä alkoholistin elämää että omaa elämäänsä. Alkoholistin kuvataan usein suostuvan läheisen pyyntöön tai neuvoon. Kertomuksen edetessä läheinen osoittaa, että neuvosta tai pyynnöstä huolimatta alkoholisti jatkoi käyttäytymistään ei-toivotulla tavalla. Pyyntöä ja neuvoa ilmaisevat referaatit ovat kertomuksissa *toiveita, jotka rikotaan* (ks. liite 2):

(24) Alkoholistin isä.

1 Naiset ei lähteneet sinun mukkaan, jostakin syystä. *Minä sanoin sulle*
 2 *kymmeniä kertoja, että sinä valittet tyttöystävän. Lopeta juominen. Seu-*
 3 *raavan puolen vuoden aikana saat kymmenen rumimpia heittää helevet-*
 4 *tiin. Sinä löyät semmosen naisen kuin haluat. @Joo joo minä oon@.*
 5 Seuraavana päivänä täys känni päällä ja tytöt valitti, että se käy käsiks
 6 heihin kapakassa, että kun ei lähe mukkaan ni käy käsiks, että mikä sinä
 7 oot olevinas.

Isä alustaa kertomuksen abstraktissa (r. 1), jossa kertomisen tarkoituksiksi nimetään alkoholistin ongelmat löytää nainen. Abstraktin jälkeen isä aloittaa johtolauseen (r. 1), jossa neuvon toistuvuudesta käytetään liioittelevaa ilmaisua *kymmeniä kertoja*. Referaattiosan alussa (r. 2) isä kertoo sanoneensa alkoholistille, että tämä voi valita naisen. Vasta tämän toteamuksen jälkeen isä ilmaisee valitsemisen edellytyksen neuvossaan, joka ilmaistaan imperatiivimuodolla *Lopeta juominen*. Referaatillaan isä uskottelee alkoholistille, että naisongelmat johtuvat ryypäämisestä eivätkä siitä, että alkoholistin olemus ei muutoin olisi naisten mieleen.

Isä neuvoi alkoholistia raitistumaan, jolloin raitistumisesta seuraisi lyhyellä aikavälillä positiivinen muutos. Kuviteltu raitis alkoholisti kuvataan yks. 3 persoonan verbimuodoilla toimijaksi, joka *valitsee tyttöystävän*, metaforisesti *heittää rumimpia helevettiin* ja *löytää sellaisen naisen kuin haluaa*. Raitistumisen myötä alkoholistista tulisi naisten ihannoima mies, joka valitsee kymmenien häneen ihastuneiden naisten joukosta parhaat. Isän neuvoa seuraa alkoholistin myöntyminen ajatukseen ja lupaus raittiudesta. Lupaus piti vain yhden yön ajan (r. 5). Lupausta seuraa kuvaus ongelmien jatkumisesta, sillä naiset eivät edelleenkään halua humalaisen alkoholistin seuraa.

Edellä olevassa esimerkissä (24) neuvo ilmaistiin imperatiivilla (*Lopeta juominen*). Neuvoa ja pyyntöä ilmaisevia referaatteja on kuusi kappaletta, joista viidessä neuvo tai pyyntö ilmaistaan imperatiivilla. Poikkeuksena aineistossani on esimerkki (25), jossa kuvataan, kuinka alkoholistilta *toivottiin*, että tämä ottaisi huomioon äidin raitistumisyritykset:

(25) Alkoholistin äiti.

1 Sitte kaike huippu nyt sitte keväällä, ku minä tulin täältä hoiosta seit-
 2 tämän kuukautta sitten niin *minä toivoin, että meillä kotona ei juua*
 3 *viinaa* ja siitä niin ku sä silloin ku täältä lähit minua läksyttämästä niin
 4 sä niinku lupasitki, että ”joo sitte minä en ryypää kotona”. Ei mitään,
 5 ryypääminen vaan senku kasvo ja kasvo. Sieltä löyty kaljapulloja sieltä
 6 sinun nukkumapaikasta ja purkkeja ja aina, ku sinä tulit töistä, niin en-
 7 simmäisenä autolla jo napsahti pullo tai sitte en mää tiää, oot sä sen voi-
 8 nu ryypätä jo siellä matkan varrella. Mistäpä minä tiiän, luultavasti oot-
 9 kin ryypänny. Niin tuota se oli aivan hirviää sitten siellä kotona se mei-
 10 ninki, ku tuota minä yritin raitistua ja minä katoin sitä sun juomista, ör-
 11 veltämistä.

Johtolauseessa (r. 2) äiti ei kohdista pyyntöä suoraan alkoholistille, kuten muissa neuvoa ja pyyntöä ilmaisevissa referaateissa. Referaattiosassa äiti ilmaisee toiveensa kielto-
 tuotoisella *että*-lauseella. Äiti ei kiellä alkoholista kokonaan juomasta. Äiti nimeää paikan adverbilla *kotona* alueen, jossa alkoholia ei saisi käyttää. Alkoholistin kuvataan rikkovan toive tietoisesti, sillä hän lupasi noudattaa sitä. Kertomuksen edetessä kuvataan, kuinka juominen kotona ei loppunut vaan kasvoi (r. 4–5)

Pyyntöä ja neuvoa ilmaisevat referaatit ovat yleensä suoraa esitystä. Dialogi luodaan, kun alkoholistin kuvataan vastaavan neuvon. Kertojan ja päähenkilön lainausten vuorottelu rakentaa kertomuksen ymmärrettäväksi. Kertojan ja päähenkilön vuorottelu tuottaa tarinaan henkilökohtaisuutta, jollaista ei voi rakentaa neutraalilla ulkopuolisella kuvauksella. (Arminen 1994: 58.) Referoidulla neuvolla on keskeinen merkitys kertomuksen tarkoitukselle. Pelkkä referaatti ei kuvaa tapahtumia valittamisen arvoisiksi. Valittaminen oikeutetaan, kun läheinen osoittaa, että alkoholisti ei toiminut pyydetyllä tavalla.

5.2 Kysymys, johon alkoholisti vastasi valheella

Merkittävä osa läheisten referaateista on referoituja kysymyksiä, jotka on esitetty alkoholistille, kun tämä joi. Tällaisissa kertomuksissa kysyvän referaatin tehtävä on osoittaa,

että alkoholistilla oli tapana *valehdella* (ks. liite 2). Keskustelunanalyttisen näkemyksen mukaan kysymys ja siihen liittyvä vastaus muodostavat *vierusparin*. Meneillään oleva toiminta (kysymys) ennakoi seuraavan toiminnon (vastauksen). Vierusparin etujäsen, kuten kysymys, luo odotuksen jälkijäsenestä eli vastauksesta. (Heritage 1996: 240–241.)

Kysyvää referaattia seuraa alkoholistin vastaus, jolloin syntyy referoitu dialogi. Myöhemmin kertomuksessa osoitetaan, että alkoholisti vastasi läheisen kysymykseen valheellisesti. Läheinen ei ainoastaan oleta alkoholistin valehdelleen, vaan kertomuksessa esitetään todisteita valheellisuuden puolesta. Läheisen referoidut kysymykset sijaitsevat kertomuksissa, jotka käsittelevät mm. alkoholistin varastamista, humalassa ajamista, rahan lainaamista ja asioiden hoitamatta jättämistä. Esimerkissä (26) alkoholistin isä esittää alkoholistille kysymyksen, johon alkoholisti vastaa valheella:

(26) Alkoholistin isä.

1 Vähän ennen viime joulua minä sanoin sulle, että kato autos ja huolla-
2 ta se kunnolla. @Joo minä huollatan@ ja seuraava soitto oli, että sinä
3 jotakin sanoit jotakin jakopäähihnasta. Se oli leikannu kiinni, ku sinä olit
4 ajanu autolla ja se jako oli sekasin. Ja se pantiin Ylöjärvellä kuntoon.
5 Minä maksoin auton. Seuraava tuli kesällä. *Minä sanoin, että "Ootko
6 katonu että öljyä oli, ja huollattanu auton?"* @Joo on kyllä nyt on on
7 kaikki kunnossa@ Seuraava soitto tuli Haminasta: "Isä tämä auto ei liik
8 kaha mihinkään" Ei tippaakaan öljyä, et sinä ollu kahtonu. Minä taas
9 tilasin uuen moottorin siihen ja maksoin.

Edellisessä luvussa 5.1 analysoin neuvoja ja pyyntöjä, joita ei noudatettu. Kysymykset toimivat kertomuksissa samalla tavoin kuin neuvot ja pyynnöt. Samankaltaisuuden voi havaita esimerkiksi (26), jossa ensin kuvataan neuvoa, jota ei noudatettu (r. 1–4). Kertomuksen lopussa (r. 5–6) on isän kysymys, johon alkoholisti vastaa valheella.

Isän referaatin johtolauseetta (r. 5) seuraa referaattiosa, jossa referoidaan alkoholistille esitetty kysymys (r. 5–6). Isä on huolissaan auton kunnosta, erityisesti öljyjen tarkistuksesta, jonka alkoholisti voi tehdä itse, sekä auton huollatuksesta. Suora esitys on isän kertomuksessa todistusvoimainen, sillä isä kuvaa kysyneensä alkoholistilta nimenomaan

öljyn tarkastamisesta (*ootko kattonu, että öljyä oli*). Kertomus etenee alkoholistin referaatilla (r. 6–7), joka kuvaa alkoholistin vastaavan myöntävästi isän kysymykseen. Kertomuksen edetessä loppuun isä osoittaa, että alkoholisti ei ollut tarkistanut öljyä eikä autoa ollut käytetty huollossa, missä öljyn vähäisyys olisi havaittu (r. 7–8).

Yksi kertomus sisältää tavallisesti yhden kysyvän referaatin, joka on suoraa esitystä. Esimerkki (27) on aineistossani poikkeuksellinen, sillä siinä alkoholistin isä referoi kolme kysymystään, joihin jokaiseen vastattiin valheella. Kaksi ensimmäistä kysymystä on esitetty alkoholistille. Kolmas kysymys on esitetty alkoholistin äidille, joka vastaa kysymykseen alkoholistilta kuulemansa tai olettamansa tiedon perusteella, joka osoitetaan kertomuksen lopussa valheeksi:

(27) Alkoholistin isä.

1 Kerran tulit humalassa kotiin ja *minä sanoin, että missä auto.* @Se on
 2 tuota, se on tuota, en minä tiä, missä se on@. *Mää sanoin, että kuka sen*
 3 *ajo?* ”No sen on varmaan Niko ajanu sen sinne”. Mää menin kattoon.
 4 Aakkoskujan takana, olit sinä oot ite menny kän kän, ihan kännissä sillä
 5 autolla. Ei menny ku ku viikko eteenpäin, ni minä tulin reissusta ja ko-
 6 tiin että auto on poissa ja *minä äitiltä, että mihinkä Sampo lähti.* ”Se läh-
 7 ti kävellen tuonne Peran publiin.” Minä lähin kahtomaan. Siellä sinä
 8 kaverin kanssa ihan kännissä ryyppäsit. Sinä olit autolla taas ajanu sinne.
 9 Sitten menit Marjon luona käymään Simolassa ja soitit aamulla, että
 10 ”Isä tule hakemaan.” Minä tulin hakemaan ja sanoit, ”Joo nyt minä
 11 lähen töihin.” Minä sanoin, että lähetään käymään puhaltamassa”, ”En
 12 minä lähekään vielä, minä lähen nukkumaan”. Se oli enemmän tapa
 13 kuin poikkeus, että sinä ajoit kännissä.

Kertomuksessa kuvataan kahden eri päivän tapahtumia. Ensimmäisessä ja toisessa referaatissa (r. 1 ja 2–3) isä tiedustele alkoholistilta suorilla kysymyksillä kadoksissa olevasta autosta *missä auto? kuka sen ajo?* Tässä kertomuksessa ei aukottomasti todisteta, että alkoholisti on vastuussa auton katoamisesta. Sen sijaan kuvaus muiden syyttelystä (r. 3), auton löytyminen tutulta kujalta (r. 4) ja erityisesti alkoholistin tilan kuvaus (r. 4) *ihan kännissä* toimivat todisteina alkoholistin kertomusta vastaan.

Kertomuksen ajassa siirrytään viikko eteenpäin, mutta teema pysyy samana. Kolmas referoitu kysymys *mihinkä Sampo lähti?* (r. 6) on esitetty alkoholistin äidille. Äiti vastaa

kysymykseen ilmoittamalla paikan *Peran publiin*, mutta ilmoittaa myös kulkeutuvan *kävellen* (r. 7). Isä toteaa myöhemmin kertomuksessa alkoholistin ajaneen publiin. Kertomuksessa ei kerrota, olettiko äiti, että alkoholisti lähtee publiin kävellen, vai valehteliko alkoholisti kävelevänsä. Vaikka kertomuksessa esitetään ainakin kahdella referaatilla alkoholistin valehtelevan, kertomuksen kertomisen syy on humalassa autolla ajaminen. Kertomuksen teeman kannalta ei ole merkityksellistä tuoda ilmi, valehteliko alkoholisti äidille vai ei, sillä tuomittavinta oli humalassa ajaminen.

Kuten edellä olevista esimerkeistä on voinut havaita, referoitua kysymystä seuraa alkoholistin referoitu vastaus. Esimerkissä (28) kysymystä edeltää ja seuraa alkoholistin referaatti. Ensimmäinen koskee rahan lainaamista alkoholistille ja jälkimmäinen lainan takaisinmaksua:

(28) Alkoholistin sisko

1 ”Mää tartten rahaa ruokaan, mulla ei oo yhtään rahaa ruokaan. Mää tart-
2 ten vähän rahaa bensaan, että mää pääsen töihin, pääsen ohjaamaan.
3 Lainaakko sisko vähäsen? Ku on vähän, en pääse muuten nuihin pelei-
4 hin. Mää maksan kyllä heti” *Sit sitten niitä saa olla karhuamassa ja ky-
5 symässä, että millon sää maksat.* @Heti koh tulee kohta rahaa. Sitten
6 mää maksan@. Se usko ja se luotto on ihan täysin menny.

Esimerkin (28) kysyvässä referaatissa (r. 4–5) on poikkeuksellinen johtolause. Referaatissa viitataan toiminnan pakkoon *saa olla* -verbiliitolla. Praktista välttämättömyyttä ilmaisevissa konteksteissa *saada*-verbi on samamerkityksinen *täytyä*-verbin kanssa (ISK 2004: 1495). Tällaisen toiminnan toistuvuuteen viitataan III infinitiivin inessiivimuodolla *karhuamassa* ja *kysymässä*. Referaattiosassa (r. 5) esitetään kysymys takaisinmaksun ajankohdasta suoralla kysymyksellä *millon sää maksat*. Sisko esittää vastauksen alkoholistin suoralla referaatilla (r. 5–6) ja muuttaa äänensävyänsä sammaltavaksi, mistä kertomuksen vastaanottaja voi tehdä omat päätelmänsä. Kertomuksen yhteen veto, kooda, varmistaa kertomuksen vastaanottajan aavistuksen siitä, että alkoholisti ei koskaan maksanut velkojaan.

6 YHDESSÄ HAVAITTU PÄIHDERIIPPUUUS

Kohtaamisen aikana läheinen referoi myös muita henkilöitä kuin itseään ja alkoholista. Kertomuksissa annetaan ääni seuraaville henkilöille: paikallinen alkoholisti, alkoholistin kaveri, naapurikylän mies, alkoholistin työnantaja, alkoholistin perheenjäsenet, alkoholistin lääkäri, hätäkeskuksen päivystäjä, alkoholistin entinen tyttöystävä, mielen-terveystoimiston henkilökunta ja sähköyhtiön laskuttaja. Referoinnin avulla tukeudutaan alkoholistin läheisiin ja tuttaviiin ja esitetään alkoholistin päihderiippuvuus yhteisesti havaittuna ongelmana.

6.1 Referointi osoittaa, että moni on havainnut päihderiippuvuuden

Alkoholistin ystäviä ja tuttavii referoidaan kertomalla, miten he ovat kommentoineet alkoholistin käyttäytymistä. Referoimalla alkoholistin ystäviä ja tuttavii osoitetaan alkoholistille, että alkoholistin päihderiippuvuudesta ei tiedetä vain oman perheen sisällä vaan että myös muut ovat havainneet ongelman ja valittaneet alkoholistin käyttäytymisestä kertomusta kertovalle läheiselle. Läheinen referoi myös, kuinka muut ovat arvioineet hänen kuullensa alkoholistin päihderiippuvuutta. Referoimalla alkoholistin tunte-
mia henkilöitä oikeutetaan alkoholistin käytöksestä valittaminen.

6.1.1 Muiden valituksia alkoholistin käytöksestä

Läheinen käyttää alkoholistin ystävien ja tuttavien referaatteja kertoessaan alkoholistille, minkälaista tietoa alkoholistin käyttäytymisestä on läheiselle kantautunut. Alkoholistin humalakäyttäytyminen kuvataan kertomuksissa muun muassa vastuuttomaksi, työ-keäksi ja aggressiiviseksi. Tällaisia referaatteja sisältävissä kertomuksissa kuvataan, kuinka joku ilmoitti alkoholistin käyttäytymisestä kertomusta kertovalle läheiselle siksi, että läheisen on hyvä tietää asiasta tai että ilmoittaja oletti läheisen tekevän asialle jotain. Neljässä otteessa kuvataan, kuinka joku soitti läheiselle ja valitti alkoholistin käyttäytymisestä. Esimerkissä (29) alkoholistin entinen tyttöystävä kutsuu puhelimitse alkoholistin siskon huolehtimaan alkoholistista:

(29) Alkoholistin sisko

1 *Minna soittaa eräänkin kerran kotua, että "Tuu hakeen Jori täältä pois,*
 2 *että se on täällä liian aggressiivinen, me me ei voia olla täällä. Tuu*
 3 *hakeen se pois."* Mää meen hakemaan. @Mä otan muutaman pillerin ja
 4 tapan ihteni. Tuntuuko teistä kaikista hyvältä? @ Kuin monta kertaa sää
 5 uhkasit tappaa ihtes? Eräänkin kerran. Ja eräänkin kerran mää sanoin,
 6 että "Jos sussa on miestä siihen niin tee se. Tee se kaikkien muittenkin
 7 puolesta. Tee se." Sillon ois meillä yks murhe vähemmän. Sillon me
 8 tiettä, että sillon sulla on jo hyvä olla jossakin. Kun sulla ei oo täällä
 9 hyvä olla.

Alkoholistin sisko antaa referaatissa äänen alkoholistin entiselle tyttöystävälle, *Minnalle*, josta eroamisen on kerrottu surettaneen alkoholista erityisen paljon. Merkittävät henkilöt pääsevät tarinan hengiksi kommentoimaan merkittäviä tapahtumia (Arminen 1994: 68). Johtolauseessa (r. 1) soittokertojen toistuvuus ilmaistaan yksikkömuotoisella ilmaukselle *eräänkin kerran*. Ilmauksella on kuitenkin monikollinen merkitys (ISK: 2004: 732). Referaattiosassa esitetään siskolle pyyntö imperatiivimuodolla *tuu hakeen*, minkä jälkeen esitetään syy pyyntöön. Alkoholisti on aggressiivinen, ja aggressiivisuutta kuvataan mitattavissa olevana ominaisuutena, jota määrittää adverbialli *liian* (r. 2). Tällä tavoin kuvataan tilanne läheiselle *piinalliseksi* tai *hengenvaaralliseksi* (ks. liite 2). Referaatin loppuosassa toistetaan pyyntö *tuu hakeen se pois*, joka korostaa, että sisko kutsuttiin aina huolehtimaan humalaisesta veljestään.

Osassa kertomuksia läheiselle ilmoitetaan alkoholistin käyttäytymisestä välittömästi, kuten esimerkissä (29). Toisissa kertomuksissa kuvataan, että läheiselle ilmoitettiin alkoholistin käytöksestä vasta myöhemmin, kuten esimerkissä (30). Esimerkissä (30) alkoholistin isä kertoo alkoholistille, mitä eräs alkoholisti, *Rapalan Reiska*, kertoi isälle alkoholistin humalakäyttäytymisestä:

(30) Alkoholistin isä.

1 Pahinta mitä nyt viimeaikoina on tapahtunut, niin *Rapalan Reiska*,
 2 *juoppo itekki, tuli mulle yks päivä kaupungilla sanomaan, että "Anssi oli*
 3 *taas kapakassa ja se haukku kaikki naiset siellä huoriks"* että hänen piti
 4 ottaa Anssiin kiinni ja heittää se ulos ja *sanoa, että "Hei poika, tommo-*
 5 *nen käyttäytyminen ei käy."* Ja sitte sinä jouduit pyytämään anteeks. Ja
 6 minä kuulin jatkuvasti juttuja, mitä sinä oot tehny

Isä aloittaa toteamalla, että se mitä hän seuraavaksi kertoo, on tuntunut hänestä erityisen kamalalta. Orientaatiossa isä nimeää kertomuksen henkilöksi *Rapalan Reiskan*, jolle isä antaa äänen referaatissa, joka on suoraa esitystä (r. 2–3). Johtolauseessa (r. 2) isä käyttää johtoverbinä ilmausta *tuli sanomaan*, jossa verbi *tuli* implikoi, että asia ei ole sattumalta tullut esille, vaan siitä on tultu erikseen ilmoittamaan isälle.

Rapalan referaatissa korostetaan Anssin kapakassa oleilun toistuvuutta partikkelilla *taas* (r. 3). Sen lisäksi, että toisen alkoholistin mielestä Anssi on ollut usein kapakassa, Anssi on käyttäytynyt sopimattomasti nimittelemällä naisia. Alkoholistin puheaktia ilmaistaan negatiivissävyisellä verbillä *haukkua*. *Huoraksi* alkoholisti ei kutsunut vain yhtä naista, vaan tuomittavuutta lisätään käyttämällä haukun kohteesta liioittelevaa kvanttoripronomia *kaikki (naiset)*. Rapalan referaatin jälkeen isä vaihtaa asentonsa takaisin kertojaksi ja vie juonta eteenpäin juonilauseella, joka kuvaa, kuinka Rapala heitti Anssin ulos kapakasta (r. 3–4).

Isä käyttää myös toista Rapalan referaattia (r. 4–5), joka upottautuu osaksi kertomuksen kulkua. Referaatti ”*Hei poika, tommonen käyttäytyminen ei käy*” sijoittuu kahden juonilauseen väliin. Tilanne ei ole ratkennut, ja on meneillään juonen kannalta tärkeä vaihe, kun isä kuvaa, kuinka tilanne kapakassa eteni ennen ratkaisua. Rapalan referaatti pitkitää ratkaisun kertomista. Kertomuksen tärkeissä kohdissa kertoja voi rikkoa kertomuksen rakennetta asennonvaihtojen avulla (Goffman 1981: 151–152). Isä siirtyy takaisin kertojaksi ja kuvaa Anssin anteeksipyyntöä kertomuksen ratkaisuna. Isä päättää kertomuksen yhteenvetoon: Rapalalta kuultu kertomus alkoholistin häiriökäyttäytymisestä ei ollut ainutlaatuinen.

Referaatissa ”*Hei poika, tommonen käyttäytyminen ei käy*” on kolminkertainen referaatin upotus. Isä ei ole ollut paikalla, kun välikohtaus kapakassa on sattunut. Isä esittää Anssille Rapalan referaatin, jota Rapala on mahdollisesti käyttänyt tavatessaan isän kaupungilla. Rapala referoi kaupungilla itseään, joten sanat on alun perin lausuttu kapakassa, ja niiden vastaanottaja on silloinkin ollut Anssi. Institutionaalisissa keskusteluissa osapuolilla on erilainen pääsy käsiteltävään tietoon (Drew & Heritage 1992: 50). Isä kertoo alkoholistille tietoa, jonka alkoholisti on jo kerran kuullut, koska alkoholisti on

ollut osallisena tapahtumiin. Isä referoi Rapalaa, koska haluaa poikansa ymmärtävän, miltä tällaisen kertomuksen kuuleminen on isästä tuntunut. Isä muistuttaa alkoholista näistä tapahtumista, koska alkoholistilla on vain juovan alkoholistin muistikuva.

Isä aloittaa kertomuksen kertomalla, että tämä on ollut hänelle yksi kamalimmista asioista, ja korostaa Rapalan persoonaa negatiivisella ilmauksella, *juoppo itekki* (r. 2). Isän mielestä on ollut kamalaa kuulla pojastaan *juttuja*, mutta erityisen kamalaa on se, että hänen poikansa käytöstä on moittinut toinen *juoppo*. Anssin käytös on ollut huonoa jopa juoppojen mittapuun mukaan, sillä hyvin käyttäytyvät juopot eivät *herjaa* naisia huoriksi (ks. liite 2).

Ystävien ja tuttavien referaatit eivät sisällä alkoholistin kehuja, vaan läheinen käyttää vain referaatteja, jotka kertovat alkoholistin huonosta käyttäytymisestä ja edistävät kohtaamisen institutionaalista tehtävää. Aineistossani on yksi poikkeava referaatti, jossa kerrotaan, kuinka alkoholistin veli, Pietari, kehui alkoholista. Pietari kehui alkoholista silloin, kun alkoholisti ei vielä juonut. Kertomusta kertova äiti referoi alkoholistin veljeä kertomuksen aikana toisenkin kerran. Toisesta referaatista käy ilmi, miten alkoholistin veli suhtautui alkoholistiin tämän alettua juoda:

(31) Alkoholistin äiti

1 Välillä on tehenny mieli huutaa sulle, että etkö sä saatana tajua, että tuo
2 Pietarikin, niinku se pikkusena sano aina, että ku Matteus on hänen
3 paras kaveri. Se oli niin murheissaan, kun sää lähit ekaluokalle kouluun
4 ja se jäi yksinään. Kun se on aina kattonu sinnuun ylöspäin ni sitte sä
5 käyttäy`yt nuin ja silloin viimesen kerran, kun sää tulit sillä polliisiautolla
6 kotiin ja ku Pietari heräs ja tuli siihen pihalle ja sano, että ”Nyt mää
7 vetelen tuota jätkää turpaan, jos se ei piä tuota päätään kiinni.” ja sää
8 siinä taas sekopäisenä huusit ja heiluit siellä pihalla. Niin mun piti
9 itkemään ruveta ja mennä teijän välliin, että ”Et mee hakkaamaan
10 keskellä yötä kettään”.

Alkoholistin äiti liikkuu kertomuksessa kolmella aikaulottuvuudella: Kertomishetkestä äiti siirtyy alkoholistin veljeä referoimalla (r. 2–3) aikaan, jolloin alkoholisti ja hänen veljensä olivat pieniä. Merkki siirtymisestä lapsuuteen on johtolauseessa, jossa essiivi-

muotoinen adjektiivi *pikkuisena* kertoo sanomisen ajankohdan. Pietarin referaatissa yhdistyy epäsuoran ja puhetta imitoivan kertojan piirteitä. Äiti alkaa kertoa, mitä Pietari pienenä *aina* sanoi, mutta referaatissa äiti ei annakaan ääntä suoraan Pietarille. Äiti pysyy kertojan paikalla ja käyttää suoran esityksen *minun paras kaveri* sijasta epäsuoraa esitystä *hänen paras kaveri*.

Lapsuusajasta kertoja liikkuu aikaan, jolloin alkoholisti on kasvanut aikuiseksi, alkoholisoitunut ja joutunut toistuvasti tekemisiin virkavallan kanssa. Äiti referoi uudelleen alkoholistin veljeä (r. 6–7) ja antaa Pietarille äänen käyttämällä suoraa esitystä: *Nyt mää vetelen tuota jätkää turpaan, jos se ei piä tuota päätään kiinni*. Ajallisella merkillä *nyt* ilmaistaan kertojan siirtyminen päähenkilön ajatusmaailmaan (Arminen 1994: 52). Referaattiosan sanavalinnat implikoivat muutosta Pietarin tuntemassa kunnioituksessa veljeään kohtaan. Verbi-idiomi *vedellä turpaan* osoittaa, että Pietari ei ainoastaan halveksi veljeään vaan on valmis hiljentämään veljensä väkivallalla, koska häntä ärsyttää jokin Matteuksen kielenkäytössä. Tällä tavoin luodaan viittaus siihen, että alkoholisti käytti jollakin tavoin *suullista väkivaltaa* läheisiään kohtaan (ks. liite 2). Kahdelta eri aikaindeksiltä otetuilla referaateilla äiti luo alkoholistille kuvan siitä, mitä alkoholin käyttö on aiheuttanut: ihailijastasi on tullut vihaajasi.

6.1.2 Muiden arvioita alkoholistin päihderiippuvuudesta

Referoimalla alkoholistin ystäviä ja tuttavien kerrotaan, minkälaiseksi he ovat arvioineet alkoholistin tilan. Referaatissa esitetty arvio sisältää myös neuvoja ja ohjeita, kuinka alkoholistin kanssa tulee toimia. Esimerkissä (32) alkoholistin sisko referoi alkoholistin työnantajaa, joka on kertonut arvionsa alkoholistin työkyvystä:

(32) Alkoholistin sisko

- 1 Janne hommas sulle työn Keskolta ja sanoi, muista: humalassa ei töihin.
- 2 Ei haisevana töihin. Työpäivää edeltävänä päivänä ei juoda. Mitenkä
- 3 kävi? *Kauppiaalta palaute: Haisee niin hirviästi viinalta, että mitenkä*
- 4 *tuollasta voi ottaa asiakaspalveluun tuonne.*

Arvio esitetään referoimalla alkoholistin esimiestä, jonka referaatti toimii myös kertomuksen ratkaisuna. Alkoholiongelma osoitetaan alkoholistin työpaikalla havaituksi, sillä alkoholistia kuvataan vaikutelmaverbilla *haisee*, ja hajunlähde ilmaistaan ablatiivisijaisella adverbiaalitäydennyksellä *viinalta*. Hajun voimakkuutta kuvataan adverbilla *hirveästi*, ja hajun voimakkuuden kuvausta liioitellaan intensiteettimäärite *niin*. Pomerantz (1986: 227–228) toteaa, että kertoja käyttää liioittelua kertoessaan tapahtumien syitä ja puhuessaan toiminnan tuomittavuuden puolesta. Valittaminen täytyy oikeuttaa, joten kertoja kuvaa tapahtumat valittamisen arvoisiksi.

Alkoholistin olemuksen kuvaukseen liittyy esimiehen kysymys, johon sisältyvä sana *tuollasta* viittaa aiemmin esitettyyn kuvaukseen haisevasta työntekijästä. Koska vastaus on tiedossa, kysymys on retorinen. Alkoholistin esimiehen mielestä viinalta haiseva työntekijä ei sovellu asiakaspalveluun.

Kuten edellä mainitsin, arvioita sisältävät referaatit sisältävät myös neuvoja ja ohjeita. Esimerkissä (33) isä referoi tuttavansa ohjetta, jonka hän sai kysytyään apua poikansa alkoholismiin:

(33) Alkoholistin isä.

- 1 Tuntu, että se koko ajan loppua kohti, tahti vaan kiihty ja minä
- 2 kysyin yheltä itäkyläläiseltä neuvoa, että mitä minä teen sinun kanssa ja
- 3 *se sano, että osta pojalle viinaa, että kyllä se tulee loppu.*

Itäkyläläisen neuvo on vastaus isän kysymykseen. Neuvo esitetään imperatiivimuodossa *osta pojalle viinaa*, jonka jälkeen esitetään, mitä viinan ostamisesta seuraisi. Tuloksena on *lopun tuleminen*. Mitä itäkyläläinen tarkoittaa ilmauksella *tulla loppu*? *Tulla loppu* voi olla itäkyläläisen arvio, että muutos alkoholistin tilaan tulee vain siten, että alkoholisti juo itsensä pohjalle ja raitistuu (ks. Söderling 1995: 145). Toisaalta ilmaus *tulla loppu* voi sisältää ajatuksen siitä, että ostamalla viinaa isä nopeuttaisi alkoholistin kuolemaa. Minnesota-mallin ajattelun mukaan läheinen ei voi parantaa alkoholistia (ks. Söderling 1995: 170).

Esimerkissä (34) alkoholistin sisko referoi lastaan. Referaatti on erityinen siksi, että siinä esitetään lapsen arvio alkoholistin käyttäytymisestä ja tilasta. Referoimalla lastaan sisko osoittaa, että alkoholistin päihderiippuvuudella on ollut vaikutuksia myös hänen lapseensa:

(34) Alkoholistin sisko.

1 Me oltiin viisvuotissyntäreillä, mitä seurakunta järjestää kaikille viis-
2 vuotiaille. Siellä oli poliisit kertomassa poliisin työstä. Ne kertoo sitten
3 rosvojen kiinniottamisesta ja muusta. *Siellä sanoo Nuutti: ” Meidän Jo-
4 ni ajo pahki humalassa. Se oli juonu aikuistenjuomaa ja se kolaroi. Nyt
5 nyt on Jonilla huono olo, se on hoidossa”*. Aika karmeeta pienelle lap-
6 selle.

Sisko referoi Nuuttia (r. 3–5) käyttämällä suoraa esitystä. Johtolauseessa sisko käyttää proadverbia *siellä* mutta ei kerro, kenelle Nuutti sanansa kohdisti. Referaattiosa sisältää sanavalintoja, joiden avulla lapsi käsittelee alkoholismia ja alkoholistin käytöstä. Referaatin sisällöllä on useita viitteitä läheisen saamaan ohjeeseen (ks. liite 2). *Onnettomuus*, pahki ajaminen, on kerrottu ensin. Tätä seuraa arvio siitä, että syy pahki ajamiseen on *aikuistenjuoma*, mikä ilmentää alkoholistin *harkitsemattomuutta*. Seuraus on lapsen mielestä huono olo ja hoitoon joutuminen. Sisko päättää kertomuksen koodaan, jossa hän ilmaisee, miltä tämän kuuleminen lapsen suusta hänestä tuntui.

Referoidut arviot alkoholistin tilasta osoittavat, että kaikki näkevät juovan alkoholistin tilan kurjana. Aineistossani on yksi poikkeus, jossa referointia käytetään kerrottaessa positiivinen arvio alkoholistin tilasta. Esimerkissä (35) alkoholistin sisko referoi alkoholista hoitanutta lääkäriä. Referaatti kertoo lääkärin arvion siitä, onko alkoholisti otettava pakkohoitoon. Esimerkkiä edeltävissä tapahtumissa alkoholisti on juuri riehunut veitsen kanssa ja uhannut tappaa itsensä, siskonsa ja siskon lapsen:

(35) Alkoholistin sisko

1 Me mennään Pitkäänniemeen ja mää siinä toivossa, että ne ottaa sut
2 sinne sisälle. Mitä vielä. Päästään Pitkäänniemeen ja lääkärin luokse,
3 sää sanot, että ei mulla oo mitään tää on kaikki hyvin. Niin sää osait
4 olla niin hyvä, että ei lääkäri ottanu sua sisälle. @*Mitä tuommosta, hyvin*

5 *terve mies ja puhuu ihan järkeviä. Ei voia ottaa pakkohoitoon. Ei oo*
 6 *vaaraksi itselle eikä muille@*. Sitten mun pitäis vielä niinkö, et sut us-
 7 kaltaa päästää tuonne ihmisten ilmoille.

Esimerkin (35) loppupuolella sisko referoi alkoholista hoitanutta lääkäriä käyttämällä suoraa esitystä. Lääkärin mielestä alkoholisti ei ollut käyttäytynyt riittävän vaarallisesti, jotta hänet voitaisiin ottaa pakkohoitoon. Referaattiosassa (r. 4–6) lääkäri esittää arvion alkoholistin olemuksesta adjektiivillä *terve*, jota vahvistaa intensiteettipartikkeli *hyvin*. Sävyartikkeli *ihan* (r. 5) määrittää sanaa *järkeviä*, jolloin syntyy kuva, että alkoholistin puhe ei poikennut terveen ihmisen puheesta.

Passiivimuotoinen toteamus *ei voia ottaa* häivyttää lääkärin mielipiteen terveydenhuollon instituution mielipiteeksi. Lääkäri vetoaa päätöksessään lakiin, joka asettaa säännöt pakkohoitoon ottamiselle (ks. Kaukonen 2010). Referaatissaan lääkäri kuvaa kieltolauseella *ei oo vaaraksi itselle eikä muille*, miksi alkoholistin terveydentila ei edellytä lais- sa määrättyä hoitoon pakottamista.

Lainaukset eivät ole neutraaleja, vaan ne vääjäämättä arvottavat lainattua puhetta (Arminen 1994: 68). Sisko referoi lääkäriä ylimalkaisella ja välinpitämättömällä äänellä. Osoittaakseen siirtymisen lainattuun puheeseen kertoja voi muuttaa ääntään. Prosodisilla vihjeillä kertoja voi myös ilmaista suhtautumistaan puhujaa tai puheena olevaa asiaa kohtaan. (Kalliokoski 2005: 28.) Sisko ei suoraan kyseenalaista lääkärin auktoriteettia vaan tekee sen prosodisilla vihjeillä ja tällä tavoin osoittaa, että lääkärin arvio on hänen mielestään väärä.

Pelkkä lääkärin referaatti ei tue kertomuksen institutionaalista tehtävää (ks. liite 2). Lääkärin referaattia edeltää juonilause (r. 3–4), jossa sisko kertoo mielipiteensä siitä, miksi lääkäri ei ottanut alkoholista sisälle. Alkoholisti osasi *valehdella* niin hyvin, että lääkäri uskoi alkoholistin olevan terve.

6.2 Referointi läheisten välisen solidaarisuuden osoituksena

Läheisten kertomuksista voi havaita, että läheiset liittoutuvat yhdessä alkoholista vastaan. Yhteenkuuluvuus osoitetaan siten, että kertomusta kertova läheinen viittaa referaattilla jonkun alkoholistin aiemmin kohtaaman läheisen sanomisiin. Toinen tapa osoittaa läheisten välistä yhteenkuuluvuutta on referoida alkoholistille, mitä läheiset ovat keskenään hänestä puhuneet. Kun referoimalla osoitetaan läheisten välistä solidaarisuutta, kertomusta kertova läheinen referoi ainoastaan alkoholistin lähimpiä perheenjäseniä ja osoittaa, että he ovat samaa mieltä alkoholista koskevista havainnoista.

6.2.1 Samastuminen aiemmin puhuneen läheisen kokemukseen

Günthner (1997a: 212) uskoo, että valittaminen lisää valittajien välistä solidaarisuutta, mikä vaikuttaa pitävän paikkansa myös aineistossani. Alkoholistien läheiset referoivat kohtaamisen aikana aiemmin puhuneita läheisiä. Referaateissa viitataan edelliseen puhujaan mm. ilmaisuilla *niinku tuo X sanoi, niinku X mainitsi*. Viittaus edelliseen puhujaan tapahtuu kertomuksen alussa sijaitsevassa johtolauseessa, jossa kertomuksen aiheen merkityksellisyys todetaan yhteiseksi. On kuitenkin kyseenalaista, onko referaattiosaa ollenkaan, sillä tällaisissa referaateissa läheinen muotoilee sisällön omin sanoin, kuten esimerkissä (36):

(36) Alkoholistin sisko.

1 Mä oon joskus ollu tosi vihanen sulle. *Yks tapaus oli just tää mistä Suvi*
 2 *puhu*. Te tulitte meille kyllään sinne Torontoon. Sä olit kännissä jo tul-
 3 lessa. Sit me oltiin jär järkätty teille kaikkea hauskaa ohjelmaa. Sä nu-
 4 kuit ne kaikki ohi. Sitte ku sä olit jääkiekkomaalivahti. Me ostettiin liput
 5 sinne NHL-matsiinki. Sä olit niin kännissä, et me ei voitu kukkaan seu-
 6 rata sitä peliä. Me pelättiin, että te tiputte sieltä. Te kävitte vaan koko
 7 ajan hakkeen lisää kaljjaa. Sit mää suutuin nii, että mä ha kuskasin teidät
 8 toisen erän jälkeen pois sieltä. Sit mä sain sulta tosi hyvä haukut siitä.
 9 Mut mua hävetti niin suunnattomasti. Suomi-paita päällä edustamassa
 10 Suomea. Kattomassa ku Suomi-pojat pelaa NHL:ää. Tosi nolo.

Esimerkissä (36) alkoholistin sisko alustaa vuoroaan abstraktissa (r. 1) kertomalla, että seuraava kertomus koskee hänen tuntemaansa vihaa alkoholista kohtaan. Sisko käyttää referaattia, joka viittaa häntä aiemmin puhuneeseen alkoholistin tyttäreeseen Suviin (r. 1–2), joka on kertonut samasta tapahtumasta vuorossaan. Referaatin johtolauseessa on

verbi *puhua*, mutta referaatti ei kerro, mitä Suvi sanoi, vaan sisko käyttää ilmauksia *yks tapaus, just tää* ja jatkaa kertomalla alkoholistin käytöksestä jääkiekko-ottelussa, josta myös Suvi kertoi.

Suvia referoimalla sisko osoittaa, että hän ja Suvi ovat kokeneet saman tilanteen kama-laksi. Kertomus jatkuu osin kertojan näkökulmasta, joten yhteisestä aiheesta huolimatta sisko kertoo tapahtumasta omasta näkökulmastaan. Osittain kertomus kerrotaan myös läheisten yhteisestä näkökulmasta (r. 5–6). Toisten läheisten kertomuksiin viittaaminen on merkillistä siksi, että läheiset kertovat tavallisesti henkilökohtaisista kokemuksistaan.

Niin kuin X:kin sanoi -referaatit ovat referoinnin rajatapauksia. Tällaisia referaatteja on aineistossani melko vähän (5 kpl). Olen laskenut ne referaateiksi, sillä ne ajavat kertomuksen institutionaalista tehtävää tekemällä alkoholistin juomisesta yhteisesti havaitun ongelman ja rakentamalla läheisten välistä yhteenkuuluvuutta.

ISK:n (2004: 1399) mukaan esimerkissä (36) käytetty ilmaus ei ole referointia, vaan se kuvaa *puhetoimintoa*, koska puheen sisältöä ei referoida. Kuiri (1984: 1) ei pidä yhtä tiukasti kiinni referoinnin kriteereistä vaan laskee esimerkiksi elatiivilla referoinnin ja tempusten referatiivisen käytön kuuluvaksi referaatin lajeihin (*Maijasta Matti on mukava, Näin Maijan kaupungilla: Hän oli käynyt elokuvissa*).

Samankaltaista yhteiseen kokemukseen viittaamista on Nimettömien Alkoholistien palaverien puheenvuorojen aloituksissa havainnut Arminen (1998: 64–65). AA-palavereissa alkoholistit puhuvat henkilökohtaisesta kokemuksestaan, mutta puheenvuoron alussa puheenaihe merkitään usein yhteiseksi samastumalla edelliseen puhujaan samalla tavoin kuin esimerkissä (36). Tämän jälkeen puhuja siirtyy kertomaan henkilökohtaista kokemustaan. Aiempaan puhujaan viittaaminen on keino osoittaa kokemus yhteisesti jaetuksi, ja se on myös puhujien välinen solidaarisuuden osoitus. (Emt: 89, 109.)

Toisilleen vieraat läheiset eivät referoi toisiaan, vaan läheiset referoivat tuntemiaan läheisiä, jotka ovat tulleet paikalle saman alkoholistin vuoksi. Erään kohtaamisen aikana

liittoutuminen alkoholista vastaan tehdään muista referaateista poikkeavalla tavalla. Esimerkissä (37) alkoholistin isä kertoo alkoholistille jotain, minkä isä oli kokenut loukkaavan alkoholistin äitiä. Isä kertoo äidin puolesta tapahtumasta, josta äiti ei muistanut kertoa:

(37) Alkoholistin isä.

1 Se oli kaikein pahinta mitä nyt oli äitin kohalla ja *äiti ei muistanu maini-*
 2 *ta, että sinä sanoit, että, humalassa mainittit*, että sinä saatanan ämmä,
 3 sinun takia oon saanu sen al alkoholistin geenin, että tämä tämmöstä oot
 4 menny mulle antamaan. Ihan kuin äiti ois antanu sen geenin se, huvik-
 5 seen antanu sulle geenin, että otapa poika alkoholistin geeni tässä! Kyl-
 6 läpä on hauskaa, että sinä otit, et arvannu, minkä geenin sait. Luuletko
 7 sinä hunsvotti, että luuletko sinä tosiaan, että se äiti on tah, siis parane-
 8 massa alkoholismista ja sinä syytät tämmösestä äitiä. Ei helekatin hele-
 9 katti. Ei tämä oo totta.

Abstraktissa (r. 1) isä kertoo, että äiti joutui erityisesti kärsimään alkoholistin juomisen vuoksi. Isä ottaa asiakseen moittia alkoholista äidin puolesta, sillä äiti *ei muistanu mainita* erästä asiaa. Verbi *muistaa* implikoi, että asia on niin merkityksellinen, että äiti olisi maininnut asiasta, jos ei olisi unohtanut.

6.2.2 Me ollaan puhuttu – Läheisten keskusteluja alkoholista

Toinen keino rakentaa läheisten välistä yhteistä rintamaa on referoida heidän käymiään keskusteluja. Keskusteluja referoimalla osoitetaan alkoholistille, että hänen käytöksensä on aiheuttanut huolia, joihin on yhdessä yritetty miettiä ratkaisuja. Esimerkissä (38) alkoholistin sisko referoi keskustelua, jonka hän kävi veljensä kanssa:

(38) Alkoholistin sisko.

1 *Jannen kanssa eräänkin kerran soitettu ja mietitty, että mitä me voitais*
 2 *vielä tehdä. Mitä me tehtäs, että sulla ois hyvä. Mutta aina menee jalat*
 3 *alta. Luvataan, luvataan, luvataan.*

Esimerkissä (38) sisko nimeää keskustelun osallistujiksi itsensä ja veljensä *Jannen*. Johdantauseessa (r. 1) ei kerrota, mitä sisko sanoi ja mitä Janne sanoi, vaan puhe merkitään

yhteiseksi adpositiolla (*Jannen kanssa*) ja verbeillä *soitettu* ja *mietitty*. Sisko ei referoi tiettyä keskustelua vaan keskusteluja yleensä, joita on käyty usein. Tällaisten keskustelujen runsaus tulee ilmi sanoista *eräänkin kerran*.

Referaattiosa kiinnittyy johtolauseeseen alistuskonjunktiolla *että*. Myös referaattiosassa (r. 1–2) huolenaihe merkitään yhteiseksi käyttämällä monikon persoonapronominia *me*. Sisko esittää referaattiosassa heitä askarruttaneen kysymyksen *mitä me voitais vielä tehdä*. Verbi *voida* on mahdollisuutta ilmaiseva modaaliverbi. Kertomuksessa *voida*-verbi ilmaisee *dynaamista modaalisuutta*. *Dynaaminen modaalisuus* ilmaisee subjektin tarkoitteen fyysistä tai henkistä kykyä tai olosuhteista riippuvaa mahdollisuutta (ISK 2004: 1492). *Voida*-verbin avulla sisko ilmaisee, että he ovat olleet neuvottomia mutta pitäneet mahdollisena, että olisi vielä jokin keino auttaa alkoholista. Fokuspartikkeli *vielä* implikoi, että he eivät aloita alkoholistin auttamista vasta nyt vaan että he ovat tehneet jo paljon. Muutoksen aikaansaajina he näkivät itsensä eivätkä alkoholista.

Sisko toistaa kysymyksen (r. 2), joka kuvaa häntä ja Jannea toimijoina muutoksessa alkoholistin parhaaksi *että sulla ois hyvä*. Siskon referoima keskustelu osoittaa alkoholistille, että he ovat yhdessä murehtineet alkoholistin elämää ja yrittäneet auttaa alkoholista. Molemmat ovat olleet huolissaan alkoholistin vuoksi.

Keskustelut, joita läheiset referoivat, sijoittuvat suurimmaksi osaksi aikaan, jolloin alkoholisti joi, sillä niissä pohditaan ratkaisuja alkoholistin ongelmiin. Esimerkissä (39) alkoholistin isä viittaa keskusteluun, jonka hän ja alkoholistin äiti kävivät ennen kuin saapuivat Minnesota-hoidon läheisviikonloppuun:

(39) Alkoholistin isä.

1 *Me juteltiin justinsa tuolla, vähän ennen ku lähettiin tänne, ni, mitä si-*
 2 *nun kämpässä on, ni että sano meille tai sano mulle isällesi, että monta-*
 3 *ko esinettä nää tänne kotiin oot ite ostanu. Sulla on nätti kämppä. Oliko-*
 4 *han siellä yksi. Sinun oma ostama, on varmaan joku pikkuasia. Kaikki*
 5 *muut oli isä ja äitin ostamaa. Me oom mahollistaneet sinun juomisen ja*
 6 *sinä oot kostanu sen sillä, että sinä näytit, että kyllä minä osaan poika*
 7 *juua.*

Johtolauseessa isä merkitsee keskustelijoiksi itsensä ja alkoholistin äidin monikon persoonapronominilla *me*. Myös tässä esimerkissä referaatin johtolauseen verbi *juteltiin* on merkitty yhdessä tuotetuksi, joten siitä ei voi erottaa, mitä kumpikin sanoi. Referaattiosassa (r. 1–2) isä merkitsee keskustelun aiheeksi alkoholistin asunnon tavarat alisteisella kysyvällä sivulauseella. Referoimalla keskustelun alkoholistin äidin kanssa isä tuo ilmi kertomuksen aiheen, mutta referaatti ei kerro tarkemmin, miksi läheiset keskustelivat alkoholistin omaisuudesta. Alkoholistin syylistäminen siitä, että hän ei ole rahoittanut elämäänsä, ei tapahdu vielä referaatissa, vaan se tehdään muissa kertomuksen osissa. Referaatilla alustetaan aihe, ja se toimii ikään kuin kertomuksen abstraktina ja orientaationa. Vasta referaatin jälkeen isä kertoo, että alkoholistin asunnon tavarat olivat heidän ostamiaan.

Yhteisiin keskusteluihin viittaavien referaattien institutionaalinen tehtävä on läheisten väliseen solidaarisuuteen suuntautuva. Valitus on todistusvoimaisempi, kun useat ovat huomanneet ongelman ja ongelmiin on yhdessä mietitty ratkaisuja. Tällä tavoin kertoja myös suojelee omia kasvojaan. On helpompi vedota yhteisiin keskusteluihin ja yhteiseen mielipiteeseen kuin valittaa asioista yksin.

7 ALKOHOLISTIN REFERAATTI OSOITTAÄ PÄIHDERIIPPUVUUDEN

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka alkoholistin referointia käytetään, kun hänet osoitetaan päihderiippuvaiseksi. Tutkin, mitä alkoholistin referaatit kertovat alkoholistin käyttäytymisestä. Tähän mennessä olen osoittanut, kuinka läheinen todistaa alkoholistin päihderiippuvaiseksi referoimalla itseään ja muita alkoholistin tuntevia henkilöitä. Nyt suunvuoron saa kertomuksen päähenkilö, alkoholisti.

Kun alkoholistia referoidaan, läheinen käyttää yleensä suoraa esitystä, ja tällä tavoin alkoholistin sanat toimivat todistusaineistona häntä itseään vastaan. Drew`n (1998: 319–321) mukaan huono käytös tulee ilmi valituksen kohteena olevan henkilön referaateista, eikä kertojan tarvitse kertoa, mikä käytöksessä oli tuomittavaa, koska kertomuksen vastaanottaja voi tehdä omat päätelmänsä. Alkoholistin referointia sisältävissä kertomuksissa alkoholistin referaatit ovat usein kertomuksen huippukohtia. Alkoholistin referaattista kertomuksen vastaanottaja voi päätellä, kuinka päihderiippuvuus tulee ilmi alkoholistin puheista. Ainoastaan rikottuja lupauksia kuvaavissa referaateissa alkoholistin referaatti sisältää usein vain lupauksen, jonka läheinen osoittaa rikotuksi muissa kertomuksen osissa

7.1 Selitteleminen ja kieltäminen

Alkoholistin selittelemistä ja kieltämistä referoidaan kertomuksissa, joissa alkoholistin kuvataan valehdelleen. Alkoholinkäytön vaikutukset näkyvät alkoholistin elämässä, joten alkoholistin täytyy kieltää, peitellä ja vähätellä niitä. Selittelemistä ja kieltämistä sisältävät kertomukset alkavat siten, että läheinen kertoo, miten alkoholinkäytön tuomat ongelmat näkyivät. Tapahtumien kuvauksen jälkeen referoidaan, miten alkoholisti selittää tilanteen itselleen parhaalla tavalla ja kieltää, että tapahtumat olisivat johtuneet alkoholista: hampaat ovat kurkussa, koska televisio tipahti silmäkulmaan, ajokiellon kesto on puolet annettua lyhyempi, ovi mursi kylkiluut, toisten hengen uhkailu on tavallista ja alkoholistia syytellään perusteettomasti varkaaksi.

Esimerkissä (40) alkoholistin sisko kuvaa, kuinka alkoholisti selitteli fyysisten vammojensa johtuneen onnettomuudesta, johon ei liittynyt alkoholi:

(40) Alkoholistin sisko.

1 Kuinka monta kertaa mut on soitettu kahtomaan, että ku Janne Jannella
2 on huono olo, että mee kahtoon, että sillä on jotaki vaivaa. Minä meen
3 kahtomaan, mitä vaivaa siellä on muutaku, että on ollu kapakassa tappe-
4 lemassa. On kylkiluut murtunu, naama on pikkusen hakatun näkönen ja
5 @Ei mittään muuta ollu ku tuo ovi vähän tuosta pikkusen, ka en en ollu
6 edes humalassa ja silti on tämän näkönen.@. Ni sää luulet, että minä
7 uskon kaikki. Ihan krooninen valehtelija. Kaikki mitä sä päästit suustasi
8 oli aivan pelkkää valetta. Ei mitään muuta ku valetta. Mitään mitä lupa-
9 sit ei voinu uskoa. Mitään, mitä sää sanoit, ei voinu uskoa. Kaikesta tiesi
10 että se oli vaan pelkkää valetta ja kaunistelua.

Alkoholistin referointia edeltää esimerkissä (40) kuvaus alkoholistin vammoista (r. 4), joiden selityksenä (r. 5–6) alkoholistin referaatti toimii. Referaatti ei sisällä johtolauseita, joten sen on prosodially osoitettu olevan alkoholistin referointia. Aineistossani on tyypillistä, että alkoholistia referoidaan muuttamalla ääni humalaiseksi, kun alkoholisti on ollut tilanteessa humalassa. Esimerkissä (40) referoidaan, kuinka alkoholisti kielsi olleensa humalassa onnettomuuden sattuessa, joten sisko muuntaa äänensä kirkkaaksi ja painottaa kieltomuotoa *en ollu edes humalassa*.

Selittelemistä ja kieltämistä kuvaavissa referaateissa esiintyy yhtä referaattia lukuun ottamatta kieltosana *ei*. Esimerkissä (40) referaattiosa (r. 5) alkaa kieltolauseella *ei mitään muuta ollu*, jolla suljetaan pois humalan vaikutus vammoihin. Kuvaukseen liitetään selittävällä lausumapartikkelilla *ku* alkoholistin ulkonäön syy. Lausumapartikkeli *ku(n)* on puhekielessä merkki selityksestä tai perustelusta, eikä sillä merkitä alisteisuutta. Vastausvuoron kielteisessä vastauksessa *ku(n)*-perustelu implikoi, että kysymyksessä esitetty oletus ei pidä paikkaansa. (ISK 2004: 779–780.) Ennen referaattia sisko esittää oletuksensa, että alkoholistin vammat johtuvat kapakassa tappelemisesta. Vaikka alkoholistin referaatti ei ole kertomuksessa vastausvuoro siskon kysymykseen, ilmaus *ei mitään muuta ku* osoittaa siskon oletuksen vääräksi.

Referaatissa alkoholisti selittää, että syy hänen ulkonäköönsä on häneen osunut ovi. Alkoholisti vähättelee vammojen laajuutta adverbilla *vähän (tuosta)* ja genetiivisijaisella adjektiivilla *pikkusen*. Alkoholista vammojen aiheuttajana suljetaan pois myös referaatin loppuosassa, mutta empivä sana *tuota* implikoi vuoron valheellisuutta. Selittelyä korostetaan toistamalla kieltomuotoa *olla*-verbissä (*en en ollu*) ja partikkeli *edes* fokusoi sanaa *humalassa*. Kertomuksen vastaanottaja voi tehdä johtopäätöksensä alkoholistin vammojen syntymisestä vertaamalla siskon kuvausta ja alkoholistin selitystä. Syy laajojen vammojen syntyyn kuvataan paitsi epäuskottavana, myös liioittelevasti seliteltynä.

Kertomuksissa kuvataan, kuinka alkoholisti ei myönnä läheisen olevan oikeassa, vaikka läheisellä on todistusaineistoa väitöksensä tueksi. Kysyttäessä alkoholisti kieltää kaiken. Esimerkissä (41) äidin referaatti ei toimi kysymyksenä vaan epäsuorana syytöksenä, ja alkoholistin referaatti toimii äidin oletettaman toiminnan kieltämisena:

(41) Alkoholistin äiti.

1 Ja sitten se, että rahoja ei voinu jättää koskaan näkyville. Kun minä en
2 enää pulloja piilotellu, minä piilottelin rahakukkaroa, ettei poika vie mi-
3 nun rahoja. Ja jos ne sattu jäämään näkyville niin sää varmasti otit ja
4 sittenku minä sanoin, että ”Kyllä mää varmaan tiän, että mulla oli kuk-
5 karossa sen ja sen verran”, niin et sää tunnustanu sitä lainkaan: @Joo
6 aina syytetään, aina minua syytetään, että minä muka oon ottanu, en
7 varmasti oo@

Syytös kiistetään usealla eri tavalla: Referaattiosassa (r. 5) alkoholisti vastaa syytökseen syytöksellä äitiä kohtaan. Referaattiosassa alkoholisti kuvaa itsensä äidin syytösten uhriksi käyttämällä liioittelevaa kvanttoriadverbia *aina* määrittämässä passiivimuotoista verbiä *syytetään*. Partikkeli *muka* vihjaa, että äidin esittämä syytös ei pidä paikkaansa. Partikkeliin *muka* liittyy puhujan asenteesta kertova lisämerkitys (ISK 2004: 1425). Syytteen paikkansapitävyys kielletään myös referaatin lopussa verbin kieltomuodolla *en oo* (r. 6–7). Kieltoa korostaa modaaliadverbi *varmasti*, joka vahvistaa alkoholistin esittämän väitteen todenperäisyyttä.

Myös Hänninen (2004: 105) on havainnut alkoholistien omaisten elämäntarinoista, että alkoholisti kieltää ongelman, mikä vaikuttaa perheen välisiin suhteisiin aiheuttaen riito-

ja ja väittäilyitä. Ongelmien kieltäminen on osa sairaudenkuvaa (Minnesota-hoito 2010b). Alkoholistin selittelevillä ja kieltävillä referaateilla läheinen kuvaa alkoholistille, kuinka läpinäkyviä alkoholistin selitykset ja kiellot olivat. Alkoholistin referointi kuvaa juomisen olleen alkoholistin mielestä kontrolloitua, kun taas läheiset näkivät juomisen aiheuttamat ongelmat. Kieltäminen voi olla niin psykoottista, että alkoholisti kieltää havaittavat tosiasiatkin (Söderling 1995:151). Yksi kohtaamisen tärkeimmistä tehtävistä on murtaa sairauteen liittyvä kieltäminen. Aineistossani esiintyvistä referaateista voi tehdä johtopäätöksen, että kieltäminen yritetään murtaa myös kertomalla, kuinka alkoholisti kielsi ongelmat.

7.2 Lupausten rikkominen

Kohtaamisen aikana läheiset referoivat alkoholistin lupauksia. Alkoholistin referointia edeltää tapahtumien olosuhteiden kuvaus, ja lupaava referaatti sijaitsee kertomuksen lopussa. Aineistossani on tyypillistä referoida, kuinka alkoholisti lupaa jotain mutta siirtää lupauksen toteuttamista, kuten esimerkissä (42). Siinä alkoholisti maksaa äidilleen velkansa, mutta pyytää heti takaisin maksamaansa summaa takaisin:

(42) Alkoholistin äiti.

1 Ja sitte ko sulla puheaika loppu, sä aina pyysit, että ”Äiti lataapa mulle
2 puheaikaa, lataapa puheaikaa. Minä annan sulle kympin. Tuossa, lataa.
3 Ja no niin sä annoit sen kympin, mutta heti kohta, kun minä olin ladannu
4 ni sitte sää, että ”*Annapa se kymppi, mä maksan sitte huomenna*”. Ja se
5 ei ollu yks ainut kerta tai kaks kymppiä ja sitten sää lähit kapakkaan.

Alkoholistia referoidaan käyttämällä suoraa esitystä (r. 4). Alkoholisti on ollut velkaa äidilleen 10 euroa ja pyytää takaisin juuri maksamansa velan. Demonstratiivipronomini *se* tarkoittaa summaa ja osoittaa, että kyse on juuri samasta summasta, jonka alkoholisti maksoi äidille takaisin hetki sitten. Lupaus on esitetty yks. 3. persoonassa *mä maksan*, mutta maksun ajankohtaa on siirretty eteenpäin kahdella tulevaa aikaa ilmaisevalla adverbilla *sitte huomenna*. Äiti päättää kertomuksen koodaan, jossa hän toteaa, että tällainen oli toistuvaa ja että raha käytettiin alkoholiin.

Luvussa 6.2.1 osoitin, että kertomusta kertova läheinen samaistuu aiemmin puhuneeseen läheiseen ja toteaa kertomuksen alussa aiheen merkityksen yhteiseksi. Esimerkki (43) viittaa äidin aiempaan kertomukseen alkoholistin tavasta hoitaa asioita (42). Myös isä kertoo, kuinka alkoholisti petti lupauksensa velkojen takaisin maksamisesta, ja referoi alkoholistia samalla tavalla kuin alkoholistin äiti esimerkissä (42). Esimerkissä (43) lupauksen pettämisestä annetaan referaatissa suoria ja epäsuoria vihjeitä:

(43) Alkoholistin isä.

1 Ihan niin ku äiti sano, *sinä monta kertaa sanoit, että ”No nyt minä annan*
 2 *isä sulle kakssataa vähän velekojen anteeksantamisesta”*. Sitten olin ot-
 3 tamassa niin. ”No minä annankin tuosta, pannaanpa tuo taskuun, minä
 4 *annan myöhemmin. Minä annan viiskymppiä.”* Kun ilta koitti niin ”Isä
 5 *anna ne rahat minulle, minä lähen käymään kaupungilla, minä otan*
 6 *vaan yhen kalijan.”*

Alkoholistin ensimmäisessä referaatissa (r. 1) esitetään lupaus ja käytetään partikkelia *nyt* korostamaan lupaushetken ajankohtaa. Alkoholisti lupaa maksaa 200 euroa isälle saman tien. Juonilauseet vievät kertomusta eteenpäin, ja isä aikoo ottaa rahan vastaan. Alkoholistin toinen referaatti (r. 3–4) kuvaa ensimmäisen kerran, kuinka alkoholisti pettää lupauksensa. Lupauksen pettämistä ennakoivat referaatin alussa lausumapartikkeli *no* ja *antaa*-verbiin kiinnittynyt liitepartikkeli *-kin*. Kertomuksen juoni etenee referaatin avulla, kun alkoholisti puhelee laittavansa osan summasta taskuunsa. Taskuun laitettujen rahojen takaisinmaksuajaksi ilmoitetaan referaatissa adverbilla *myöhemmin*. Nyt alkoholisti haluaa maksaa 50 euroa.

Juonilauseella vaihdetaan kertomuksen ajankohta illaksi ja esitetään kolmas alkoholistin referaatti (r. 4–6). Alkoholisti pyytää antamaansa viittäkymmentä euroa takaisin käyttämällä *anna*-verbin imperatiivimuotoa ja kohdistamalla pyyntönsä aiemmin puheena olleisiin rahoihin demonstratiivipronominilla *ne*. Takaisinmaksettua viittäkymmentä euroa tarvitaan kaupungilla, jonne mennessään alkoholisti aikoo juoda oluen. Oluen määräksi ilmoitetaan *yhen*, jota fokusoidaan partikkelilla *vaan*.

Esimerkissä (43) kuva rikotusta lupauksesta luodaan referoimalla alkoholista, joka jatkuvasti pienentää takaisinmaksun määrää eikä lopulta maksa mitään. Epäluotettavuus tulee epäsuorasti ilmi alkoholistin viimeisessä referaatissa, jossa pyydetään isältä takaisin viimeisetkin rahat, että alkoholisti voisi juoda yhden oluen, johon 150 euroa ei olisi vielä riittänyt. Baarissa tarvittava rahasumma vihjaa, ettei alkoholisti aio pitää tätäkään lupausta.

Aineistossani on tyypillistä, että lupaus erottuu muusta kertomuksesta korostetusti. Lupauksen kuvauksessa käytetään mm. liioittelevia ajan adverbeja. Alkoholista referoidaan siten, että hänen antamansa lupaus esitetään varmana. Esimerkillä (44) havainnollistan liioittelevia lupauksia:

(44) Alkoholistin äiti.

1 Nyt oltiin tuolla Vimpelissä ja minun vanhempieni luona ni sinä soitit
2 yks kaunis kesäpäivä ja sanoit, että haluat isän puhelimeen ja minä sa-
3 noin, että ”no mikä sulla on?” @Minä oon kärehtäny ratista, tuu isä tule
4 heti auttamaan minua@. Minä hyppäsin autoon ja ajoin vajaa 600 kilo-
5 metriä. 1,8 veressä ja @En ikinä enää aja päissään, en ikinä. En siis
6 kerta kaikkiaan isä, minä lupaan sulle@ Tänä vuonna kaks kertaa.

Esimerkissä (44) prosodiaa käytetään liioittelun keinona, kun referoidaan alkoholista antamassa lupausta (r. 5). Alkoholistin ensimmäinen referaatti (r. 3–4) esitetään itkevällä äänensävyllä. Lupausta kuvaavassa referaatissa itku on vaihtunut surkeaksi valitukseksi ja vakuutteluksi. Lupaava referaatti (r. 5–6) alkaa kieltolauseella. Lupausta vahvistavat ajan adverbi *ikinä* ja partikkeli *enää*. Kielto ja ajan adverbi *ikinä* toistetaan toisen kerran, jolloin lupaus korostetusti koskee kaikkia ajankohtia. Kolmas kieltomuoto sisältyy fraasiin *kerta kaikkiaan*. Lupauksen voimakkuutta ilmaisee myös se, että lupaus annetaan isälle henkilökohtaisena lupauksena (r. 6).

Referoidut lupaukset kuvataan toistuvina ja liioiteltuina. Kertomuksissa läheiset eivät kuvaa lupauksen rikkomisen yllättäneen heitä, joten alkoholistin lupaukset ovat menettäneet merkityksensä, eivätkä läheiset edes oleta alkoholistin pitävän niitä. Päätän tämän alaluvun isän koodaan, joka kuvaa hyvin kertomuksista välittyvää uskoa alkoholistin

lupausten katteettomuuteen. Koodaa edeltää alkoholistin referoitu pyyntö, joka sisältää myös lupauksen. Isä toteaa: ”*Minä lähetin pölijä, vaikka tiesin, että ikinä minä en niitä rahoja saa*”.

7.3 Läheisten syyttäminen

Syyttely on alkoholistin keino kieltää päihderiippuvuuden seuraukset, sillä referoiduissa syytöksissä alkoholisti kuvataan läheisten toiminnan uhriksi. Alkoholisti ei näe omassa toiminnassaan mitään vikaa, vaan syy kaikkiin ikäviin tapahtumiin löytyy hänen läheisistään. Alkoholisti kohdistaa syytökset läheisilleen yhteisesti, tai niiden kohteena voi olla joku tietty läheinen. Esimerkissä (45) alkoholistin isä referoi alkoholista, joka syyttää äitiään alkoholismistaan:

(45) Alkoholistin isä.

1 Se oli kaikein pahinta mitä nyt oli äitin kohalla ja äiti ei muistanu maini-
2 ta, että *sinä sanoit, että, humalassa mainittit, että sinä saatanan ämmä,*
3 *sinun takia oon saanu sen al alkoholistin geenin, että täm tämmöstä oot*
4 *menny mulle antamaan.* Ihan kuin äiti ois antanu sen geenin se, huvik-
5 seen antanu sulle geenin, että otapa poika alkoholistin geeni tässä! Kyl-
6 läpä on hauskaa, että sinä otit, et arvannu, minkä geenin sait. Luuletko
7 sinä hunsvotti, että luuletko sinä tosiaan, että se äiti on tah, siis parane-
8 massa alkoholismista ja sinä syytät tämmösestä äitiä. Ei helekatin hele-
9 katti. Ei tämä oo totta.

Johtolauseessa (r. 2) neutraalia *sanoa*-johtoverbiä tarkennetaan olotilan adverbialilla *humalassa*, joka korostaa, että alkoholi vaikutti tuolloin alkoholistin käytökseen. Referraattiosassa (r. 2–4) syytös kohdistetaan alkoholistin äidille, josta alkoholisti käyttää halventavaa nimitystä *saatanan ämmä*. Syytös luodaan yksikön 1. persoonapronominin genetiivimuodolla ja adpositiolla *takia*. Alkoholistin asemaa uhrina kuvaa *saada*-verbin perfektimuoto, joka osoittaa, että alkoholistiksi on tultu olosuhteiden pakosta. Alkoholisti tietää, että alkoholismi on perinnöllistä ja käyttää tietoa hyväkseen. Äidin syyllistämistä jatketaan referaatin loppuosassa (r. 4). Äidin toimintaa kuvataan *antaa*-verbillä,

joka viittaa äidin tietoiseen toimintaan. Alkoholisti on uhri, joka on saanut annetun geenin, eikä hän itse ole syyllinen tilanteeseen.

Alkoholistin syytökset kuvataan niin absurdeiksi, että läheinen ei voi olla niihin syyllinen. Esimerkillä (45) havainnollistin, kuinka läheinen kuvattiin alkoholismin aiheuttajaksi. Läheisiä syytetään myös alkoholistin elämän rajoittamisesta. Esimerkissä (46) alkoholistin äiti referoi alkoholistin syytöksen, jossa äiti kuvataan syylliseksi alkoholistin parisuhteen päättymiseen:

(46) Alkoholistin äiti.

1 Sitten sinä löysit ihanan tyttöystävän, Siljan, ja oli mukava perhe Siljalla
 2 ja senkin sinä ryypäsit. Aloit tappelemaan siellä ja sitten *sinä minua*
 3 *syytit, että ko äiti on niin juoppo, että Siljakin lähti pois. Silja ei kestänyt*
 4 *kattoa, kun äiti on niin juoppo. Ja sitten sinä viime aikoina aina itkit sitä,*
 5 *että ”Voi voi, kun minä menetin sen Siljan, kun se oli niin ihana ihmi-*
 6 *nen. Minä en enää ikinä rakastu kenenkään, kun minä menetin nyt sen*
 7 *Siljan”.* Mutta viinan takia sää sen menetit, sä oisit saanu pitää sen muut
 8 ten ihan varmasti viinan takia

Johtolauseessa (r. 2–3) äiti käyttää johtoverbinä affektista *syyttää*-verbiä, joka osoittaa referaatin juuri syytökseksi. Referaattiosassa äiti kuvataan *juopoksi*, ja kuvausta täsmentää intensiteettimäärite *niin*. Äiti ei ole alkoholistin mielestä tavallinen juoppo vaan erityisen viinaanmenevä, mikä aiheutti sen, että alkoholistin tyttöystävä *lähti pois*. Fokusoiva liitepartikkeli *Silja(-kin)* ilmentää, että alkoholistin tyttöystävän lähteminen ei ollut ainoa ikävä seuraus äidin juomisesta. Referaatin loppuosassa toistetaan syytös *äiti on niin juoppo* (r. 4), jota edeltää kieltolauseessa kuvaus, miksi tyttöystävä lähti: Silja koki äidin juomisen niin raskaana, ettei hän voinut seurustella alkoholistin kanssa.

Alkoholistin syytöksiä referoidaan käyttämällä suoraa esitystä, joka toimii todisteena alkoholista vastaan. Läheisen ei tarvitse kertomuksessa vakuuttaa syyttömyyttään, vaan kertomuksen vastaanottaja voi tehdä alkoholistin syytöksestä omat johtopäätöksensä. Referoimalla alkoholistin syytöksiä alkoholistille osoitetaan, että hänen syytöksillään ei ollut mitään pohjaa. Syytökset vaikuttavat naurettavilta, mutta juuri niiden naurettavuus osoittaa alkoholistille, miten päihteet vaikuttavat häneen

7.4 Uhkaileminen

Alkoholistin uhkailua referoidaan kertomuksissa, joissa kerrotaan *hengenvaarallisista tilanteista* (ks. liite 2). Referoidut uhkaukset ovat tappouhkauksia, joista yksi kohdistuu alkoholistin siskoon ja hänen lapseensa, kun taas kahdessa alkoholisti uhkaa riistää henkensä. Alkoholistin uhkailua referoidaan kahdessa kertomuksessa, joissa käytetään yhteensä kolmea uhkailevaa referaattia. Vaikka uhkailun referoiminen ei ole aineistossani yleistä, se on sitäkin affektiivisempi referoinnin keino, jota havainnollistan lyhyesti. Koen, että suppeamminkin aineistossani esiintyvät referaatit ovat yhtä merkityksellisiä kuin usein esiintyvät, sillä tarkoitukseni ei ole tehdä yleistyksiä vaan kuvata, kuinka referointia käytetään. Esimerkissä (47) alkoholistin sisko referoi alkoholistin uhkailua, jonka kohteeksi sisko joutui, kun alkoholisti saapui kutsumatta hänen kotiinsa:

(47) Alkoholistin sisko.

1 Kohta tulee humalassa kotiin, minä oon Petjan kanssa siellä kahestaan.
 2 Minä sanon, että ”Ville lähe pois, että ku Janne tulee tänne ni sillä me-
 3 nee hermot. Se ei kestä tätä, että sää tuut tänne humalassa”. Sää rupiat
 4 riehumaan puukon kanssa heilumaan. Ensin heilut siellä oman valtimon
 5 päälle pistät puukkoa ja *sanot, että @Kato sisko mää tapan ihteni, kato,*
 6 *kohta roiskuu veri. Miltä tuntuu? Tuntuuko hyvältä heittää veli pois ta-*
 7 *7 losta? Miltä tuntuu, haluatko vielä heittää?@* Mulla on yks-vuotias lapsi
 8 sylissä, joka pelkää. Se itkee ihan hysteerisesti sinun käytöksen vuoksi.
 9 Mä sanon, että ”Lopeta Ville, mää jouvun soittamaan poliisit, josset sää
 10 lopeta”. Mitä tekee Ville? Ottaa veitsen ilmaan ja rupeaa heilumaan ja
 11 huitomaan ja *hyvin onnellisena vaan siinä, että @Tapetaan kaaaaiik-*
 12 *ki@.* Mää näin jo ihteni Iltasanomien lööpeissä, että veli tappoi siskon
 13 ja hänen lapsen ja sitten itsensä. Se mihin mä en ikinä uskonu, että mi-
 14 hin kukaan ihminen muutenkaan kykenee, ni mä näin ihteni niissä löö-
 15 peissä.---

Alkoholistin uhkailu esitetään käyttämällä suoraa esitystä (r. 5). Kertomuksessa toiminta ei pysähdy referaatin ajaksi, vaan johtolauseessa alkoholistin kuvataan puhuvan samaan aikaan, kun hän toimii (*valtimon päälle pistät puukkoa ja sanot*). Referaatilla kohdistetaan huomio alkoholistin toimintaan. Referaattiosassa toisen persoonan imperatiivimuoto *kato* toistuu kaksi kertaa huomionhakuna teolle. Referaattia pelkkänä uhka-

uksena implikoi se, että alkoholisti ei välittömästi viillä valtimoa, vaan siirtää tekoa tulevaan suhteuttavalla ajan adverbilla *kohta* (*roiskuu veri*).

Referoidusta uhkauksesta voi havaita alkoholistin tavan käyttää valtaa siskoaan kohtaan. Referaatissa vedotaan siskon tunteisiin kahdella kysymyslauseella (*miltä tuntuu?*) ja kahdella tarkentavalla kysymyksellä (*Tuntuuko hyvältä heittää veli pois talosta? Haluatko vielä heittää?*). Kaksi viimeistä kysymystä paljastaa, että uhkailu johtuu siitä, että alkoholistin seuraa ei kaivata.

Esimerkissä (47) affektiivisuus tulee ilmi erityisesti referaatin sanavalinnoista, mutta myös kertomuksen tempusvalinta tuo kertomuksen lähemmäksi vastaanottajia. Juonta kuljetetaan preesensissä kertomuksen alusta alkoholistin toisen referaatin päättymiseen asti (r. 11–12). Preesensillä kuvataan dramaattisia tapahtumia. Eri tempuksilla on omat tehtävänsä kertomuksessa: Imperfektin on yleisin kerronnan tempus. Kertoja voi myös käyttää preesenssiä elävöittämään kertomusta ja tuomaan siihen dramatiikkaa. Tällaista kertomuksessa käytettävää preesenssiä kutsutaan *dramaattiseksi preesensiksi*. (Helasvuo 1991: 78.)

Hakulinen (1983: 176) pitää preesenssiä kertojan keinona kutsua vastaanottaja tarkastelemaan kertomusta kanssaan samasta näkökulmasta ja tulemaan samalle puolelle kuin kertoja. Lea Laitinen (1998: 94–96) on havainnut, että kertoja käyttää dramaattista preesenssiä, kun hän puhuu omista merkittävistä kokemuksistaan ja ainutkertaisista tapahtumista. Dramaattinen preesens merkitsee kertomuksen huippukohdan. Myös *sanoa*-verbi hakeutuu preesenssiin, jos sitä edeltää kerronta preesensissä. Tällä tavoin kertomuksesta tulee näytelmä, joka sisältää vuorosanoja (Emt: 100). Esimerkissä (48) koko kertomus esitetään preesensissä. Myös johtolauseen *sanoa*-verbi on hakeutunut preesenssiin. Tällä tavoin suora esitys ei erotu muun kertomuksen ajasta vaan liittyy osaksi kuvattua toimintaa.

Alkoholista referoidaan toisen kerran (r. 11–12) käyttämällä jälleen suoraa esitystä. Johtolauseessa ei ole sanomista ilmaisevaa verbiä, mutta essiivisijainen adjektiiviadverbiaali *onnellisena* ja sitä määrittävä intensiteettipartikkeli *hyvin* ilmaisevat sanomistavan. Suora esitys paljastaa referaatin, vaikka sanomista merkitsevää verbiä ei olekaan.

Johtolauseen sanomistavan kuvausta *onnellisena* vahvistaa referaattia esitettäessä käytetty prosodia. Referaattiosaa esittäessään sisko muuttaa äänensä iloisen huutavaksi ja venyttää *kaikki*-sanon ensimmäisen tavun vokaaleja @*Tapetaan kaaaaiikki*@. Affektivisista sanavalinnoista voi päätellä tilanteen vaarallisuuden. Alkoholistin referaatin prosodia puolestaan kertoo, että alkoholisti ei ymmärtänyt tilanteen vakavuutta vaan että hänestä tilanne oli huvittava.

Myös esimerkissä (48) alkoholisti uhkailee itsemurhalla ja hakee teolleen huomiota, kun hänen seuraansa ei kaivata:

(48) Alkoholistin sisko

1 Minna soittaa eräänkin kerran kotua, että ”Tuu hakeen Jori täältä pois,
2 että se on täällä liian agressiivinen, me me ei voia olla täällä. Tuu
3 hakeen se pois.” Mää meen hakemaan.@*Mä otan muutaman pillerin ja*
4 *tapan ihteni. Tuntuuko teistä kaikista hyvältä?*@. Kuin monta kertaa sää
5 uhkasit tappaa ihtes? Eräänkin kerran. Ja eräänkin kerran mää sanoin,
6 että ”Jos sussa on miestä siihen niin tee se. Tee se kaikkien muittenkin
7 puolesta. Tee se.” Sillon ois meillä yks murhe vähemmän. Sillon me
8 tiettä, että sillon sulla on jo hyvä olla jossakin. Kun sulla ei oo täällä
9 hyvä olla.

Referaatti (3–4) ei sisällä johtolauseita, joka kertoisi, kuka referaatin esittää, ja kenelle sanat sanottiin. Referaattia edeltää juonilause *mä meen hakemaan* (r. 3), josta voi päätellä, että referaatissa on esitetty alkoholistin reaktio siskon saavuttua hakemaan häntä. Sisko käyttää prosodiaa repliikkiosassa muuttamalla äänensä humalaiseksi, mikä osoittaa, että hän referoi alkoholista.

Referaatti koostuu kahdesta virkkeestä. Ensimmäinen virke sisältää uhkauksen itsemurhasta, ja jälkimmäisessä virkkeessä haetaan huomiota uhkaukselle. Alkoholistin tarkoitus on saada itsemurhauhkauksella läheisilleen paha olo, mutta referaatissa on käänteinen ilmaus *tuntuuko teistä kaikista hyvältä?* (r. 4).

Referoimalla alkoholistin uhkailua viitataan ohjeessa mainittuihin *hengenvaarallisiin tilanteisiin* (ks. liite 2). Toisaalta uhkaukset ovat myös *suullista väkivaltaa*, sillä ne jää-

vät vain uhkauksiksi, joihin haetaan läheisten huomiota syyllistämällä heitä siitä, että he eivät halua alkoholistin seuraa.

7.5 Itsesääli

Läheiset referoivat alkoholista kuvaamalla, kuinka alkoholisti sääli itseään ja piti elämänsä vaikeana. Alkoholisti näki oman elämänsä erityisen vaikeana, kun taas muiden läheisten elämä oli alkoholistin mielestä helppoa. Itsesäälistä kertovilla referaateilla on paljon yhteistä ohjeessa mainitun *itseluottamuksen puuttumisen* kanssa, sillä itsesääli aiheutuu osin itseluottamuksen puutteesta. Olen kuitenkin nimennyt ryhmän itsesääliksi, sillä referaateissa tulee esiin erityisesti alkoholistin kokema oman elämän kurjuus ja kritiikki itseä kohtaan, joilla haetaan sääliä läheisiltä:

(49) Alkoholistin äiti

1 Sitte sää välillä aina tulit että @Äiti silitä minua, mulla on niin paha olla.
 2 Silitä minun tukkaa@. Ja arvaa oliko kiva silittää? Kyllä mää silitin,
 3 mutta en, en mielelläni. Siis mua niinku ärsytti ku sinä haisevana tulet
 4 siihen pyytämään, että @Äiti silitä minun tukkaa, pajjaa minua vähän ja
 5 voi minua surkimusta@. Siis se sääli, itsesääli, missä sinä ryvit ni se oli
 6 aivan hirvittävä.

Alkoholistin äiti referoi alkoholista esimerkissä kahdesti. Ensimmäinen referaatti (r. 1–2) on sisällöltään osin samanlainen toisen referaatin kanssa (r. 4–5). Molemmat sisältävät pyynnön äidille, mutta jälkimmäinen referaatti myös implikoi alkoholistin itsesääliä. Itsesäälin merkinä on toisen referaatin loppuosassa (r. 5) esiintyvä voivottelu *voi minua* ja alkoholista kuvaava partitiivimuotoinen adjektiivi *surkimusta*.

Kuten edellä mainitsin, epäsuoran esityksen käyttäminen alkoholista referoitaessa on harvinaista. Esimerkissä (50) alkoholistin referaatti vaikuttaa olevan siskon yhteenveto alkoholistin puheesta. Referaatti on epäsuoraa esitystä. Esimerkissä (50) alkoholisti kääntää tekonsa aiheuttaman huomion itseensä kuvaamalla elämänsä kamaluutta sen sijaan, että olisi pahoillaan teostaan. Esimerkki (50) liittyy esimerkissä (47) kuvattuihin tapahtumiin, joissa alkoholisti uhkasi tappaa siskonsa, tämän lapsen ja itsensä:

(50) Alkoholistin sisko.

1 Sit mä toivoin, että ne veis sinut johonkin semmoseen hoitoon, mistä ei
 2 päästettä ihän heti pois. Viedään putkaan ja seuraavana aamuna va-
 3 paaksi. *Sitten sä tuut itkemään sinne meille, kuin huonosti sun elämä on,*
 4 *kuin surkeeta sun elämä on* ja mä sanon, että ”Mene hoitoon. Ei oo muu-
 5 ta syytä ku viina, mene hoitoon”.

Johtolauseessa (r. 3) referaatin alkuperäisen esittämisen ajankohta ilmaistaan adverbilla *sitten*, joka viittaa juonilauseessa kuvattuun vapaaksi pääsyn tapahtumia seuraavaan päivään. Varsinaista johtoverbiä ei ole, mutta verbiliiton *tuut itkemään* infinitiivimuoto määrittelee sanomisen tavaksi itkuisen puheen. Referaattiosassa toistoa käytetään itsesäälin osoittamisen keinona. *Kuinka*-lause toistetaan kahdesti, ja lauseiden sisältö on lähes sama. Ainoastaan alkoholistin elämänlaatua kuvaava ilmaisu vaihtuu. Ensimmäisessä se on tavan adverbi *huonosti* ja toisessa partitiivimuotoinen adjektiivi *surkeeta*. Alkoholistin kuvataan referaatissa painottavan oman elämänsä kurjuutta (*sun elämä*), vaikka hän on juuri tehnyt muiden elämästä kamalaa.

Sääliä kuvaavat alkoholistin referaatit osoittavat myös, että itsesääli on alkoholistin keino *puolustella* juomista (ks. liite 2). Alkoholisti oikeuttaa juomisensa selittämällä, kuinka kurjaa hänen elämänsä on, ja hakee sääliä läheisiltään. Minnesota-hoidon ideologian alkoholisti ole uhri, jota elämä on kohdellut kaltoin. (Emt: 2010c.)

8 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, kuinka referointia käytetään kerronnan keinona alkoholistin läheisen kertoessa alkoholistille, mitä hän on nähnyt alkoholistin tekevän, ja miten tämä on vaikuttanut häneen. Olen analysoinut, kuinka läheinen referoi itseään, muita alkoholistin läheisiä ja tuttavיה sekä kertomuksen päähenkilöä, alkoholistia. Tavoitteenani on ollut etsiä uutta näkökulmaa alkoholistin läheisten kokemusten tutkimukseen analysoimalla niitä kielitieteen näkökulmasta. Tässä luvussa kokoan ensin tuloksiani ja pohdin sitten tulosten merkityksiä.

8.1 Tulokset

Läheinen kertoo päihderiippuvuuden herättämistä ajatuksista käyttämällä ajatusreferaatteja. Ajatusreferaatti sijoittuu osaksi kertomusta siten, että se toimii kertomuksen huippukohtana tai taustana. Huippukohtana toimivassa ajatusreferaatissa kuvataan, millaisia ajatuksia jokin alkoholistin toiminta läheisessä herätti. Ajatusreferaatti toimii kertomuksen huippukohtana, kun sillä kuvataan alkoholistin käytöksen herättämää sääliä ja ärtymistä. Huippukohtana toimivat ajatusreferaatit kommentoivat jo kuvattuja tapahtumia.

Ajatusreferaatti toimii taustana kertomuksen huippukohdalle, kun läheiset kertovat, mitä he usein ajattelivat ja miksi. Tällöin ajatusreferaatissa kuvataan toiveita raittiista elämästä ja läheisen elämää alkoholismin varjossa. Näissä kertomuksissa ajatusreferaattia seuraa kertomuksen huippukohta, jona toimii alkoholistin tai läheisen toiminnan kuvaus. Taustana toimivat ajatusreferaatit suuntaavat huomion tuleviin tapahtumiin.

Minnesota-hoidon antamassa ohjeessa läheisiä kehoitetaan kertomaan potilaalle ”Mitä olet nähnyt potilaan tekevän ja miten se on vaikuttanut sinuun?” (ks. liite 2). Referoimalla ajatuksiaan läheiset vastaavat kysymykseen, miten päihderiippuvuus on vaikuttanut heihin, ja miten he ovat kokeneet alkoholistin juomisen. Referoimalla ajatuksiaan läheiset kuvaavat tunteitaan, mutta ajatusreferaateissa läheiset myös perustelevat ja oikeutettavat toimintatapojaan. Havaitsin, että läheisten ajatusreferaateissa kuvataan tun-

teita ja toimintatapoja, joiden on todettu olevan tavallisia päihdeongelmaisten läheisille. (ks. Hänninen 2004: 105–109).

Läheisen puheen referaateilla on erilainen tehtävä kuin läheisen ajatusreferaateilla, vaikka myös läheisen referoitu puhe toimii kertomuksen taustana. Referoimalla puhetaan läheiset osoittavat, että juova alkoholisti on epäluotettava, sillä läheisen referoitu puhe ennakoii kertomuksissa alkoholistin epäluotettavuutta. Läheiset referoivat, kuinka he pyysivät alkoholistilta asioita ja neuvoivat alkoholistia. Alkoholisti lupaa toimia läheisen haluamalla tavalla, mutta kertomuksen edetessä läheinen osoittaa, että alkoholistin lupaus ei pitänyt. Läheiset referoivat myös kysymyksiä, joita he ovat esittäneet alkoholistille. Läheinen saa alkoholistilta vastauksen kysymykseensä, mutta vastaus osoitetaan kertomuksen edetessä valheeksi. Läheisen puheen referointi osoittaa yhteistyössä muiden kertomuksen osien kanssa, että alkoholisti *rikkoi toiveet ja valehteli* (ks. liite 2).

Referoimalla alkoholistin muita läheisiä, ystäviä ja tuttavien päihdeongelma osoitetaan yhdessä havaituksi. Päihdeongelma esitetään yhdessä havaituksi kahdella eri tavalla: Läheinen referoi alkoholistille, miten alkoholistin ystävät ja tuttavat ovat valittaneet alkoholistin käytöksestä, ja arvioineet alkoholistin päihderiippuvuutta. Muita referoimalla päihderiippuvuuden osoitetaan aiheuttavan mm. *hengenvaarallisia tilanteita, pinnallisia tilanteita, suullista väkivaltaa ja moraalien rappeutumista* (ks. liite 2).

Läheinen osoittaa päihderiippuvuuden yhteisesti havaituksi samastumalla edelliseen puhujaan kertomuksensa alussa. Tällä tavoin aiheen merkityksellisyys todetaan yhteiseksi, ja ongelma yhteisesti havaituksi. Läheiset myös referoivat yhdessä muiden läheisten kanssa käytyjä keskusteluja, ja osoittavat tällä tavoin alkoholistille, että tämän ongelmat ovat vaikuttaneet kaikkiin läheisiin. Samastumalla aiemmin puhuneeseen läheiseen ja referoimalla läheisten välisiä keskusteluja läheiset osoittavat alkoholistille, että heidän mielipiteensä päihderiippuvuudesta on yhteinen. Muiden läheisten referointi on läheisten välisen solidaarisuuden osoitus.

Alkoholistia referoimalla läheiset kertovat, miten alkoholisti käyttäytyi. Alkoholistia referoidaan käyttämällä suoraa esitystä, josta kertomuksen vastaanottajat voivat tehdä

omat päätelmänsä siitä, kuinka alkoholistin puhe ilmentää päihderiippuvuutta. Referoimalla alkoholistia hänen käytöksensä osoitetaan Minnesota-hoidon ohjeessa lueteltujen päihdeongelmaisten oireiden mukaiseksi: alkoholisti *selittelee ja kieltää, rikkoo lupauksensa, syyttelee läheisiään ja uhkailee hengenvaarallisilla tilanteilla*. Ainoastaan it-sesääliä ei mainita läheisille annetussa ohjeessa, mutta sen kuvaus on lähellä *itseluottamuksen puuttumista* ja juomisen *puolustelua*.

Läheisten kertomuksissa runsaasti esiintyvä referointi on instituution antamaa tehtävää suorittava kerronnan keino, sillä referointia käyttämällä alkoholisti osoitetaan päihderiippuvaiseksi. Läheiset referoivat kohtaamisen aikana ajatuksiaan ja puhettaan, muita alkoholistin läheisiä ja tuttavien sekä alkoholistia. Jokainen näistä referaattiryhmistä suorittaa instituution antamaa tehtävää omalla tavallaan. Referoimalla ajatuksiaan läheinen kertoo, miten alkoholistin juominen vaikutti häneen. Muita edellä mainittuja referoinnin tapoja käyttämällä läheinen osoittaa alkoholistin käyttäytymistapojen olevan oireita päihderiippuvuudesta.

8.2 Pohdinta

Kielitieteen soveltaminen alkoholistien läheisten kokemusten tutkimukseen voi vaikuttaa kaukaa haetulta, ja vain yhden kerronnan keinon tutkiminen näin laajasta kokonaisuudesta vähäpätöiseltä. Referointi on yksi monista kerronnan keinoista, joita läheinen käyttää kohdatessaan alkoholistin, mutta tutkielmani osoittaa, että yksittäisellä kerronnan keinolla voi olla kertomuksen kokonaisuuden kannalta suuri tehtävä. Yllätyin, kuinka usealla eri tavalla alkoholisti voidaan osoittaa päihderiippuvaiseksi yksistään referointia käyttämällä.

Aineistossani esiintyvä runsas referointi ei ole kertomuksen tarkoituksen kannalta merkityksentöntä, vaan referointia käyttämällä suoritetaan instituution antamaa tehtävää. Referointia käyttämällä viitataan useisiin ohjeessa kuvattuihin oireisiin (ks. liite 2). Alkoholisti osoitetaan päihderiippuvaiseksi joko referaatin sanavalinnoilla tai referaatin ja muun kertomuksen yhteistyössä.

Tulokset vahvistavat referoinnin asemaa valittamisen keinona, mutta tuovat siihen myös uutta näkökulmaa. Haakana (2005: 128) on havainnut, että valituskertomuksissa ajatusreferaatit ovat pinnan alla kytevää kritiikkiä, ajatuksia, joita ei koskaan sanottu ääneen. Aineistossani ärtymystä kuvaavat ajatusreferaatit ovat tällaisia pinnan alla kyteviä ajatuksiksi jääneitä tunteita, mutta yleisesti ajatusreferaatti toimii pikemminkin kuvaamassa kaikenlaisia alkoholismiin herättämiä tunteita, ei pelkästään kritiikkiä. Valittamista ei myöskään suoriteta referoimalla ainoastaan valituksen kohteena olevaa henkilöä, juovaa alkoholista, vaan raittiille alkoholistille myös kerrotaan, kuinka hänestä on valitettu.

Tulokset osoittavat, että vaikka läheistä pyydetään kertomaan alkoholistin käytöksestä ja valittamaan siitä, tehtävä ei ole kertomusta kertovalla läheiselle helppo. Tämän paljastaa muiden alkoholistin läheisten ja tuttavien referoiminen. Muiden referoiminen on erityinen kerronnan keino siksi, että läheistä ohjeistetaan kertomaan henkilökohtaisesta kokemuksestaan. Uskon, että läheinen referoi muiden havaintoja siksi, että valitus on todistusvoimaisempi, jos muutkin ovat havainneet päihdeongelman ja sen seuraukset. Kertomusta kertova läheinen myös suojelee kasvojaan, kun hän osoittaa, että ongelmat eivät ole vain hänen havaitsemiaan. Läheisen kasvojen suojeluun viittaa myös ajatusreferaateissa esiintyvä läheisen käyttäytymisen puolustelu ja selittely.

Halonen (2002) on tarkastellut Myllyhoidon alkoholiterapiaa, jossa terapeutti ohjaa alkoholistin kertomusta siten, että alkoholisti tunnistaisi kertomuksestaan merkkejä päihderiippuvuudestaan. Halonen (Emt: 229) toteaa, että tällainen konfrontointitapa on ajoittain lähellä päihderiippuvuuden myöntämiseen pakottamisesta ja pohtii, onko tämä riittävä tavoite. Myös referointi on läheisen keino saada alkoholisti kohtaamaan päihteiden käyttönsä seuraukset ja tunnistamaan päihderiippuvuutensa. Myöntö ei kuitenkaan ole ”alkoholistin suuhun laitettu”, vaan pikemminkin alkoholistin suulla todistettu, sillä alkoholistin referointi osoittaa, että hänet päihderiippuvaiseksi.

Onnistutaanko alkoholistin kieltäminen murtamaan referointia käyttämällä? Tähän kysymykseen tämä tutkielma ei voi vastata. Jatkotutkimuksessa voisi etsiä vastausta tähän kysymykseen tarkastelemalla alkoholistien kertomuksia siitä, mitä he muistavat läheistensä kertoneen ja miltä läheisen kertomuksen kuuleminen heistä tuntui. Tutkimuksessa

voisi jatkaa tämän tutkielman teemoja, eli tarkastella, jäivätkö juuri ne kertomukset alkoholistin mieleen, joissa käytettiin referointia. Hypoteesina voisi esittää, että puheenvuoronsa aikana alkoholisti referoi kertomuksia, joissa läheinen käytti referointia.

Aineistoa ja mahdollisuuksia jatkotutkimukseen on paljon, sillä tässä tutkielmassa aineistona oli ainoastaan kohtaaminen, jossa alkoholistille kerrotaan ikäviä asioita hänen päihderiippuvuudestaan. Alkoholistin puheenvuoron lisäksi on tutkimatta, kuinka läheiset ja alkoholisti kertovat toisilleen, mitä he aikovat tehdä oman toipumisensa eteen, ja mitä piirteitä he toisissaan arvostavat. Aineistossani ei ole kuin yksi alkoholistin lapsen kertomus. Minulle on kerrottu, että alkoholistien lasten kertomukset ovat erityisen affektiivisia. Teuvo Peltoniemen (2003: 53–54) mukaan kymmenet tuhannet suomalaiset lapset elävät alkoholiperheissä. *Lasinen lapsuus* -kyselyn tulosten mukaan joka toinen lapsuutensa alkoholistiperheessä eläneistä henkilöistä kokee kärsineensä vaikutuksista aikuisenakin. Minua kiinnostaisi tutkia alkoholistien lasten kertomuksia elämästä päihderiippuvaisen vanhemman kanssa.

Pääsy kohtaamiseen on ainutkertainen mahdollisuus kuulla alkoholistien läheisten kokemuksista, sillä läheiset eivät ole innokkaita puhumaan lähimmäistensä alkoholismista. Alkoholismi koetaan häpeällisenä sairautena, jonka seurauksia läheiset yrittävät usein peitellä. Uskon, että oma kokemukseni alkoholistin läheisenä teki minusta luottamuksen arvoisen ja mahdollisti aineiston keräämisen. Tämän tutkielman ensisijainen tavoite on ollut kielitieteellinen. Toivon, että kielitieteellisten tavoitteideni lisäksi, toteutui ajatukseni siitä, että tämä tutkielma voisi kertoa lukijoilleen, millaista on elää alkoholistin läheisenä.

LÄHTEET

- Apo, Satu (2001). *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun – ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Arminen, Ilkka (1994). *Elämäkerrat etnometodina. Kokemusten organisointi Nimettömien Alkoholistien piirissä*. Helsinki: Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 188.
- Arminen, Ilkka (1998). *Therapeutic interaction. A study of mutual help in the meetings of Alcoholics Anonymous*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, volume 45.
- Arminen, Ilkka (2005). *Institutional Interaction. Studies of Talk at Work*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Drew, Paul (1991). Asymmetries of knowledge in conversational interactions. Teoksessa: Ivana Marková & Klaus Foppa (toim.). *Asymmetries in dialogue*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf. 21–48.
- Drew, Paul & John, Heritage (1992). Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa: Paul Drew & John Heritage (toim.). *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–65.
- Drew, Paul (1998). Complaints about transgressions and misconduct. *Research on language and social interaction* 31: 3&4, 295–325.
- Galatolo, Renata (2007). Active voicing in court. Teoksessa: Rebecca Clift & Elizabeth Holt (toim.). *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press. 195–220.
- Goffman, Erving (1981). *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goodwin, Charles (2007). Interactive footing. Teoksessa: Rebecca Clift & Elizabeth Holt (toim.). *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press. 16–46.
- Günthner, Susanne (1997a). Complaint stories. Constructing emotional reciprocity among women. Teoksessa: Helga Kotthoff & Ruth Wodak (toim.). *Communicating gender in context*. Amsterdam: Benjamins. 179–218.
- Günthner, Susanne (1997b). The contextualization of affect in reported dialogues. Teoksessa: René Dirven & Susanne Niemeier (toim.). *The language of emotions*. Amsterdam: Benjamins. 247–269.
- Haakana, Markku (2005). Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. Teoksessa: Markku Haakana & Jyrki Kalliokos-

- ki (toim.). *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 114–149.
- Haakana, Markku (2007). Reported thought in complaint stories. Teoksessa: Rebecca Clift & Elizabeth Holt (toim.). *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press. 150–178.
- Hakulinen, Auli (1983). Kertomisen pragmatiikkaa. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 35. 169–180.
- Hakulinen, Auli (1990). Kuka puhuu kertomuksessa eli naisten kutsut. *Naistutkimus* 1, 4–19.
- Halonen, Mia (2002). *Kertominen terapian välineenä. Tutkimus vuorovaikutuksesta myllyhoidon ryhmäterapiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Halonen, Mia (2005). Mä en sit sihe sanonu mitää. Raportit sanomatta jättämisestä ja evidentialinen partikkeli sit(te(n)) keskustelun kertomuksissa. *Virittäjä* 2, 272–298.
- Helasvuo, Marja-Liisa (1991). Velipojalta kuultua: Kuinka aikamuodot jäsentävät kertomusta? Teoksessa: Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.). *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 77–86.
- Hellsten, Tommy (2003). *Virtahepo olohuoneessa*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Heritage, John (1996). *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holt, Elizabeth (1996). Reporting on talk: The use of direct reported speech in conversation. *Research on language and social interaction* 29: 3, 219–245.
- Holt, Elizabeth (2007). 'I'm eyeing your chop up mind': reporting and enacting. Teoksessa: Elizabeth Holt & Rebecca Clift. *Reporting Talk. Reported Speech in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press. 47–80.
- Hänninen, Vilma (2004). Omaiskertomusten opettamaa. Teoksessa: Anja Koski-Jännes & Vilma Hänninen (toim.). *Läheiseni on päihdeongelmainen*. Helsinki: Kirjapaja Oy. 104–113.
- Ikola, Osmo (1964). *Lauseopin kysymyksiä. Tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta*. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikola, Osmo (1992). *Nykysuomen käsikirja*. Kolmas painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- ISK = *Iso suomen kielioppi* (2004). Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Itäpuisto, Maritta (2005). *Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapseudesta*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jaatinen, Jaana (1996). *Terapeuttinen keskustelutodellisuus. Diskurssianalyttinen tutkimus alkoholiongelmien sosiaaliterapeuttisesta hoidosta*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 72.
- Johnson, Vernon E. (1973). *I'll quit tomorrow*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Kalliokoski, Jyrki (1996). Johdanto. Teoksessa: Jyrki Kalliokoski (toim.) *Kieli 9: Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Kalliokoski, Jyrki (2005). Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä. Teoksessa: Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.). *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–42.
- Kantola, Jaana (2003). Alkoholi rivien väleissä. Christer Kihlman, Pentti Saarikoski, Henrik Tikkanen, Märta Tikkanen ja Tuula-Liina Varis. Teoksessa: Marja Holmila & Jaana Kantola (toim.). *Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. 10–29.
- Kaukonen, Olavi (2010). Tahdosta riippumaton hoito [online]. [Lainattu 24.3.2010] Saatavilla: <http://www.paihdelinkki.fi/Tietoisikut/614-tahdosta-riippumaton-hoito>
- Kielitoimiston sanakirja (2006). *I. osa. A–K*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kuiri, Kaija (1984). *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuiri, Kaija (2006). Referoinnin uusi aika. *Virittäjä* 4, 637–644.
- Labov, William (1972). *Language in the inner city*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Laitinen, Lea (1998). Dramaattinen preesens poeettisena tekona. Teoksessa: Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.). *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 81–136.
- Lappalainen, Hanna (2005). Referointi ja variaatio. Sitaatit yksilöllisen variaation kuvastimina ja resursseina. Teoksessa: Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.). *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 150–186.
- Liberman, Anatoly (1984). Johdanto. Teoksessa: Anatoly Liberman (toim.) *Vladimir Propp. Theory and history of folklore*. Manchester: Manchester University press. 9–131.

- Minnesota-hoito (2010a). Alkoholismi [online]. [Lainattu 17.1.2010] Saatavilla: <http://www.minnesota-hoito.fi/>
- Minnesota-hoito (2010b). Läheisten hoito [online]. [Lainattu 17.1.2009] Saatavilla: <http://www.minnesota-hoito.fi/>
- Minnesota-hoito (2010c). Minnesota-hoito [online]. [Lainattu 17.1.2010] Saatavilla: <http://www.minnesota-hoito.fi/>
- Nuolijärvi, Pirkko (2002). Miten kielentutkija analysoi yhteiskuntaa? Teoksessa: Anna Mauranen & Liisa Tiittula (toim.) *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä. AFinLAN vuosikirja*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no 60, 13–33.
- Ochs, Elinor & Lisa Capps (1996). *Narrating the self*. *Annu. Rev. Anthropol* 25, 19–43.
- Peltoniemi, Teuvo (2003). Lapsen elämä suomalaisessa alkoholiperheessä. Teoksessa: Marja Holmila & Jaana Kantola. *Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 52–59.
- Peräkylä, Anssi (1996). Vuorovaikutus, valta ja instituutiot. *Sosiologia* 33: 2, 89–102.
- Peräkylä, Anssi & Sanna Vehviläinen (1999). Vuorovaikutustutkimus ja vuorovaikutusideologiat. *Psykologia* 34, 329–342.
- Peräkylä Anssi, Kari Eskola & Marja-Leena Sorjonen (2001). Lääkärin ja potilaan vuorovaikutus tarkastelun kohteena. Teoksessa: Anssi Peräkylä, Marja-Leena Sorjonen & Kari Eskola (toim.). *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*. Tampere: Vastapaino. 7–26.
- Pomerantz, Anita (1984). Giving a source or basis: The practice in conversation of telling 'how I know'. *Journal of Pragmatics* 8, 607–625.
- Pomerantz, Anita (1986). Extreme case formulations. A way of legitimizing claims. *Human studies* 9, 219–229.
- Rahtu, Toini (1991). Pahan professorin kaksiteräinen kieli: mikä panee tulkitsemaan tekstin ironiseksi? Teoksessa: Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.) *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 107–123.
- Rauniomaa, Mirka (2008). Elvyttävä toisto. *Virittäjä* 4, 1–5.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1999). *Kertomuksen poetiikka*. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Routarinne, Sara (2003). *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinoina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 903.

- Sacks, Harvey (1979). An analysis of the course of a joke's telling in conversation. Teoksessa: Richard Bauman & Joel Sherzer (toim.). *Explorations in the ethnography of Speaking*. Cambridge: Cambridge University Press. 337–353.
- Santala, Susanna (2008). *Sairaus nimeltä alkoholismi. Päihderiippuvuudesta toipuminen Minnesota-mallin hoitoyhteisössä*. Pro gradu –tutkielma. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kuopion yliopisto.
- Shore, Susanne (2005). Referoinnista projektioon ja metapresentaatioon. Teoksessa: Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.). *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 44–82.
- Sorjonen, Marja-Leena (1999). Dialogipartikkelien tehtävistä. *Virittäjä* 2, 170–194.
- Söderling, Lars (1995). *Alkoholismin Aakoset*. Raahe: Suomen Alfa-klinikat.
- Tainio, Liisa (1997). Mä muistan...mä en muista. Muisteluvuoroista arkikeskustelussa. Teoksessa: Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.). *Aina uusi muisto*. Jyväskylä: Nykylätkulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. 289–317.
- Tannen, Deborah (1989). *Talking voices. Repetition, dialogue, and imagenary in conversational discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vilkko, Anni (1997). *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorenmaa, Kirsi (1997). *Diskurssipartikkeli no haastattelussa*. Pro gradu –tutkielma. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Volosinov, Valentin (1990). *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Tampere: Vastapaino.
- YLE (2009a). Alkoholi edelleen työikäisten yleisin kuolinsyy [online]. [Lainattu 19.1.2010] Saatavilla: <http://fi.yle.mobi/uutiset/kotimaa/ns-yduu-109335>
- YLE (2009b). Sepelvaltimotauti yleisin kuolinsyy – alkoholi surmaa työikäisiä [online]. [Lainattu 19.1.2010] Saatavilla: <http://fi.yle.mobi/uutiset/kotimaa/ns-yduu-3-1293095>

Liite 1. Kutsu perheviikonloppuun

Liite 2. Ohje kohtaamiseen valmistautuvalle läheiselle.

AUTTAAKSEMME PÄIHDEONGELMAISIA IHMISIÄ TARVITSEMME SINUA . ANTAAKSEMME KUVAN POTILAALLE HÄNEN KÄYTTÄYTYMISESTÄÄN, MURTAAKSEMME KIELTÄMISEN SAIRAUDEN YHTEYDESSÄ. HALUAMME SINUN VASTAAVAN TÄHÄN TEHTÄVÄÄN.

- A MITÄ OLET NÄHNYT POTILAAN TEKEVÄN JA MITEN SE ON VAIKUTTANUT SINUUN?**
- B ALLA OLEVAT KOHDAT AUTTAVAT SINUA VIRKISTÄMÄÄN MUISTIASI.**
- C TOIVOMME SINUN KERTOVAN TODELLISISTA TAPAHTUMISTA JOITA POTILAS ON AIHEUTTANUT ALKOHOLIN VAIKUTUKSEN ALAISENA**

-
- HENGENVAARALLISIA TILANTEITA (ONNETTOMUUKSIA, TAPPELUITA, JNE.)
  - PIINALLISIA TILANTEITA
  - SUULLISTA VÄKIVALTA (SYYTÖKSIÄ, HERJAAMISTA, VALEHTELUA, JNE.)
  - PUOLUSTELUA (SELITTELYÄ, KIELTÄMISTÄ)
  - RIKOTTUJA LUPAUKSIA/TOIVEITA
  - MORAALIN RAPPEUTUMISTA (VALEHTELUA, EPÄREHELLISYYTTÄ, USKOTTOMUUTTA, VÄLINPITÄMÄTTÖMYYTÄ)
  - VASTUUNTUNNOTTOMUUTTA, HARKITSEMATTOMUUTTA
  - PAHOINPITELYITÄ
  - SEKSUAALINEN KÄYTTÄYTYMINEN
  - FYYSISEN KUNNON HEIKENTYMINEN
  - TALOUDELLISET VAIKEUDET
  - ITSELUOTTAMUKSEN PUUTTUMINEN
  - PERUSTURVALLISUUDEN PUUTTUMINEN